

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_206089

UNIVERSAL
LIBRARY

నాటకమర్శన

సంపాదకుడు.

యేలూరిపాటి వెంకట సత్యనారాయణ

మొదటికూర్పు 2000

సర్వహక్కులు క్తవే.

శ్రీ సీతాచామాంజనేయ ప్రో

ఇ స్మిన్ పేట

రాజమహేంద్రవరము.

—““ ఒక్కనాట. “”—

నాకు కవిత్యమురాకను, బాగుగ భాషాప
 జ్ఞానములేకను, అభిప్రాయమే ముఖ్యోద్దేశముగభా
 వించి వ్రాసిన యీచిన్నమర్మము సందెట్టిలోపము
 లుగాని, తప్పులుగాని యున్నను, సన్నుమన్నించి,
 ఇందలి సత్యాసత్యములు చదవరుల బాగుగ నెఱు
 గింపగోరెద. చాలానాటకములకు, నటకుల నామ
 ములువినిపరుగెత్తుట, నటనజూచి మోసపోవుటవల్ల,
 యిట్లువ్రాసెయకుతూహలముపుట్టెను.

నే నే.

—: అంకితము :—

విభుని

బ్రతికించుకున్న

సావిత్రి కే.

—: పెద్దల పలుకులు :—

—o o o—

చిరంజీవి

పోరంకి వెంకట సుబ్బారావు చే

రచింపబడిన 'నాటకమర్శము'

అన్న బడకమునుపే నేను ఆము-
లాగ్రముగవ్రాసినది. ఈనాటి నాటకసమాజముల
లోని సభ్యులు చేయునట్టి అపకృత్యములన్నియు
ఇందువెలిపుచ్చబడినవి. సవలసలె నిది చనువుకొ-
నుటకెంతో మనోహరముగనున్నది.

(54) చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము.

12 జనవరి 1933.

రాజమహేంద్రవరము.

*

*

*

[2]

నా మిత్రులగు పోరంకి వెంకటసుబ్బారావు గారిచే రచియింపబడిన 'నాటక మర్మమును' తుది వరకు జదివితిని. నాటకములనుజూచుటవలన గల్గిన అనుభవమునుబట్టి వ్రాసినటులతోచుచున్నది. పుస్తకమును ముట్టినవా రికచాలునని వదలకు. నవ్వొకడునుండలేరు. కొనకూడ మానలేరు. పండితులు, పామరులుకూడ చదవితగినది. వేద్యుల? ఈకాలపు నాటకసమాజాలు యీ గ్రంథమును జూచి తమలోని కొన్ని లోపాలు సవరించు కుంటారని నాసమ్మకము. నాట్యకళాభిమానులు తలచుచి 'సెహబాస్' అని తీరెదననినానిశ్చయము.

పండిత మల్లాది లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రి.

23 జనవరి 1933.

రాజమహేంద్రవరము.

*

*

*

నాటక మర్తము.

మొదటిభాగము.

కృష్ణానగరం:— బా, హృణవిధలో కేసుకాలం
ఉదయం 10 గంటలకు.

—:0:—

అప్పుడే టిఫిన్ తీసుకు
ని, కారాకిల్లీ సములుతూ
బీడి కాలుస్తూ, కోరమీ
ము వడితిప్పుతూ, బొ స
స వి రిం చు కు టూ
చిన్నచిన్న తేజపులతో

చట్టుచంగవి మడిపంచి కట్టుకుని అతుగుమీద

గుడ్డికుర్చీలో నలుబదియైదేండ్లయువకుడు గూర్చుండినాడు. అయిల్లు చాల యెత్తరుగులుగల యొక పెంతుటిల్లు. వీధివైపున నాయుంటిగోడలమీద పూచరంగులతో చిత్రబొమ్మలు వ్రాయబడియున్నవి. అందుమొదటిది—విగతవస్తులై జలకమాడుచున్న గోపికలు, వారిచీరలదొంగిలించి పొన్నవృక్షమున దాచబెట్టినకృష్ణుడు. రెండవది—శకుంతలకమితెను యెడమ చేతితో లాగుచు కుడిచేతిని నామెకుడి భుజముపైజేర్చుచున్న దుష్యంతుడు. మూడవది—తన్నొకత్రక్కెడపల్లెమున గూర్చుండబెట్టి, రెండవదానిలో తనయావత్తుధనమునుబోసి తూచుచున్న సత్యభామనుజూచియు, తులసిదళమును జేత ఒట్టుకుని ప్రక్కనునించుచున్న పతివ్రతాశిరోమణియగు రుక్మిణినిజూచియు మందహాసముతోనున్నకృష్ణుడు. నాల్గవది—వికృతరూపమున సురాభాండమునందుకొని తనదుస్థితికి విలపించుచున్న హరిశ్చంద్రుడు. అయిదవది—బడలికచే నిద్రించుచున్న దమయంతిచీరలో సగముచించి తానుధరించి అదియేమంచినమయమని నామెనువీడి పోవప్రయత్నించుచున్న నలమహారాజు. ఇకనారవది—ఆకాశమార్గమునబోవు యమా

మత్తము

ధర్మశాస్త్ర పాఠముచివరనున్న సత్యము తునిబొలి
మురజెట్టుచు నాననివెబబ్బించు సాక్షిని.

ఇట్టి హుక్కులతో నాగోడలు మిగులతోభ
స్కరముగ వెలుగును దారినిపువ్వాకి కన్నులవం
డువుగచూడెను. అవికేవల దేవతలబొమ్మలవ్రుచ్చే
పామరులవగు చుట్టలు పోలేసి, చెళ్లలు వదిలి
నమస్కారములు విసరుచుండిరి. వీటితో పురుషపా
త్రములన్నియు నామగమగమిడిగూర్చున్న యువ
కుడు ధరించువిర్రో. అనుచే నాబమ్మల నాతడు
తదేకదృష్టితో జూచుచు తన ప్రభావచితనతో
నిమగ్నడగుచూడును. తరువాత నాయితీకెనురుగ
నున్న బోడిగోడల విశాలమైన దొడ్డిగోనున్న మం
చినీళ్ల బావికి వచ్చుచు బోవుచున్న స్త్రీరత్నములు
బరుప్రమోయటజూచి మిక్కిలి జాలిపడుచుండును.
అతని నెప్పుడగుగమిడున్నను ఈరెండుకనులతో
కాలము గడుపగలడు. ఆయిటి సావిడిగోడల
న్నియుగూడ తాను, తనపుంపుడుకత్తెయగు పిచ్చా
యియు తదితరనాటకములధరించు పాత్రలుగల ఛా
యాపటములతో నిండిపోయెను. ఈతనికి పదునా
రనయేటనే నాటకరూచి అంకురించుటచే నాటక

పాప జన్మము మోక్షముగలదని యాచార్యులకృతగ్రా
 నములలో గొప్పవాడుక. కాని అంతపిన్నవయ
 స్సులో నాటకాభిలాషగలుగుటకు వాడెంతగడేకా
 రిగ నుండెనోయనిగాని, విద్యాభిలాష యెంతకు
 వగ నుండెనోయనిగాని, తలిదండ్రులయందెంతభక్తి
 గౌరవములుకలిగి యుండెనోయనిగాని, ఎంతటి దు
 స్సహవాసములుగలిగి యుండెనోయనిగాని యెవరు
 నూ నాలోచింపకుండిరి. ముప్పదియేండ్లనుండి సహ
 వాసముగల పిచ్చాయియే యిందుక సాక్షి. ఇతనికి
 తనతగొప్పయేర్పరులేడని మహాగర్వము. అందులో
 నియోగపంతులాంగం మఱిని. తనకంపెనీలోపేషర్లం
 డించు చాకలిపేరిగాడ్డులగాయితు, ఇంట్లో భార్యవ
 రికూ యెవరితోమాట్లాడినను మాట ప్రాపు నా
 టకపంథే. తనకెవడూ పెట్టిపోషించుటలేదని ఎంత
 టిపెద్దమనిషి వచ్చిమాట్లాడినను నాతని చులకనగా
 తృణీకరించి నిరసనగా మాట్లాడుటనెనిమిదము. ఆ
 యూరంతటిలో తనకంపెనీమొబద్దుదక్క తదితరగ్రా
 మస్థులలో నాతనికి స్నేహితుడన్నవాడొక్కడూ
 లేడు. తక్కిన నటకులను పురుగులవలెయేరి వారి
 తప్పులు రోజులకొద్ది చెప్పగలడు. ఎవడైనా నటకు

మర్మము.

డాయూరు వచ్చేడంటే తాను నలుగురుమెంబర్లను
మెంటుపెట్టుకుని నాతనినాటకముకు వెళ్లి అడుగ
ఘుక్కి వంకలువెతికి నానాఅల్లరీ చేయిస్తాను. ఇట్టి
సుగుణపుంజమగు నాయునకుడే నామర్మనాయకు
డగు వెన్నముద్దల కోనేటిరావు. అట్లాతడు బీడిపాగ
అూదుచున్న సమయమున నావీధిని సతితోందరగ
జోవు తనకంపెనీమెంబరగు పానకాలరావునుజూచి
పానకా! రమ్మ, రమ్మ! చాలదినంబులకు గాని
పించితివి. గ్రామముననుంటివా? దేహమున స్వస్థ
తయేనా?

పాన— (ఈతడు కోనేటిరావుగర్వము
పూర్తిగ నెరిగినవాడైనను తానతనికంపెనీలో నుండు
టచే సమయస్ఫూర్తిగా ముఖప్రీతి మాటలతో
నాతనిపొగడుచు కాలక్షేపము చేయువాడు. కోనే
టిరావు దేవిషయమైమాట్లాడినను యీతనూకట్టి
యందులకు ఆమోదభావము సూచించుచు గాని
దానికి భిన్నాభిప్రాయము వెలిబుచ్చడు. ఈతను
కేవలం వెర్రివైదీకి.)

లేకేమండీ. కరువులో అధికమాసమన్నట్లు
డబ్బులేకపడుస్తూంటే ప్రయాణాలుకూడానా. ఏదో

సంసారతాపత్రయముతో ఇలాకొట్టుకుంటున్నాను.

కోనే — నీవు టిఫిన్ తీసికొంటివా?

పాన— టిఫిన్ లాగేఉంది నాబ్రతుకు. నిన్న
రాత్రి) మాఅమ్మచేసుకున్న కాలీకాలని కొయ్య
తొట్టిముక్కవుంటే అదికాస్తతిని రెండుసీళ్ళుతా)
గేను. మావీరకటిఫినేనా. అడక్కండి.

కోనే— ఎచ్చటికింత సూర్యరశ్మికివెరువక
బయల్దేరితివి?

పాన— ఆమొర్ర) నేను మొదటే మనవి
చేసేను. ఇప్పుడావకాయిరోజులు నాప్రాణానికే
వచ్చేయి. కాంయి, నూని, మన్ను, మంటిగడ్డకోసం
ఇలానన్ను తిప్పించుతున్నారు. పోనీ ఊరుకుందా
మాటే ఏటికేడాగీఉండేనస్తువు. కూరనారలులేకపో
యినా ఊరగాయిముక్కతో కాలక్షేపముజేయవ
చ్చును. గంపెడు పిల్లలు గలవాణ్ణి. మీకీబాధ
లేమియు లేవుగదా! అదృష్టవంతులు.

కోనే— నీకు సర్తమానము జేయదలచు
కొంటిని. నీవేకానిపిచితివి సంతోషము.

పాన— నేనును మిమ్మల్ని కలుసుకుందా
మని వారంరోజులబట్టి యామత్తపడుతున్నాను.

మర్కము

కాని మా ఆడవాళ్ల జ్వరము, మాలిన్యనడుము నేప్పి పిల్లల దగ్గురొంపలచేత తీరుబడి, మనస్థిమితములేక రాలేకపోయినాను. ఈడబ్బునిక్త చ్చిసమయంలో ఏదోగట్టుకు జేరుస్తారని గంపెడాసతోనున్నాను.

కోనే—నిజముగ బాధపడుచున్నను యట్లు బయటకు తేలుట మంచిదిగాదు. అది మీశాఖలో పము. అయిననేమిలే. ఈమధ్య నాటకములులేక యూరుపాడుపడినదని పురవాసులు తెగబ్రతిమాలుచుండిరి. నీయభీష్టమేమి?

పాన—శుభం. నన్ను కూడ, మీకోనేటిరా వుగారితో జెప్పి నాలుగునాటకములు వేయించమని బంతాటలోను, చెరువు గట్టమీదను, కూర్లమార్కెట్టులోను, పెద్దబజారులోను, ఎక్కడకనిపించిన ను అందరూ వేపుకుంటున్నారు. మూడుసంవత్సరాలక్రితం ఆనాడు దుష్యంతకు పురవాసులుజేసిన అల్లరకు మీరు యిక నెప్పుడు కృష్ణానగరమునప్రేజి యెక్కనని జేసినశపథము బాగాపనిచేసింది. పురజనులకుబాగుగ బుద్ధితెప్పించింది. ఇతరకంపెనీలవాళ్లువచ్చి ఆసీనను వాళ్లతాతసొమ్ము దాచబెట్టినట్టు డబ్బుదోచుకుపోవడమేగాని మనకంపెనీ ఆటకట్టు,

నాటకచాతుర్యం, పట్టువర్కు, వైరువర్కు మొదలగు నేత్రానందవిషయాలు నాకెక్కడవండీ? అయితేయేమి, 'పెరటిచెట్టు మందుకురాదు.' అయినదేదో మరిచిపోయి మీరుజాలిదల్చి తల్చుకుంటే పురవాసులకోరికమాటటుండగా నాబోటిగాళ్ళను దరిజేర్చినవారగుదురు. మంచిఖర్చుసమయం. ఊరగాయి ఎలా కుండెక్కుతుందాయని తెగబెగపెట్టుకున్నాను.

కోనే:—నీఆవకాయ కూలిపోను. నేనుండగా నీకేమియు భయము లేను. నాఋణములు జూచినయెడల నీకు పిచ్చెక్కి- (Heart failure.) [గుండెకాయ ఆగిపోవుట] కూడ తటస్థించునేమోయని నాభీతి. నీవు నాముఖ్యమిత్రుడవుగాన నీకుదెల్పుచుంటిని వినుము. ఇదివరలో దుష్కృతునకుకుట్టించినపచ్చఃఖమల్ కోటుకున్న, శకుంతలకుకుట్టించిన పట్టులంగాకున్నా సొమ్మునీయలేదు. పాదుకలో దశరథునకు రు 50-0-0 లు నీయవలె. ఆరెండుప్రదర్శనములకు పెండాలురుసుము రు 150-0-0 లు ఇంకను రెడ్డిగారి కీయలేను. నీదీతాంబూలాది చిల్లరవాడకమునకు రమారమి

మర్నము.

రు30-0 0 లువరకూ పెరిగినది. కాఫీహళాటలయ్య
రుపద్దు రు 40-0-0 లయ్యెను. ఇంకనుముఖ్యముగ
దెల్పవలయు పెద్దమొత్తమేమన-నేను, రామదాసు,
విశ్వామిత్రుడు వాడుకున్నందుకు Universal
Wine & Spirits Company [యూనివర్సల్
వైన్ అండ్ స్పిరిట్సు కంపెనీ] వారికి రు 250/-
అను నిష్కరించుట వాడుకము. ఇంద్రురూము
అచట పీడి పుచ్చున నన్నగారి మైన సీక్రెటరీ
ముఖ్య-నా? ఊరగాయకే నిష్కరించుగము వే
చుంటివి.

పాన:- అయ్యా! విదూషక మునిబాలక
పాత్రలువేయు నాబాటివెర్కివైదికముండకొడుక్కి-
ఊరగాయిఖచ్చేగొప్పఖర్చు, కురాడిఅక్షరాభ్యా
సమే బ్రహ్మాండమైన శుభకార్యము. నూకాలమ్మ
తీర్థమే గొప్పయాత్ర. మీబాటి పీరోపాత్రలువే
యువారికివన్నియువట్టితృప్తిప్రాయములు, మీపేరే
నాటకానికి వెయ్యిరూపాయలుతెస్తుంది.

కోనే:- అద్దయేనాథైర్యమున్నూ. రెండు
రాత్రులు రంగు పూసుకొన్నచో యివన్నియు
భస్మీభూతములుకానేరవా-పానకా?

పాన:- కాకేమండి! అదిగో గుట్టకూడా కొట్టింది. భగవంతుడు సుహృదయులకట్టి శుభశకు నములు కల్పిస్తాడు. నాకొకసందేహము. మీది కేవలంహీరోకేరక్తరుగనుకతప్పదుగాని రామదాసు విశ్వామిత్రులు పవిత్రపాత్రలుగదా, వారుకూడా spirits company [స్పిరిటుకంపెనీ]లో వాడక మేనండీ?

కోనే:- నీమికను, ననుభవశూన్యడవుగాన దానిరహస్యమెరుగవు. నాగొప్పపాత్రలు నీకేతెలియునుగదా. నేనువెదజల్లు రసికత్వమునకున్నా, విశ్వామిత్రుడు పూరించుకోపమునకున్నా, రామదాసుమాప్తించు భక్తికిన్నీ లోనుండు సమహిమగాని నీతబలాహర్మోనియములా! అదిలేనిదే ప్రదర్శనమంతయు రసాభాసై, చప్పగనీరుగా, సభవారిచప్పట్లకు లొంగిపోవును. నావన్నియు స్వాత్మిక పాత్రలుగాన ఏ (నాల్గవ జార్జిప్రభువు విస్కీ-యో) (King George IV) సరిపోవునుగాని ఆకాలకౌశికుని కోధజ్వాలలకు (ఎక్స్ షా నెంబరు 1.) Exshaw No. 1. గాని పలుక నేరదు.

పాన:- సరే! ముందెక్కడప్రదర్శింప నిశ్చయించినారు?

మర్నము.

కోనే:- ఇంకను పురజనులకు నాచుష్యంతా
 దిపాత్రములు చూడవలెనని వారికంగట్లు కాయలు
 కాచువరకు ఇక్కడ వేయనొల్లను. ఇంకను వేడి
 పుట్టించవలె. పేరు సంపాదించుటకిదొకమార్గము.
 ఇప్పటిసామ్మనిక్కచ్చిసమయములో మొదట పల్లె
 టూళ్ళ కే బోవదలచితిని. అచ్చట మనకిన్నిసమపా
 యములుండును. ఏర్రోమడిపాచికట్టినను, ఏపంజా
 బీలాల్చీ ప్రక్కజేబులతో తొడిగినను, ఏతడికుం
 కుమమెత్తినను, ఏభైరవిరాగంతీసినను మనలనడుగు
 వారుండరు. మనము ప్రదర్శించు దినములన్నియు
 సంతదినములగుటచే సంతమూకకు భయమొంది
 తగుపెద్దమనుష్యులెవ్వరురారు. అయినను మనరాబ
 డికవియే మంచిదినములు. స్టేజిసామగ్రికి గడమంచీ
 మేజాబల్లలు దొరుకును. కాఫీటీలుమీగడపాలతో
 త్రాగవలెనన్న పల్లెటూళ్ళె పెట్టిందిపేరు. నాటక
 బడలికలులేకుండా రెండుపూటలయందు గడ్డవంటి
 పెరుగు త్రాగవచ్చు. ఇత్యాదిరహస్యములింకను
 గలవు. కానమొదట నమలాపురముమొదలిడుట
 మంచిదనితోచినది.

పాన:- మంచిదండీ, పల్లెటూళ్లే ఇప్పుడు

రాబడికి తావులు. ఏమన్నాపింగుంటే అక్కడేవుంది పుడు. పట్న వాసములలో అన్నీ తాకట్టులు, వేలావే గాదూ. పైగా ఏమన్నా నాటకం, నటుకున్నీ మెచ్చు కూటే నాళ్ళే గాదూ ఈరోజులో. ఆమభ్యనేను కొత్తపేటనుంచి పడవలో వస్తూంటే బాబ్బర్ల లంకలా కుమిద పొక్కున్న 6 గంటలకు ఒకపాలికాపుకు రాదు పశువుల్ని పక్కకిచేలో మేపుకుంటూ మీరు తులాభారంలో సత్యభామను వేళాకోళము చేయు పాట పాడుతూ చిదాశందముగా కూర్చున్నాడు. వాడికి తబలా-వాడిచేపాటికర్మమీద వేళ్లనున్న అయోనుము ఉంగరాలతో కొట్టడమే. అయితే యేమి. ఏమివాయువ్యపువరసనడలగా. ఎక్కడో నేర్చు కున్నాడే గాని. అది విని నేను గట్టుమీదకుకి పడవ లాకుదాటేవరకూ వాడిపాటవింటూ నిలబడ్డాను. అదేపాట ముక్కాయువులతో పావుగంటపాడేడు. ఏమిసన్నపగొంతుకాడీ! ఎక్కడవిన్ననూ మీపాటలే, మీపాటలే, మీపాటలేపాడడం, నలుగురుపూర్వుని నాటకవిషయమైమాట్లాడితేముందు మీపేరే గానున్నది. మీరు ముఖముపూపించిన జాలు. అంతాడిబ్బే. సువత్సరాలకొద్దీ మీరాకకె

మర్నాము.

గురుచూస్తున్నారు. మీనాటకం చూడాలని
ఊరూర పరితపించిపోతున్నారు హాహ.

కోనే:- అంతపేరుప్రసిద్ధులను కూరగా
మేమో నీకు తెలియునా? పిల్చిన వెంటనేకరుగైతే
పడేపదిసార్లు బ్రతిమాలించుకొనుటచేతను, కత్తా
పిల్లు ఒకరిమీదానొకరు పోటీలగానే ఉన్నావు. పొచ్చించి,
ఒప్పుకున్నాడుబ్బులో మూడునాలుగు ముచ్చుచ్చు
కొననిదే వెళ్ళిపోవుటచేతను, వెళ్ళిపోయారరాత్రి
ప్రేమించినవారి తదితరసమయములకు నగునట్లు
ఒకకపోవుటచేతను Self Respect అనే ఆత్మగౌ
రవమును కాపాడుకొనుటచే ఇతప్రఖ్యాతికి కార
ణమగుచున్నవి. పిల్చిననేచాలని పరుగిడిన, కోనేటి
బెట్టుసరేచెడిందీ!

పాన:- నిజమే! ఎవడో ఆత్మగౌరవమనే
మాట తనతాతముత్రాతలనాటినుండి యెరుగనిమూ
ర్ఖుడు యిదంతా 'గర్వమని' సొట్టముక్క అనగానే
సతా, వాడిలెఖ్ఖీమిటి. ఆమాతృంతాక్యం ఉండాలి.
అందులో, మీమానస్వభావమే (Reservedness)
మిక్కిలి కొనియాడతగ్గది.

కోనే:- నీవు వారం రోజులలో మనకోసమే

మరియు ను సిద్ధముగ నుండివలెను. సీతనులన్నియు చక్కబెట్టుకొనవలెను.

పాన:- నీ వెప్పుడూ సిద్ధమే. అయితే రిహగ్నమునెప్పుడూ మొదిలేడదాము. టైము లేనట్లున్నది.

కోనే:- నీ వెప్పుడడిగిన యిట్టిప్రశ్నలే అజిగితివి. ఇ కను పెరటిదానినే యుంటివి. పిడికొట్టిన నాటకములకు కను రిహగ్నములేనా—వల్లెనూరివాటి కనలేనక్కరలేదు.

పాన—సరే! నేను శలవుతీసుకుని తిరిగివచ్చిపిస్తాను.

కోనే—మంచిది. రేపురాత్రి కనిపించుము. కొంచెముపనియున్నది.

పాన—(నడచుచు తనలో; ఊసుపోనికబుర్లకో గంటపని పోగొట్టేడు. మళ్ళీవేస్తున్నాడేదో ప్లాను. కొండకీ వెంటుక్కి ముడేస్తాడు. ఇప్పుడీకో నసీన టూరు యెలాగాకొనసాగేదికాదు. నేనెరుగుదు. డ్రస్సా, సామానా, తెరలా! ఏమెట్టుకు ఆడతాడక్కడ? ఏమిఅక్కరలేనట్టు చెపుతాడు కబుర్లు. వీధిభాగోతపాడిలాగ గంతులేనావెయ్యలే నివాళ్ళము గొంతుకలెంత బద్దలుగొట్టుకుంటేయే

మర్నాన.

ముంది. ముందు మంచిపూరేమొదలెట్టడు—బాబు-
నాజ్యోతిషమే నిజమైతే అమలాపుర తరువాత
మళ్ళీ కృష్ణానగరమే తలుచుకోవడం. అమలాపుర
నుంటే అ తలొక్కువగా ఉండేది—నాయనకి. సూదాము
‘తిలబోతూ రుచెంచుకు’ అడగడం.

కోనే—ఒకే పేరే, ఇంకా! పాడుబీసెలు
కీసుగురమ్ము (అని లోపలికి వెళ్ళిపోయెను.)

వేరి—తెల్లన్నానాడి. వెల్లన్నానాడి.
(తెచ్చేడు)

[కోనేటిరావు బీడిలతో విద్యుష్టి నూతి
వైపుకు పారిచేడు. తనలో]

పాపము స్త్రీల తపాధపడుచూడిరా
బావికడ. తడిబట్టలు కట్టుట, నీరు తోడుకొనుట,
బరువుమోయుట, చాల జాలికరముగనున్నదే!
ఆయెరా! విడ అరగంటనుంచి తడిబట్టతో ఉన్నది.
ఆకొప్పుమనిషి యెంతబిందెమోయుచున్నదో! ఆప
చ్చజాకెట్టులమ్మాయి ఎంతవగర్బుతోతాడులాగు

నన్ను నో! ప్రతిదినముజూ మవాడనుగనుక నేనెంతో
జాలిపడుదునుగాని ఇంటివద్దనుండు వీరిభర్తలకుప
రికష్టములు తెలియునా! నాభార్యచేకూడమోయిం
చినచో దానికిబాగా బుద్ధినచ్చును. పేరిగాడుతె
చ్చుటచే దీనికి పెరిగినము హెచ్చగుచున్నది.
నామనోహరి పిచ్చాయిచేకూడ కొన్నికొన్నిప
నులు చేయుచును. పాపము నీనికిచేసినాను.
మొన్నపిచ్చాయికి నాలుగుపట్టువేయి, పాపజ
తల బంగారపు గాజులు కొనేసరికి మూడువేయిలు
సహారములులేక ఏడ్చి యిరుగుదొరుగునా! తో
చప్పి నన్నుకొట్టచేయునా! పిచ్చాయినిజ చిన
అతనిభర్తలేతలమా! ఇకొకటి జూచి నాను
రిష్టమిట్లనచో నానకి గొప్పపాపము. కొన్ని
వొడులును. ఎవరొచ్చెడిరో చూడంగ. పట్టు
నదో లేదో యింకను. పన్నెండుకొట్టుచున్నది.
యీడుపుకాళ్లి మురికిస్ట్రీముండ త్వరగాచెయ్యను.
పిచ్చాయి అసలేడండలేదు. త న ఆ చా ర యో
మమ్మల్ని చంపివేయుచున్నది. ఆశనిమహాపురు
షుడు యేడేళ్ళేగాని, యీశనిదేవత జన్మమంతాను
చమురుకాళ్ళ ఉడుకుమోతుముండ. (అ ని వి ను
కుంటూ గోపలికెళ్ళేడు.)

మర్నాడు.

(మధ్యాహ్నం 4 గంటలకు.)

భీమరాజు పేటనుంచి వెళుటదాసను నాటకకంట్లాక్తిరు ఇల్లువెతుక్కుంటూ వచ్చి గోడల మీద బొమ్మలుజూచి ఆగి కుప్పలో కోనేటిరావునుజూచి—

అయ్యా! నాటకాల కోనేటిరావుగారి యిల్లిదేనాండి? మీరేనాండి? (అని అడిగెను.)

కోనే—(అతిశయిగా) ఎరువిషయమై? మీగ్రామ నామధేయమేమి?

పెంక—మాది భీమరాజుపేటండి. ఇంటిపేరు సయితం నేను రెండొడ్డపెంకటవాసునండి. నాటకాకటాక్తిరుకు వచ్చేసండి.

కోనే—(ఆతురతతో) రండి, రండి! (అని ఒకిక్కు తనదగ్గరకులాగెను.)

పెంక—నాకొకవారంరోజులలో రెండునాటకాలు కావాలండి.

కోనే—(పెదవివిరిచి) లాభంలేదు. మేము రెండురోజుల్లో కోనేసీమఠాను పెట్టుకుంటిమి. పదిహేను రెండులవరకూ రావలెను. ఈరోజున మూడవతేది. మీరు ఇరువదితొరికుపిమ్మట ఏర్పరచుకొనుడు. నాటకములు కావలెను?

వెంక - అరిశ్చేయ్యేడు, రామదాసులు
చూసి చాలాలోకత్రాదంటున్నారండి మావూ
లోళ్ళు.

కోనే - ఏమనరావో వేవెలికిలిచే! సరే పలు
కుడు.

వెంక - మీరే చెప్పాలి.

కోనే - చెప్పటకేమున్నది. మానాటక
ములకు మూడేసివందలరూపాయాలు మామూలే.
మనిషినిబట్టి మేముచెప్పము. ఎవరైననూసరే.
ఒక్కటేరేలు. చూడండి తలుపుమీద కంపెనీనా
టకపురేట్లు, నాపాతలరేట్లు. (అని వీధితలుపు
చూపించేడు)

వెంక - (చూసివచ్చి) కొంచెయిదిగా
చెప్పండి.

కోనే - అనగా!

వెంక - ఒక్కనాటకానికే మూడొంద
లాండీ!

కోనే - అవును. రాకపోకలుమావి. భోజ
నాదులుమావి.

వెంక - ఇకాభోజనాలాండీ! అంటే భోజ
నమేనాండీ!

మర్నము

కోనే—ఒక్కటేమి—ఉదయం 6 గంటలకు
మధ్యాహ్నం 2గంటలకు ఫలహారములు—మాపుర
మాయిపుమిద. ఉదయం 9గంటలకు సాయం
త్రం 7గంటలకు భోజనము. రోజుకు పాతిక నీడిక
ట్టలు, వందకారాకిళ్ళీలు. అక్కడున్నదినములలో
నలుగురునొఖర్లు, ఇద్దరుచాకళ్ళి, ఒకమంగలి. వేడి
నీళ్ళన్నానములు, మిగిడిపాలు, ముంతపెరుగులు
కావలెను. పరాయిగానున్న భోజనసదుపాయ
ములకు చిక్కుపడమా! అవెల్లప్పుడూ కంట్రాక్టు
రువే. ఆవికాసిస్తే మారేటు. పూర్వము రైలుఖర్చు
లుకూడామీవే. కాని యివిమంచిరోజులుకాకపో
వుటచే వాటినివ్వుడు మేమేభరించుచున్నాము.

వెంక—మీరెరుగుండి యింకాయితపెద్ద
రేట్లు సెలవిస్తున్నారా! మొన్నమావోడొకడు
నాటకంతీసుకుంటే నూటపాతికొచ్చేసరికి బమ్మం
డమైంది. పాతికఖర్చులయ్యాయి. వందాళ్ళకిచ్చేడు,
మనిషిమీగిలేడు, పడినకష్టంతోసకా. అదీనయమే.
కొంతమట్టుకు చేద్ది తగలకుండాను.

కోనే— అట్టివారి నాటకములకు అట్లే
వచ్చును. మాకు మూడువందలిచ్చుట మీకేమీ

సప్తములేదు. క్రొత్తవారిదగ్గర మేముబేరమాడము.
ఊరికేచెప్పుటకాదు. మీరాబడిచూచుకొనుడు.
మాకూ, మాసామానుకే వందరూపాయలగును.
మేమెంతశ్రమపడవలెనో మీకే తెలియునుగదా.
హరిశ్చంద్రరామదాసులురెండు మొదటినుండి
చివరవరకూ నావేనాటకాలు. చాలకష్టము. రామ
దాసురజున నేను ఉపవాసముతోనాటవలెను. అది
భక్తిరసప్రదాయకమైన నాటకము.

వెంక:- మనోమాటరా నిస్సృజి. నన్ను
మాటాడకుండచేసేసేగు. ఈరోజుల్లో డబ్బెవ్వడి
దగ్గరాలేదండి. వెండిబుగారాలన్నీ మారునాడీకొ
ట్టులెక్కుతున్నాయి. మూడేక్కడమే కష్టమైపో
యిన రోజులొచ్చేయి.

కోనే:- అయినను మీరాబడి చూచుకొ
నుడు. ఏమీభయములేదు. మమ్ముల తీసుకెళ్లిన
నారికెన్నడు సప్తమన్నశబ్దములేదు.

వెంక:- అంతికి కాదండి, మరీ. మీదగ్గ
రకు రావటం.

కోనే:- మీగ్రామం చిన్నదిగావున రు 2500
యివ్వండి. ఇక బేరముపెట్టకండి.

మర్మము.

వెంక:- అబ్బో యికాయెక్కువే. నేనింతను
కోలేరు. ఇకా రెండుమెట్లుదిగాలి మీరు.

కోనే:- ఇకను బేరమా! మాకుకట్టదండీ

మరి. సరే రు 200 య ఇత్తురా?

వెంక:- ఇన్నిమాటలుచెప్పక ఆఖరపుమా
టచెప్పండి మరిపోతాను.

కోనే:- అపైనవెళ్ళండి. ఆవలిపేధిని 'ధం
లక్ష్మీ సమాజ' ఉన్నది. అక్కడ తాధనమేమీకాదు.

వెంక:- శ్రేయండా (స్వల్పముగా వెళ్ళుచుండగా)

కోనే:- వెంకటాచలగారూ-రండీ-అంత
కోపమా.

వెంక:- (అరుగెక్కి-) ఏ తమాట. మాకు
కోపమెందుకండీ. మీరట మీదగ్గిరుంది. మాడ
బ్బు మీదగ్గిరుంది. ఇదేమైన బలవంతమా. ఇకబే
రమెంతుకండీ. తిండి సకంమేము, సకంమీరు పెట్టు
కుని నాటకానికి నూరురూపాయలచొప్పున
వస్తారా?

కోనే:- బాగాకోనేసేరు. మీకైనా,
నాకైనా తెగింపుండాలి. సామ్ముతెచ్చినారా?

(3)

వెంక:- ఇప్పుడు బజానా రు 50 లిచ్చి తక్కిన రు 150లు నాటకానికి రు 75లు చొప్పున మాఫ్వాల్లోయిస్తాను. అందుకిప్పుడు రాసిమ్మంటే కూడా రాసిస్తాను.

కోనే:- మాకు రాతకోతలతో పనిలేదు. అనుకున్న ప్రకారం అణాపైసలుతో పుచ్చుకుని వచ్చిఉడుతేమాపని. దగాలులేవు మాదగ్గిర. అరువులులేవు. నాటకానంతరమున టిక్కెట్టుసొమ్ము ఇచ్చెదమన్న మీరూరకుందురా. ఈరోజునరకు మీదయవల్ల మాకు ఆలాజరుగుచున్నది.

వెంక — (గుండెల్లోరాయిపడి) అయితే ఎల్లుండి అంతసొమ్ము తెస్తానండి. శెలవుతీసుకుంటా.

కోనే — ఖాయమేనా. ఎల్లుండిట్లే మీరా కళెదురుజూచుచుందును. పోనీ—తెచ్చిపదివ్వండి.

వెంక — అంతా ఎల్లుండేయిస్తాను. మరెల్లా స్తానండి.

కోనే — మంచిది. మంచిది. మీతోన్న హముకలిసినందుకు చాలాసంతోషముగాఉన్నది.

(వెంకటదాసు నడిచిపోవుడు. తనలో) మంచిభోగమే

మర్మము

రాబాబు! ఎలాగో యివతలపడ్డాను. ఈయనదరి
 ప్రమంతా నాదగ్గరే తీరాలంటే యెలాగ-మా
 ఇంగ్లీషుడాక్టరుగారిలాగ. తిండి, నొఖిల్లు, కిళ్ళీలు
 శీడీలు నిర్మయమే. మంగలి, చాకల్లు, నొఖిర్లతో
 తేల్చేడియన. నయమే. అందుకే కంట్రాక్టర్లు బెది
 రిపోతారు వీళ్లనిచూసి. బాగా వొళ్లువాచున్న
 వాడుగాని వీళ్లతో బాధపడలేడు. తిండిమొఖం
 యెరగనట్టు అడిగేడయ్యా! ఈయనఉపోష్యాలూ,
 సామానూ, ధరలూ నాకు తెలియవని మహాకో
 శేడుకోత. ఆయనధర్మమాలిని సామ్రాజ్యం
 నేకాని రానని నన్నుబతికించేడు. అక్కడికీ దగ్గరలే
 కపోయినా రు50 లుయిస్తానన్నాను. పుచ్చుకోకూ
 డదూ. బ్రామ్మడు. ఈరోజుల్లో యిచ్చేవోడేవడు.
 నాబోటిసన్నాసి ఎలాగిస్తాడు. ఇంకీయనకొక సలాం
 ఎందుకొచ్చింది.

కోనే—(తనలో) మళ్ళీసోదాస్తాడా, ఎగే
 స్తాడా! ధోరణి, మాటలుచూస్తే వచ్చేటట్టేవుంది.
 మరి. నామీదమోజు బాగానేఉన్నట్టుకనిపిస్తుంది.
 ఎగేస్తే నిష్కారణం బేరంపోతుంది. ఇప్పుడిటూరు
 దీనితో యెత్తుకుపోతుందేమోయని యాశ. రాక

పోతేపోనీ. నాదబ్బాకి, నాపేరుకింక 100లకు తగ్గితే
 లాహిక్రెనపనిగాదు. ఈవేళ డబ్బుకక్కురితికొద్దీ
 ఇంకాతగ్గితే రేపివేరేట్టైపోతాయి. లోక్కువైపో
 తుంది. వీడొచ్చినాసరే రాకపోయినాసరే. ఇవ్వాళ
 వీడొస్తాడని కలగన్నానా. రాలేదనుకుంటాను. పేరీ
 పేరీ, నాకర్ర, కండువా ఇయ్యి. ఒకసారి తిరిగొస్తాను.
 అయిదాదాటింది.

పేరీ—తెత్తన్నానండి (యిచ్చేడు.) కొనేటి
 రావు పికారుకెళ్ళేడు.

[మఱినాలగ రోజులలో శ్రీధరరెడ్డికి వెంకటాచార్య, నటకులు, హిరస్యలహరిలో సమావేశము.]

వెంకటాచార్య మహర్షి సహాయమున కూలముగ నాతరహస్థతుల నాటకమర్మముల శేర్షుటలో మిగుల సమర్థుడగుటచే ఇతరకంఠేనీలవారుకూడ యితన్ని కిరాయిచ్చి మోసుకునివుంచుదును. ఈతడునాటకగుట్టుమట్టు బాగుగ తెలిసినవాడునూ, ఎక్కువ అనుభవశాలినీ. నటకులందరు సమావేశమై నిశ్చయముగనున్న వెనుక ఉపన్యసింపమొదలుపెట్టెను.

వెంక:— నటకులారా! మన Andhra Dramatic Experts Company వారు (ఆంధ్ర నటనా నిపుణ సంఘము) కోనసీమంతయు టూరు చేయదలచినారుగావున మీలో కొందరికంపెనీకి

కొత్తగావచ్చుటచేత యీకంపెనీపద్ధతులు మీకు తెలియజేయుటకై నేడీసమావేశ ముఖ్యద్దేశము. సావధానముగ నేర్పుతో వినగలందులకు నాకోరిక.

ఇటీవల రెండురాగములతో తానొకపెద్ద యేక్టరని పెద్దపేరుతో నొకకంపెనీలేవనెత్తి ఊత యెడ్లకువేషమువేయునట్లు దొరికినకుర్రాళ్లకు రంగు పూసి పాడుచేయుచున్న పెద్దమనుష్యులుబయదేరుట మీరెరుగున్నహంశమే. అట్టికంపెనీలకు తగు అంగబలము, అర్థబలము లేక అచిరకాలములోనే మాళిపోవుటయు మీకు తెలిసినసంగతే. మనకంపెనీఅట్లుగాక తగుకట్టుబాట్లననుసరించియుండుటచే మిగులబ్రాహ్మణిగాంచినది. అట్టివేమనగా—

పెద్దలయెడ గౌరవమునటించుట, పొరుగురువెళ్లినప్పుడు రాత్రి స్త్రీజమీదగాని తదితరసమయములందు పురవాసులకు గానిపించకపోవుట, ఏబయల్లయందును, కాలువగట్లయందును, చెరువుగట్లయందును, రాగములువిసరకపోవుట, ఎవరితోను అనవసరపుపేచీలు తీసుకురాకుండుటచేతను మనస్రాముఖ్యతకు కారణమగుచున్నవి. ఇప్పుడుమీకు తెలియజేయునదేమనగా — పద్ధతదేశపరిస్థితులబట్టి మేము

మర్మము.

విదేశవస్తుబహిష్కారమవలంబించుటచే నటకులూ
 గారు కంపెనీవారుసప్లయచేయు చుట్టబీడీలనేగాని
 అన్యదేశపు సిగరెట్లుకాల్చుకూడదు. కథానాయకు
 లుదక్క తదితరులు వారివారికి త్యదుస్తులనే ధరించ
 వలెను. పాత్రధారులు ఎవరిచ్చవచ్చినరంగు వారు
 వేసుకొనవచ్చును. అందులకెంతమాత్రమునభ్యంత
 రులేదు. ప్రాంట్లరు కునికిపాట్లుపడినప్పుడు నాతని
 మెలకువ జేయనవసరమైనంత రాగమేగాని నుత
 కెక్కుడుగాతీయరాదు. పాదముగాని పోట్ల దీర్ఘరా
 గముమీకు తెలిసినదే. నటకులు ఒకచెంపకంటా
 వేసుకున్నను, ప్రార్థనసమయమున స్టేజిమీదకువచ్చి
 పార్థనతరువాత తిర్గివెళ్లి రెండోచెంపపూర్తిచేసి
 కొనవచ్చును. పార్థన తెరచాక నజరుగుటకిదియే
 ముఖ్యకారణము. కోటాలుపూర్తియైనవారు ప్రార్థ
 నతరువాత స్టేజిమీద ప్రక్కబెంచీలమీదనో, లేక
 కిటికీలలోనో కూర్చుండివలెనుగాని తెరకిన్నములు
 పెద్దవిచేయుచు సభనలుప్రక్కలకు తొంగిచూడకూ
 డదు. పొరపాటున ఒకసీనుకు మరొకసీనువాల్చినను
 సభవారితోపాటు మీరుకూడ వెర్రిముఖములతో
 నిర్ఘాంతజోయి నిలబడక మీజూరినిమీరు కథనము
 పవలెను. సభికులకుపాత్రలు, పాటలుముఖ్యము

గాని గుడ్డతెరలగావు. 'తనలో, కోకముతో, నిమ్మలముగ, పక్రకాశంగా, క్రిందపడును, నిష్కామించును' ఇత్యాదిగీతలమధ్యస్థమైన పొడిముక్కలు జారీవలికివచ్చినను, మూడురూపాయిలు ముందుపెట్టుకోవారికేగాని, మూడవక్లాసులో రూపాయివారికిమాత్రము వినబడకూడదు. ప్రాంప్తుమూటలువినుట, [Hormonist] కువేసిన యీలలువినుట, నటకులస్త్రీజిమీద పరిహాసపుట్టువినుట, ప్రక్కతెరలనుండివచ్చు బీడీపొగలు కండ్లబడుట, ఇప్పుడుచెప్పిన పొడిముక్కలువినుట మొదలగులాభములన్నియు మొదటితరగతివారివే. ఇంకను ముఖ్యముగాచెప్పవలయునదేమనగా పాత్రనటించుప్పుడు తిన్నగా సభవై పేచూడవలెనుగాని పక్రకామాపులెంతమాత్రముపనికిరాదు. అవన్నియు హీరోపాత్రములవారివే. తబలాహార్మోనియమువారలింకను ననుభవముతాగుగ లేనివారుగాన వారికినుగుణ్యముగనే మీరుబాడవలెనుగాని పెద్ద పెద్ద రాగములచే వారినిబెదరగొట్టరాదు. విద్గులు, గెడ్డములు, మీసములు క్లిప్పులునదులై జారబోవునప్పుడు సద్దుకొనునట్లుకనిపించకుండ మీయేతునులవల్లనే నొక్కుకొనుచుండవలెను. ముక్కు చెవుల ఆభరణములు.

మర్నాడు.

క్రిందబడిపోయినను అతిచమత్కారముగతీసి ధరించవలెనుగాని అట్లుధరించుచప్పుడు సభవారికేకలు, నవ్వులు, యిలలకు వెల్లబోయిముసిముసిచప్పులు మాత్రము మీకునవ్వరాదు. లోహితాస్య, సత్వవంశాదులు చనిపోయినప్పుడు వారికి నిజముగనిద్రవచ్చినను చంద్రమతీసావిత్రిలు పైకికనిపించకుండువారినిగిల్లి మెలుకువచేయవలెను. వారట్లుచచ్చినడినప్పుడు దోమకాట్లచే మధ్యలో కాలుచేతులుకదిలించినను, ఆలస్యమైనప్పుడు ఒకప్రక్కనుండి మరియొకప్రక్కకు ఊక్కమార్చినను, బట్టమోకాలి క్రిందకులాగుకొనినను, ప్రక్కతెరవారితోసంజ్ఞలు చేసిమాట్లాడినను కండ్లుతెరువకుండుమాత్రము చేసినచో యేమియు తప్పులేదు. కాని అట్టిసమయములలో చంద్రమతీసావిత్రిలు ఆకడలికలు ఆశ్చర్యముతో గుఱు పెద్దవిచేసి జూచి వారు తిరిగి బ్రతుకుదురేమోయని భ్రమనటించినచో ఆకడలికలు ఇంకొకసారి గుఱు. (Once More) (వన్నుమోరు) పద్యములెత్తిర్థాన్నముగ తగలేసినను సభవందేగాని తప్పెలమాత్రముమీపైనుండదు. గాఢమోహముగనుంచుచు ఉదయలు అతిచమత్కారముతో భేరియూలు మెల్లనడచించవలెను. అది

యేనొడలుపులకరించినదని తెలియజేయుమార్గము. అంతేగాని “కండ్లుమూయుట, అహం ప్రేమ పాశమా! ఏమియూమననావస్థ”యనీ హాశ్వశ్చార్థములుపలుకుట పనికిరాదు. ఇట్లుచేసినచో సభలో గొప్పఅదోళన కలుగును. దీని సారస్వతముతాయవకులదే. నటకులుమెప్పుడయవచ్చును. క్రిందికిని Once More (వస్తుమోరు) లుండగలవు. ఒకసారి దుష్యంతలో శకుంతల దుష్యంతుని మోహంబుధినిమగ్నయై జూచిన చూపునకు మూడు Once More లు పడాయి. పాత్రధారులు నిమ్రమించునప్పుడు తెరవాల్చుమని తెరమనిపికి సంజ్ఞ చేయుబాధ్యత వారిదే. ప్రేమ, మోహము లందుకొగిల్లకు మెడలో హారములలోని పూసలు ఎన్నిచితికిన ఆటలంతరక్తికట్టును. ఇంకననేకవిషయములాయాసందర్భముల జెప్పవలసినవేగాని యిట్లు జాపితాయిచ్చటకుఁ జేరకు. కావున మిగులజాగరూకతతో పై జెప్పినవిషయములన్నియు జ్ఞప్తియందుంచుకొని సాధ్యమైనంతవరకు మనకంపెనీ ప్రేమప్రతిష్ఠలకై మీరాదరు పాటుపడుదరని గట్టిగానమ్మచున్నాను. ఆపైనిమియివ్వుము. (అనివిరమించెను)

మర్నము.

రమణారావు:— (లేచి) కవి, బట్టి బోడిప ద్యా లేవా? సేడుగాని, పో నీ, కాస్తాత ఆపద్య ములు చదువవలసిన రాగాలుకూడా గీత లో (Brack t:) పారేస్తేనోండి! గీతలు పట్టిననా? లేక రాగాలుతప్పుతాయనా?

వెంక:— అదొకటికూడా తెచ్చిపట్టినవ్వ. ఇక్కడికే చస్తూంటే. ఎవడిప్ప ముచ్చటరాగం వాడు విసరకుండా ఇహ కవిపురమాయింపులు మీదవెళ్లేమాటే (లేదో నమ్మకూని పలుబడ్డల్లే) యిటి, పోనీ, నీరాలో కోట్లకునేవాడికి చాగా లాపనలు, వాటిమాధుర్యం ఎలా పలుకుదురా. అదంతా మనసొప్పు, మునుపొకనాటి అలావిషయ మై నొకకవిలో మూడుగురులువాడినా, కవిలే పుప్పూ రాగమింక గూడకని వొప్పించేను.

వెంకటరత్నం:— 'Hall of Vizianagar' లో ప రా ని ఏదోకొంచెముకత్తి అడిస్తేచాలండి లేక దానికేమైనా పద్ధతున్నదా?

వెంక:— ఇదేమైనా కత్తి సాముటయ్యా అలా అడుగుతావు. కోపరసమంతా నీ చూపు, పలుకు, గెంతుల్లో చూపించాలిగాని అంతా
30

కత్తిగోచూపించేవంటే స్టేజిమీదెన్నికూనీలవాలో ఆరాత్రి. ఊరికే కత్తికదిపీకదపనట్లుండాలి. మనకో నేటిరావుగారికోపమంతా కత్తిగోనేచూపిస్తే హరి శ్చంద్రలో మాతంగులగతేంకావలసిందో!

ప్రకాశం:- లోహితాస్యః పాముకరచి క్రిందపడునప్పుడు దెబ్బతగలకుండాఉండేమార్గము చెప్పాలండి. మొన్ననాకు నడువిరిగి వారాలో జాలు మంచుడిగలేను.

వేంక:- నువ్వు మొన్న నుంచున్నవాడివి నుంచున్నట్లు చావచుట్టగా పడ్డావుమరి. నేనప్పుడే అనుకున్నాను. పాము కరిచీకరవడంలో పాణిపోతుందట. ఇదేమైనా కత్తివాటుదెబ్బతో చావడమా, తుపాకిదెబ్బతో కూలడమా. విషమెక్కిన కొద్దీ, స్పృహతప్పిపోయి, కాలుచేతులు పట్టువిడి, నోటనున్న బొరాకుసబ్బుముక్కంతా కనిగించి, నురగలుకక్కుకుని, చివర రెండు మూడు యెగూ పిర్లతో పాణివొదిలెయ్యాలి. ఇంతపనిచేస్తూ ముందు మోకాళ్లమీదకూర్చుని, క్రమేపీ నడుము వంచుతూ ఒకప్రక్కకుపడాలి. అప్పుడేమైనా దెబ్బతగలడానికవకాశమున్నదా చూడు. మనసత్య

మర్నము.

వంతుడుగారు కొమ్మనరుకుతూనరుకుతూ గొడ్డలి
మెల్లిగా చేతినుండిజారవిడిచి 'బాధ—బాధ—
దాహము—దాహము. భరింపజాల—భరింపజాల'
అంటూ రెండడుగులు సావిత్రికడకువేసి, ఆమెచే
తులు ఆసరాచేసుకుని క్రమేపీ మనిషంతాకిందకు
కుంగిరిపోయి చివరకు నేలబడును. అదీ పడవలసి
నవిధానం. ఈనడుంనెప్పితో ఈసారిపడవము నీకు
బాగా తెలుస్తుందిలే.

సుబ్బయ్య:—అయ్యా! వెంకటా! మయ్య
గారూ. నాదండమీదకురుపుకు ఇంకాకట్టుకట్టమ
న్నార డీ మాడాక్టరుగారు. రేపునేనువేసేది డ్రస్సు
అక్కరలేని నక్షత్రకు సాత్రకూడాను. ఎలాగండి.
నవ్వుతాచేమో. మరొకరినెవరినైనా వెయ్యమన
కూడదూ పోనీ.

వెంక:—ఇలా చీటికీమాటికీ పాత్రలుమా
రిస్తే ఇతరకంపెనీలవలెనేపట్టును మననస్తకూడాను.
దొల్లుపుచ్చాయల్లాగపాత్రలుమారిస్తేసరా.రాణిం
చొద్దూ. నీకట్టుజూసి అందరు జాలిపడుదురుగాని
నవ్వేవాడెవడయ్యా, వెర్రిబొమ్మడా! నీనక్షత్రకు
దుకోసం ఉవ్విళ్లులేవాళ్లు నీకట్టు, గిట్టు ఎడది

కావాలి. పేరొచ్చేదాకానే ఇలాంటిస్వల్పవిషయాలు. తరువాత అన్నీ కమ్ముకుపోతాయి. ఇలాంటి వెర్రిభయాలు పెట్టుకుని మనస్సులు మాత్రం పాడు చేసుకోకండి. ఇంతకీ కట్ట నువ్వు కట్టాలని కట్టలేదు గదా! (ప్రక్కకు తిరిగి) ఏం సూరన్నా! నీ గజ్జకురుపు ఋమాత్రం పోగొట్టుకోవు గదా! అయినముప్పైరూ పాయీల పట్టుచీరి కరాబు చేసేస్తావా! గజ్జకురుపుల పెంటచ్చి చెలికత్తెను సావిత్రి దరికిరానిస్తుందోయ్?

సూరన్న:-రానివ్వద్దో-సత్యవంతుడు లభింపడో. నాకోసం రానిస్తుందండీ. స్త్రీపురుషసంఘటనలకు మా పెంటచ్చులే మహాోపకారంచేసేవాళ్లు. ఆ సంగతి మీకు తెలియదూ.

వెంక:- (నవ్వి) ఇంతమాటకాదివిగనుకనే సావిత్రి సత్యవంతుల నొకయింటివారిని జేయగలిగితివి. కానీ, సూరన్నా! చిడుము మాన్పుకోవాలోయ్. మంచిమందుపట్టిద్దూ. కాస్త మండితే మండిందీ.

సూరన్న:-నేనూ శాయశక్తులా తంటాలు పడుతున్నాను. జింహచపలత్వంమూలంగా పప్పు

మర్నము.

లుతినకమానను. ఇవి తగ్గవు. ఏమైనా మునుపటికం
ఁజయమేలెండికొంచెం.

[ఇంతలో సన్ననిపేక బెత్తమునాడిస్తూ
కోనేటిరావువచ్చి]

కోనే:— వెంకట్రామయ్యా. హంగులమ
చ్చితివా? ప్రయాణసిద్ధుడవగుచుంటివా?

వెంక:— అమర్చుట కేమున్నదండీ. 'అరవ
ప్రయాణంలాగ' ఎప్పుడుబయల్దేరదామన్న అప్పు
డేబయలుదేరుటకు సిద్ధముగానుంచెదనెప్పుడూను.
మనమనుకున్న ప్రకారం స్టేజిసామగ్రి అవసరంలే
దుగదా. King's Court (రాజుకొలుపు) సీను,
Forest [అడవి] సీను మాత్రము తెచ్చెదను. విగ్గు
లవిషయంలో సాతాని వీరయ్యతో చెప్పేను. రేపు
మధ్యాహ్నముకు ఇస్తానన్నాడు.

కోనే:— ఏమైనా పాత బొమ్మనోటీసులు
న్నవా?

మొక — బొమ్మనోటీసులు అనామధేయ
కంపెనీలవారికిగాని మనకేమిటండి. 'జగమెరిగిన
బ్రాహ్మలము' మనపేరువినేసరికి దొడ్డిసంభావన
బ్రాహ్మల్లాగ విరగబడేప)జకు బొమ్మనోటీసులు
కూడానా. 'ముసలిస్తీడరుబల్లకట్టాలా' మీపేరుమో
తుబరిమీదిలాగపోనివ్వండి. బొమ్మనోటీసులిప్పుడు
Out of fashion (ఫేషనుగాదు) మందెప్పుడూ
Brief & Simple (క్లుప్తమైన, సాధారణమైన)
అన్న Policy (మతం) గాదండీ. ఇతరకంపెనీలవలె
మనకేమియు నార్భాటమక్కరలేదు. ఇదిగో యీ
నోటీసుచూడండి. (అని తనజేబులోని వాతనోటీ
సునుచేతికిచ్చెను.) +

కోనే:—Good. చాలాబాగుగానున్నది.
ఇంతకెక్కుడుగావాసిన ఆత్మసుతిగాభావించెదరు.
రేపుతప్పక గోపన్నని, పేరిగాణ్ణి అనులాపురంబు,
పు.

మొక:—నిన్ననేచెప్పేసేను. ఈలెల్లవారు
జామున వెళ్ళెదరు. అయితే! ఇలారండి. (కోనేటి

మర్నాము.

రావును హాలవతః కిపిలిచ్చి ఈరోజుల్లో పట్టెటూ
శ్చిల్లో కిడుతుందాండి?

కోనే:— మైనాకిడితే అక్కడేనోయ్.
పోనీ ఓచ్చాన్ను చూద్దాము. ఎప్పుడుకిట్టకపోతే
అప్పుడేరావచ్చును. పోయిందేమున్నది. మొదటినా
టకంతో ధోరణి తెలియునుగదా. భీమరాజుపేటలో
రెండునాటకాలు మాట్లాడివుంచేను. అంతేగాని
ఇలాకూ పస్తమండుకంలాగ కూర్చోడవ్వేమియుబా
గులేదు. మనకల్లముందుపుట్టిన్నరాళ్లు దోచుకు
పోతున్నారు. నాదగ్గిరతయ్యగయిన చలమయ్య
చెవలాయి మొన్ననిట్టేవచ్చి ఈవూరియందే రు600
లు పట్టుకుపోయేడు.

మొక:— సరే! కానివ్వండి. ఆమాటనిజమే.
మనమునాటకంవేసి చాలారోజులైంది. ఎంతడబ్బు
లేనిరోజులైనా మనపేరువింటే ఎక్కడలేనిడబ్బు
వస్తుందనేనానమ్మకం.

కోనే:— మనలోమనమాట. నాటకంలో
ఏముంది. అంతా ఎడ్వర్డులైజమెంటులోనేగాని.
పేపరు చాలాబాగావ్రాసేవు. సైజుకూడా పెట్టవే

శ్చేష్టే. ఏవోరెండురంగులుకూడా కాగితములకు
పూయించితివా ఇంకనుబాగుండును. ఊరేగింపు
కూడా నాలుగురూపాయాలు ఎక్కువ తగలేసి
బాగాచేయించేవా, అంతాడబ్బే. నేనుపోయెదను.
పనిఉన్నది.

వెంక:—చిత్తము. రేపుఉదయం తమరొ
క్కసారిరాగలరా?

కోనే:—ఉదయంకాదు. సాయంత్రమివా
టివేళప్పుడే వచ్చెదను.

ఆ తెల్లవారుజామున గోపీనాథం పేరిగాణ్ణి
 తీసుకుని అమలాపురం వెళ్ళి తమపాతపరిచయుడగు
 కైలాసపతిశాస్త్రియింటబస జేసెను. మధ్యాహ్నము
 వొంటిగంటకు భోజనాంతరమున గోపన్న, శాస్త్రి.
 గారు' ఆయన అతిథియగు కుండనాలసిద్ధాంతి
 గారూ కలసి తాంబూలము వేసుకుంటూ లోకాభి
 రామాయణము మొదలెట్టెరు.

శాస్త్రి:—అయ్యా! సిద్ధాంతిగారూ, తమ
 రుచాలదినములకు మాయూరువచ్చి మాగృహపా
 వనము చేసేరు. మీరిచ్చటాకవారమైనాండి నన్నా
 నందింపజేయగోరుచున్నాను. మీవంటి గొప్పశా
 స్త్రుజ్ఞులుదొరుకుట చాలదుర్లభము.

సిద్ధాంతి:—మీ ఉదాహరణబుద్ధి అలాంటిదిగ నుక నాబోటిదేశదిమ్మరికి మీగృహమున నాతిధ్య ముదొరికినది. ఈరోజులలో బ్రాహ్మణభక్తి, గురు భావము, దేవతారాధనలు ఉన్నవారెవరుబాబూ, ఏదో కుండవాల సిద్ధాంతి, శాలువ శాస్త్రులు, దర్భకట్ట సోమయాజి వచ్చేడు—వెళ్ళేడు— అన్నవాడేగాని శాస్త్రసమ్మకము, వాటిపఠనవేత్తయందు గౌరవమున్నవారెవరండి. పోయేయి—పోయేయి ఆపమ్మకాలు, ఆగౌరవాలు ఆనాడేఅంతరించేయి. అయితేఒకటి మనకీబుద్ధిలేదులెండి. మనిషినిబట్టి, స్థలమునుబట్టి, వీలునుబట్టిమనకకు—రితులూ అలాగేవడిశేయి. కేవలంవారినన్నప్రయోజనంలేదు. కాని ఉబ్బుకు కక్కురితిపడుతుంటే ఎంతపెద్దశాలువకప్పి తేయేమి, ఎన్నికుండనాలుపెడితేయేమి, ఎంతబూడిదబుస్సన్నై తేయేమి. ఎన్నిశాస్త్రాలుచదివినను, ఎంతవేదపఠనమొనర్చినను, జింహచంపుకోలేనివాడు, పడవడికమార్పుకోలేనివాడు, నాఆచార నాదన కూడఘా, కనిపించేదొకలాగు, అనుకునేదొకలాగు, చేసేదొకలాగు, మొన్నీమధ్య నేను పేరూరునుంచి, ముక్తేశ్వరం ఒకఅక్షరాభ్యాసం చేయించుటకు వెడతూ మధ్యనొక చేనుగట్టుమీద నడచుచు

మర్మము.

డగా నన్ను కొంతదూరములో నొకలవధానులు
చూచి తనుతింటున్న కాసంఘీలంతపొట్లము దూర
ముగావిసిరేసి తనరాగిచెంబులోనీళ్లుపుక్కిలించి
నోరుతుడుచుకుంటూ నన్ను సమీపించి రెండుబార్ల
దూరమునుంచే నాతోమాట్లాడిపోయేడు. నేని
దంతాకనిపెట్టి ప్రక్కకువెళ్ళి అల్పచమానము
నకుకూర్చున్నట్లు ఆపొట్లము పారవేసినచోటనే
కూర్చుని బాగుగాపరిశీలిస్తే—ముక్కులోవెండుగ
లుమాడునట్లు వాసనవేసే ఉల్లిపాయి పకోడీలు—
అందుచేతనే నాతడు దూరమునుండే నాతోమా
ట్లాడిపోయేడని అనుకుని నాఖర్మాన్ని నేనుపో
యేను. చేలగట్టుకదా ఎవరూచూడరని పాపమత
దుతింటూంటే పిశాచంముండాకొడుకుని నేనుతట
స్థించి పొట్లమంతా పారవేయించి ఆపాపము నేను
వొడిగట్టుకున్నాను. ధైర్యముగాతిని నాఆచారం
నాది. నాచదువుకు, నావర్తనకు సంబంధంలేదంటే
పోదు. వెర్రిబ్రాహ్మడు, ఆలాచెప్పితే ఆయనవిద్య
తగ్గిపోతుందా. ఆయనవిలువ తగ్గిపోతుందా.
ఇలాంటి దొంగనడతలవాళ్లకు గౌరవ మెక్కడతే
ముండీ. బుర్రోరపాలెంలో ఒకచయినులుగారు
నోరు. మీరుబహుశః వినియుండాలి. ఆయనకు తన

చాకలిసన్ని చూడనిరోజున నుతిస్థితిముండదు. గంజాయి బిగించకపోతే మనిషేకాదు. పొరుగుూరు నెడితే యీరెండూకుదరవని పొరోహిత్యాలన్నీ మానుకుని, యజ్ఞచై నములకుమిగిలిన క్రతుభిక్షలో పదియేనువేలరూపాయీలతో వడ్డీవ్యాపారంచేసు కుంటూ, మీసకటు దండిగాపెంచి, నల్లరంగుపా ముతూ, తనపూర్వపు రుద్రాక్షలన్నీ తనవిధవసోదరి యగు వర్ధనమ్మకు తెగించిదానంచేసేడు. మనిషిరె ట్టింపుడరవయ్యేడు. అగ్నిహోత్రాలడుగంటేయి. ఆస్తులువాఁయిచుకోడాలెక్కువయ్యేయి. బాగుం దాండీ. శాస్త్రప్రథనమంతా గారడివిద్యయిపో యింది. తెరమీద బొమ్మరంగుకూ, మనవిభూతి చందనాలకూ ఏమిటితేడాచెప్పండి.

శాస్త్రీ:—ఆ—తెరమీదబొమ్మలంటేజ్ఞాప కంవచ్చింది. రెండురోజుల్లో ఇక్కడకొకగొప్పనాట కంకంపెనీవారొస్తున్నారు. కేవలం దినతలేమూర్తీ భవిష్యత్తుంటుందంటున్నారు. మంచినాటకములు వేయువారట. మీరుండకతప్పదు. చూచితీరాలి.

సిద్ధాంతి:—[కనుబొమ్మలుచిట్లించి.] మీకు, మీనాటకాలకు ఒక్కనమస్కారము. నాటకానికి

మర్మము.

వెళ్ళేవాడికి ముక్కు, చెవులు తెగ్గొయ్యాలి. మన్నిమించినబటాచోరులు నాటకాలవాళ్ళు. కాని వొక్కతేహా. మందంతా రహస్యపుదారి. ఎవడూ చూడకుండా, వినకుండా వీలునుబట్టి మనము కర్మకాండవొదిలేస్తాము. కానివారిదిబట్టబయలు. వెయ్యి మందికళ్ళల్లోదుమ్ముకొట్టి నాటకభాగాలునదిలేస్తారు. వారికి మనవలె భయములేదు. కర్మకాండలు, పాపముచేసేకర్తకు తెలియక అడుగలేడు. నాళ్ళునొదిలేసినభాగాలు పేక్షకులకు తెలిసియు, నోరుచాకఅడుగలేదు. అందుచేవాశే గొప్పవాడోరులన్నాను. నిజముగ మాయాతావాళ్ళది. అందుపలవలుమనవి. నాటకమునకు వెళ్ళేవాళ్ళకు స్థిరమేదు. నాటకంవాళ్ళకుఎస్థాలేదు.

హాస్యము:— మిగిలినప్పినదంతా సత్యమేగాని. ఈకంపెనీవారివిషయాల్లో అట్లుగాదు. ఇందులోమేనేజరు కోనేటిరావుగారన్నాయన గొప్పవటకుడు. ఎన్నాళ్ళకో ఇక్కడకువస్తున్నాడు. ఈతనికృష్ణవర్మరావత్రాలు కేవలందైవమూర్తులే. మనపురాణగాథల్లోచదివిన రాముని, కృష్ణునివర్ణనలేమోగాని అంతకధికరెట్లు ఈయనపాత్రములొప్పును.

సిద్ధాంతం:— అదేనేనుపేచ్చెదీని. మనిషికి పేరు వచ్చినకొద్దీ గుణగతాలుకీణించును. చెట్టు చేవతే రినకొద్దీ కాపుశూన్యమగుట మనమెరుగనిసంగతా. ఆవాసేకవిముండాకొడుకు ఒక్కడేగనుక వాడికి తోచినపదములతో ఆరాముని, కృష్ణుని వర్ణించేడు గాని, ఇప్పటిరామకృష్ణులకు అనేక నవనాగరికయు వకులును, వేషపోషాలకు ప్రసిద్ధిగాంచిన అనేకకం పెనీలును ఉండగా నిజముగ వీరు పూర్వకాలపు రాముడు, కృష్ణుడువలెఉండక అధికరెట్లు ఎక్కుడు గనేయుండును. వీరికి, వారికి, రూపమునగాని, నడ వడికయందుగాని ఏమిపోలికలేదు. విశ్వామిత్రుని పాత్రకుమెచ్చి ఒక శెట్టిగారతనకి బాగారుకట్లువేసిన వెండివంకరకర్త బహుమానంచేసేడట. విశ్వామిత్రుని ఆనపబుర్రకు వెండిపువ్వులు లక్కపట్టు పట్టించేడుట. ఈరెంటితో మొన్న బెజవాడలో ఒక విశ్వామిత్రుణ్ణి నేనుచూచేను. వాడు జమిందారీ విశ్వామిత్రుడు లాగున్నానుగాని సన్యాసాడిగా లేడు. పూర్వపువిశ్వామిత్రుడికిప్పున్నవా? గోచీపా తబైరాగిముండాకొడుకు వెండికర్త వెండిపువ్వుల బుర్రతోను పాత్రవేస్తే ఏమిరానిస్తుందో మీరా లోచించండి కాస్తంత! బహుమానం మరోరూపకం గాయివ్వకూడదూ! రామభక్తుడై, తనసర్వస్వము

మర్దను.

రామునికిధార పోసి, అప్పులపాలై, కారాగారమున
రామస్మరణ చేసుకొనుచున్న రామదాసుచేతికి
మామిడిపిండితోనున్న మూడుపేటల బంగారపు
గొలుసు, రాశ్మిడంగరాలు ఎండుకండీ.? ఇదంతా
అసంభవమగునా కాదా! అడిగేమొగాడున్నాడా?
కాలంమారి పోయిందండీ! అంతా తారుమారవు
తుంది. శ్రీకృష్ణుడు వగైరాపాత్రులకు భుజకీర్తులు
వక్షస్థలమున హారములుమానేసి పల్కునిచుల్లుచొ
క్కాల్లోకి దిగుతున్నాయి, — పూటకు గతిలేనిబై
రాగి, కబీరుగాళ్ళకువెండికర్కలు, గిట్టుదొప్పలత
యారవుతున్నాయి. మొగాళ్లు—ఆడాళ్ళవుతున్నారు.
ఆడాళ్లు—మొగాళ్ళవుతున్నారు. నాయనా ఇదంతా
ఒకగాథ. విమర్శించినకొలదీ పెరుగుతుంది. ఇప్పటి
నాటకాల అభిప్రాయమే నాశనమైంది. వాటిసారు
స్వమే మంటగలిసింది. కేవలం ఆశాపిశాచులగు
సిద్ధాంతులు, శాస్త్రులవలె నాటకపాళ్లును, డబ్బు
కర్కలు, డబ్బుకీర్తువులువలె డబ్బునాటకాలును
అయిపోయేయి. ఆడేవాళ్ళకు—ప్రజలకునీతిబోధ
చేద్దామనీలేదు. చూసేవాళ్ళకు—నేర్చుకుందామని
లేదు. ఆసత్యభావ, చిత్రాంగి, చింతామణులజూసి
మహమంతవయ్యారముతో పమిటి జాతవిడిచి, పొట్టి

జాకెట్టుతోడిగి నడక నేర్చుకుందామని స్త్రీలున్నా,
ఆకృష్టదుష్టంతులజూసి మనమెంత దుబ్బుగా వంక
రజట్టు పెంచుకుందామని పురుషులునూప్రయ
త్నిస్తున్నారు.

శాస్త్రీ—మీకు శ్రమనుకోక కొంచెము
యీవిషయమై బాగుగ తెలిసినవారుగనుక విమర్శిం
చిచెప్పాలి. వాళ్ళు పురాణదేవతల గోచరింపజేయు
దురని వెర్రిభ్రమచే చూడాలనుకుంటున్నానుగాని
మరొకటికాదు.

సిద్ధాంత—నాకుశ్రమేమిటి. వినడానికిమీకు
మాత్రం ఓపికవుండాలి. ఈరోజుల్లో ప్రతివాడికీ
వీలైనది, డబ్బుఖర్చులేనిది, కాలక్షేపమయ్యేది, ఒక
రినిగురించి పదేపదిసార్లు రోజులకొద్దీ చెప్పుకోవ
డమే చేతనైనది. అందులో దూషణంటే నోరు
బాగా దూకుడుగా వెడుతుంది. మీరుచెప్పినట్లు
నటకులు మనస్ఫూర్తిగాఆడాలంటే మీఅభిప్రాయముమంచిదే. కానివాళ్ళకు డబ్బుకావాలిగాని
మీనీతిశాస్త్రము; మీపురాణగాథ, మీఆనందం
ఎందుకండీ. వారు ఎప్పుడైనా బాగాఆడితే ఒక్క
పోటీనాటకాల పతకాలకొరకు తప్ప ఇంకెప్పుడూ

మర్నము.

బాగా ఆడరు. రోజూ ఎవడు పతకాలిస్తాడు, రోజూ నాటకం బాగుండమంటే ఎలా బాగుంటుంది. గేటు దగ్గర వారి పేర్లేడబ్బు తెచ్చేటప్పుడు లోపల వాళ్ల ఆట ఎలాగుంటే నేమి. ఇటీవల ఒక నూతన పద్ధతి అమలులోనికి వస్తోంది. మొగవారు ముదరగెడ్డములతో స్త్రీ పాత్రలు వేస్తే బాగా లేదని వారి వారి పుంపుడుకత్తెలకే స్త్రీ పాత్రలిస్తున్నారు. అదంతా తమ్మునమ్ముకున్న వారిని అరనిముషమైనా విడువలేని భూతదయండి. “స్త్రీలే స్త్రీ పాత్రలు వేయుదురని” పేపర్లో వేసే సరికి ఆరాత్రి గేటు దగ్గర కూసీలు జరిగేటంత ప్రజ మూగిపోడమే. క్రమేపీ స్త్రీలే పురుషులు కూడా అవుతారు-నాటకాల్లో. మిషను పరిశ్రమ వచ్చి కూలీల కూట్లో చుమ్మోసినట్లు స్త్రీలే స్త్రీ పాత్రలేసి పురుష సత్యభామలను, పురుష చింతామణులను ఒక మూలకు జేరుస్తున్నారు. అందులో పురుష పాత్రలు కూడా వారేధరిస్తే ఇహ అడిగేరు! కాని వాళ్ళకు లంజటక్కులేగాని పాతివ్రత్య లక్షణములెట్లు పట్టునండీ? నాయభిప్రాయము కొంచెము వెల్లడిచేయుదును. సావధానముగ శ్రమ పుచ్చుకు వినండి.

ఇప్పటినుటకులు ప్రతివానికి కావలసినవి రెండువిషయాలు. మొదటిది — విద్యావిహీనుడై నిరుద్యోగుడగుట. రెండవది—భక్తిగౌరవాలులేక అల్లరిచిల్లరిగనుండుట. ఈరెండునులేనివాడు ప్రస్తుత నాటకాలకు పనికిరేరాడు. ఇట్టివారు పదిమందిచేరి ఒకకంపెనీ పెద్దపేరుతోలేవదీసి, వారిలో కొంచెము వయస్సుమచ్చినవానిని మేనేజరుగాచేసి, నాలుగు గాలిరాగాలు నేర్చుకుని రంగుపూసుకుని నేనురాముడని, నేనుకృష్ణుడని, నేనుసీతయని, నేనుయశ్విని తెయ్యిమనిఅడుట రివాజైపోయింది. తమకి రుచించినపాత్రల నేరుకొనుటేగాని, ప్రాత్రీననుసరించిధరించుట వీరికిపనికిరాదు. వారెన్నకున్న మేనేజరే కాస్తఆలోచించి పాత్రీలుసద్దితే వారికాసద్దు బాట్లునచ్చకపోతే మూతులుబిగించుకుని, కలహాలుపెంచుకుని, అభిమానాలువెల్లడిచేస్తూ కంపెనీకి “పురిట్లోనే సంద్ధికొట్టించడం” కూడా మామూలై పోయింది.

వీరికితగ్గట్లు ఇప్పుడు బాలకళలు, కిల్లక పులు బయల్దేరి, గాఢస్థుప్తంచేసి, జావళీలు ఎక్కువగుచ్చి, కొన్ని అంకములువదిలేసినను కథకడ్డూరా

మార్గము.

కుండాజూసి, అబ్రాహ్మణులున్నను వారిడచ్చార
ణను భంగంకలుగకుండాఉండునట్లు చిన్నచిన్నపద
ములతోట నాటకాలువాస్త్రన్నారగనుక సరిపో
యిందిగాని లేకపోతే ఈనిరుద్యోగ, అపస్వర,
అబ్రాహ్మణ గడేకాదులగతి వేమనోకదా!

ఎక్కడచూసినా హరికళలో చాకలిదాసు,
మంగలి దాసులూగ నాటకాల్లో కాపు నలుడు,
చాకలి విశ్వామిత్రుడు, శైలగానీత, కంసాలిదశర
థుడు, దేద్రకృష్ణుడు రంగమెక్కుతూంటే ఇకనా
టకమేమిటండీ. ఇట్టిసటప్రముఖులతో నాటకం
శోభిస్తుందంటారా!

వీళ్ల కేలోనువశాస్త్రియొట్టి పట్టావోదినను
చొప్పున అమ్మడం. అవిపేషర్లలోగుచ్చునం. ఇప్పు
డాటికెట్టుకూడా దండగెందుకవి, కేవలం గొడ్డు
రోజుకాకుండా కాస్తమందిరోజుచూచి ఎవడిక్షమై
నతోక వాడేతగిలించుకుంటున్నాడు. కొంచెమువ
యస్సునుదిరిన వాడైతే— వెండిచెంబు కొకకవి,
నగిసీ శాలువకొకకవి, కుండనాలజత కొకకవి,
దొరుకుతున్నాడు. బాలకవులైతే—కళ్ళజోడుకొక
కవి, రిస్తువాచీకొకకవి, మల్లుతానుకొకకవి, టివ్వు

కోటుకొకకవి దొరుకుతున్నాడు. కవులెంతచవకో
 చూసేరా! ఏదోరెండు డొక్కు-హార్మోనీ, బొకుత
 బలాలు సంపాదించి, కుండవాంఛిద్యంవాంఛిస్తూ
 నలుగురుకుర్రాళ్లనుజేరదీసి, చవకబారునాటకాలు
 చదివికూనిదీర్ఘాలు తీయగానేసరా! ఎంతసంగీతజ్ఞా
 నండండాలి, ఎంతనాటకనైపుణ్యముండాలి, ఎంతదై
 వభక్తియుండాలి. అన్నిటికిమూలం ఎంతప్రపంచాను
 భవండండాలి! నేనురాముణ్ణి, నేనుకృష్ణుణ్ణిఅనిఅను
 కోగానేసరా! పాత్రలక్షణములు గ్రహింపకుండా
 ఆయాగుణములభినయించుటంతతేలికపనా! పదార్థ
 మెరుగక, స్వరములు పలుకలేక, పాత్రలు చదువ
 లేక గజ్జగట్టి రంగుపూయగానేసరా! ఆడేపాత్రకా
 రులకు ఆక్షామైనను దైవభక్తిలేనప్పుడు ప్రజలకు
 నీతిబోధచేయుటెట్లు? ఇదియేకదా నాటకాభిప్ర
 యము. జాననీలు,మట్టులు, దీర్ఘరాగాలే ముఖ్యము
 తే పాటకచ్చేరీలుపెట్టక రంగుదండగ, పేపర్లపూ
 తేగింపు యెందుకండీ? గాలిరాగాలు గాలికివదిలె
 య్యడమేగాని మళ్ళీ పాటకచ్చేరీకితగినంత సామర్థ్య
 మున్నదండీ. అక్కడసలేనున్న. అదంతా అరవల
 సొమ్మే. రంగుపూసుకోడమే పాత్రకారునివంతు
 గాని, వాడిభాగంలో సగంపైగా తెరచాటువాడే

మర్నము.

చదవడము. పాత్రలకనుగుణ్యములగుదుస్తులు, ఆభరణములు మానేసి వికారపువేషములతోను, వారికప్రమగునాభరణములతోనుతయారవడము, నారికజ్జాపకమున్నభాగాలు తోచినపదములు, వచ్చీరానిరాగాలతోను గంతులువేయడము అలవాటైపోయింది. పాత్రసహజభావమా లేకప్రస్థుతనాగరికతాముఖ్యము. ఇకనాటకశోభ సృజ్యలిస్తుందండీ? ఏలోకువశాస్త్రీదగ్గిరో ఏరుకున్న బిరుదుతోకలుచూసి మురిసిపోవడమా! ఎలాగో తలక్రిందుగా తపస్సుచేసి రెండుసువర్ణపతకాలు చేయించుకొని చేతిమండకు కట్టుకో గానేసరా! పెద్దిఊరేగింపుకంటే మూడురెట్లుఅధావిడితో మూలముసలమ్మనుకూడ అరుగుకురప్పిస్తూ పేపర్లుఊరేగితేనే నాటకశోభహెచ్చుతుందా! నిజముగ బాగుండేనాటకాలకు అంతఆర్భాటము కావాలా? “పడుచునానికి వేషపోషాలెందుకండీ?” దానిసహజశరీరలక్షణములే సరసులరప్పిస్తాయి. వైసాలేనప్పుడురంగుపూసుకోడమేగాని నాటకనైపుణ్యంకొరకు పాటుపడేవాడెవడు. అందుకుప్రాప్తకులూలేరు.

పోనీ, కొంచెమైనను ఆచారవ్యవహారములున్నవేమోఅంటే అవసరేనున్న. మహాపతివ్రతా

శిరోమణులగుసీత, దమయంతి, సావిత్రిలకూ కత్తి
 రిసిగరెట్లేకావాలి, సత్యధర్మములకుపసిద్ధిగాంచి
 యుగయుగంబులకు మానవకోటికి మార్గదర్శకు
 లగు హరిశ్చంద్రులకూ కరింసాహేబు బీడీలే
 కావాలి, అస్పృశ్యజ్ఞానవిహీనుడైన వీరబాహునికీ
 జానెడు లంకాకుచుట్టేకావాలి. పిటినిషాలు చాల
 వేమోయని మధ్యమధ్యపానీయములకై కోటాగ
 దిలో అడేదోదొరగారి టీ గిన్నిపిలుస్తూటుంది, ఇవి
 లేకపోతే వాళ్ళుమనుష్యులేకారు, నిలబడేలేరు,
 మాటగాను. సీనుసీనుకూ మారినప్పుడలా రెండు
 పీల్చులుపీల్చకతప్పను. త్రిలోకసృష్టిరక్షకుడగు
 శ్రీమహావిష్ణువు కాలుస్తున్న బీడీ పక్కకుపారే శే
 తనభక్తులకు ప్రత్యక్షమగుట. ముసళ్ళేష్టుడివినిగు
 దువహించి తనతపోమహిమచే ముల్లోకములకూ
 వేడిగల్పించిన విశ్వామిత్రమహర్షి రెండుగంటాయి
 దమ్ములుగొట్టే రాముని తనతోపంపుమన దశరథు
 నడుగుట. రామభక్తుడగుటచే రామదాసని నామ
 కరణమొందిన రామదాసు రెండుసారాగుటకలు
 మ్మింగే కారాగృహమున రామునిప్రార్థించుట.
 శాస్త్రిగారూ వింటున్నారా, నటకులప్రభ. ఆమ
 ధ్యబకనాటకంలో శకుంతలచుట్టకంపుబాధ భరింప

మర్మము

లేకదువ్యంతుడు భళ్ళుమనియోకి రంగమంతాపాడు
చేసేడు. గమ్మం తెరపడింది. అదంతాబాగుచేసి
తెరయెత్తేసరికి పాపుగంటలయింది. రంగముమీద
కూడా చుట్టలేనిదేనిలబడలేనివాళ్లు అంతమందిపా
త్రలలో కమ్ముకుపోతుందని దొంగలగుంపు,
చెంచులగుంపు, పౌరులగుంపుల్లోను రంగంమీదనే
కాలుస్తూన్నారు. ఎంతనిర్భయమో చూసేరా! కా
స్తపాడేవాడుంటే వాడికప్పుడేగర్వమావహించిగ్రా
మఫోనులోపడి తనంతవాడులేడని ఉబ్బిపోవడమే.
ఏకిళ్ళీనుకాణాలోనో, ఏమంగలికొట్టులోనో, ఏబట్ట
లలాండ్రీలోనో, ఆఖరికి ఏపులుకులరుగుమీదో
వాడిపళ్ళెనుపాడుతూందంటే వాడానందమింతనిచె
ప్పలేము. కట్టపగ్గాలుండవు. ఆపేరుమోతుబహిమీ
దగుడ్డమంటలాగ పెళిపెళిమండిపోవడం, ఏడాదిరెం
డేళ్లలో నామరూపాలులేకుండా నుకొయ్యిపోవడం.
పుచ్చుకున్నఅప్పులు తీర్చకపోవడం, చేతిఉంగరాల
దగ్గిరనుంచి వేలాలవడం. వారప్పుడుచేసేగొప్ప
త్యాగంబికి తే.మానాభిమానాలువొదిలెన్యడమే.

అసలు పాడినవాడిపాటయేమోగాని గామపో
నుపల్లెను పిల్లులుకయ్యాలాగేడంటుంది. ఈసంగతి
తెలిసుండే వీణాచార్యులు, లీలావతీబాయి మున్నగు

పెద్దపాటకులు ఈకంపెనీలవారిని దరిమేనారానివ్వ
కపోతే, వారుచివరకు ప్రస్తుత నూతననటకుల
పట్టుకుంటున్నారు. అసలురహస్యమిది. ఆనాడు
ధృపుడు అన్నిసంవత్సరాలు శ్రీమహావిష్ణువు సంద
ర్శనమునకు తపస్సుచేస్తే, ఈరోజున ఎవడైనా
నాటకకంపెనీలోజేరేడంటే ముందుగ్రామఫోనుప
ల్చేములోమోక్షముకొరకే ప్రయత్నంమొదలెడ
తాడు. ఈపల్చేమురహస్యం తెలియక ప్రజంతా
ఏనటకుడు ఎన్నిపళ్ళాల్లోఎక్కితే అంతగొప్పనటకు
డని భ్రమించి పేపర్లో వాడిపేరుచూసేసరికి కాట్ల
కుక్కల్లాగ గేటుద్గిర గుంజకుని, క్రమేపీముఖము
వాలేసి, నాటకానంతరముకు పెదవివిరుస్తున్నారు.
రావణలంకలో సీతమ్మశోకం, కృష్ణవియోగముచే
రాధమదనతాపము, ద్రౌపదిపరాభవించినప్పుడు
దుర్యోధనుని రాద్రప్రతిజ్ఞ, త్రాగుబోతుముచ్చట్లు,
రంకు సంభాషణలు, అత్తాకోడళ్ళ దెబ్బలాటలు,
భార్యాభర్తల కలహాలు మొదలగు అడ్డమైనకా
రుకూతలూ పళ్ళేల్లోపడ్డమే. ఎవరినిఉద్ధరించడా
నికో తెలియదు.

గృహస్థితిబాగుండి కాస్తనాటకంబాగుంటే
వాళ్లదేప్రజ్ఞని పెద్దఅల్లరి. బాగుండక తగలేస్తే
మరి

మర్నము.

ఏగొల్లమజ్జిగ మీదకో, ఏకాలవ నీళ్ళమీదకో,
 ఏవూరిగాలిమీదకో తోనెయ్యడం వాళ్ళకిరివాజు.
 మొన్ననొకకీచుగొంతుకకృష్ణుడు పాటగాని, పద్య
 ముగాని పాడితే బాగుండదని పోతవిగ్రహంలాగ
 నిలబడి అంతూపొంతూలేని రాగమొకటి అరగంట
 ఆలాపనజేసి ఆహాలు, ఊహాలు, సాపాదించి,
 మెప్పువడసి చివరకు తనభక్తునికి మోక్షమిచ్చి
 తటాలున అంతర్ధానుడయ్యెడు. కానిమనవాళ్ళువెళ్ల
 నిస్తారా! చప్పట్లుకొట్టికొట్టి తనివితీరకమళ్ళీరాగంతి
 య్యమన్నారు. అంతర్ధానుడైన గోపాలకృష్ణమూర్తి
 చేతులు వినయముతో జోడిస్తూ తిరిగిప్రత్యక్షమై
 అంతరాగంమళ్ళీతీసి చక్కాబోయేడు. భక్తునిదగ్గర
 పాటకచ్చేరీఎందుకండీ? ఆకాస్తపనికిఆసమాజంవా
 రిదగ్గర రు50 లుపుచ్చుకున్నాడట. ఎందుచేత? వాడి
 తోటకూర, గోంగూరపాటలు ఒకడజనుషళాల్లో
 పడ్డాయిగనుక. సభికులు మెడలువిరిగేటట్టు బుర్ర
 లూపినా ఆపల్లెములమూలంగానే, కంటాక్రడు
 పోటీలగా ఎక్కువచేట్లుయిచ్చి రప్పించుకున్నా ఆప
 ల్లెములమూలంగానే, నటకుడు నాటకమోక్షంసం
 పాదించినా ఆపల్లెములమూలముగానే.

హరిశ్చంద్రుడు ఐశ్వర్యవంతుడై రాజ్యపరి
 పాలనచేయుచు తనప్రేయసితో సంతోషమునము.

శ్చుటించుపద్యములూ పెంకులెగరగొట్టడమే, స్మశానవాటికయందు తనయొక్కయు, తనసతీసుతులయొక్కయు దృష్టితికివిలపించుపద్యములూ పెంకులెగరగొట్టడమే. సంతోషవిచారములతారతమ్యము ఆడేవాడికీ తెలియదు. చూసేవాడికంతకన్న తెలియదు. అవెక్కడి రాగాలో తెలియవు. పుత్రమరణముచే దుఃఖించుచున్న చంద్రమతిపద్యములకు నాలగువన్నమోరులా! (అంటే మళ్ళీ పాడమని అర్థముటండి) భర్తమరణమునకు విలపించుచు యమునిప్రార్థించుచున్న సావిత్రిపద్యములకు రెండుపుంజీల వన్నమోరులా! ఏమన్యాయమండీ!

ఇట్టిసటకుల ప్రాపునకెదురు జూచుచున్న చిత్రలేఖనము వాచిమాటమరిచిపోయి బొంతకుట్ల పాతతెరగుడ్డలతోనే కాలక్షేపము. దశరథునికొలుపుకూ అదేతెర, రాముడరణ్యవాసముకూ అదేతెర, కృష్ణునిబృందావనముకూ అదేతెర, సత్యభామశయనాగ్రహముకు అదేతెర. తెర యెత్తుతూ,దింపుతూ కాలంవృథాపుచ్చకపోతే తబలావాడో, హార్మోనీవాడో “యిదిభవనమనుకోండి, యిదిఅడివనుకోండి, యిదికొండనుకోండి, ఇదికాలవనుకోండి, యిదిన్యాయనుకోండి, యిదిగొయ్యనుకోండి” అని లేచిచెబుతూండకూడదూ!

మర్మము.

అడిగేవాడుంటేగాదూ! అమధ్య హరిశ్చంద్రుడు స్మశానవాటికయందున్నప్పుడు పొరపాటన కొలువు తెరవాల్సి, తిరిగి అభిమూర్చనయెడల అల్లరవుతుందని అలాగేవుంచేసేరు. అదిచూసి కొందరు యువకులు చప్పల్లుకొడితే తదితరపెద్దలంతా ఇప్పుటిరోజుల్లో అలాగేఉండాలేమోయనుకొని వీళ్లమీదకేకలేసి పాపము మూతులుకట్టేశేరు. నటకులవెనుక ఏదో 'వైష్ణవగుడ్డ' ఉండాలనేగాని దానిఅభిప్రాయము తెలిసినవాడున్నాడా! ఎంతవేళాకోళపు నాటకాలయ్యేయో చూడండి.

మంచిన్నతనంబో మంచిసంగీతజ్ఞానముండి పుణ్యగాథ తెలుసున్న పండితులు ఒకసంఘంకిందేపర్పడి నాటకాలేశేవారు. ఇప్పుడు అతిచమత్కారనామములతో సంఘంపేరుతప్ప అందులో మనుష్యులుండరు. ఏనాటకమైన ప్రదర్శితమన్నప్పుడు ఆసంఘంమేనేజరుగాని లేక కంట్రాక్టునాటకమైతే ఆకంట్రాక్టరుగాని నలుదిక్కులకూ నాలుగుకార్డులూవ్రాసి నటకులరప్పించడమే. నలుడు విశాఖపట్నంనుంచి, దమయంతి బెజవాడనుంచి, బాహుకుడు రాజమండ్రినుంచివచ్చి ఏతోస్సిపూడిలోనో గంతులెయ్యడం. పూర్వము అశ్వ పతిజన

మహారాజులు తమకుమార్తెల వివాహస్వయంవర
ములకు దేశదేశములుచాటించి బహుశ్రమనొందిరి.
గాని వారిస్తానే యిప్పుడు కంట్రాక్టర్లే వరాన్వేష
ణకునూ, కన్యాన్వేషణకునూ, పుత్రాన్వేషణ
కునూ, బాధ్యతవహిస్తున్నారు. తెనాలినుంచువ
చ్చిన లోహితాస్యుడు తనతలిదాడు, తనరోయని
ఎప్పటికప్పుడు వెతుక్కోడమే. ఏలూరునుండివచ్చిన
సీత తనభర్త యేదిక్కునుండి, ఏయూరునుండి
దిగునో లేక అసలునాటకమైముక్తైననురాక నిరాశ
గల్గిననో చూచి అందోళనపడ్డమే. బాదగులో
దశరథుడు తనయుమారుని సరణ్యావాసముకు పరిత
పిస్తూవుంటే దగ్గిరలోగుంటూరునుండి తటాలున
రామాడొచ్చి తండ్రిని కొగలించుకుని దుఃఖవిముక్తు
నిచేస్తున్నాడు. ఈనటకులు నాటకదినమాడు ఉద
యం కొందరు, మధ్యాహ్నం కొందరుదిగుతారు.
కాస్త పేరుపడ్డవాడైతే రాత్రి 9 గంటల రైలులో
ఊడిపడతాడు. ప్రతివాడూ అత్తరుసాహేబులొగ
చిన్న కేసుకెట్టితో (Suit case)దిగడం, దానితో
చీరైతెక్కడం. పూర్వపుసాగుములవలె వ్యయ
ప్రయాసలులేక ఈపద్ధతి చాలాసుఖప్రగాఢమి
ప్పుడు. సామానా, దుస్తులూ, తెరలూ, అదుపా
గిల

మర్నము.

జ్జలా, ఆనుధ్య ఒకనాటకములో పెండాలువారు
సప్తయిచేసిన పాతనోఫా గుడ్డచిరిగి అండాకతీగి
పిర్రకుగుచ్చుమని, శేలేశి. మూడుమాసములు
మంచమాట్టి ఒకకృష్ణుడు చచ్చేడు. “ఎవరికిపుట్టే
పురా, ఎక్కెక్కీడిచేవని” వీరిలో నాటకం ఎవడి
స్వంతం? ఎవడితిన్నవాడువచ్చి గంతులేసి చేతులు
కడుక్కుపోవడమే. పిలిపించిన మేనేజరుకుగాని,
కంట్లాక్టరుకుగాని, వీళ్ళుభయపడవలసినఅగత్యమే
మిటి! వీళ్ళను వాడుపెట్టిపోషిస్తున్నాడా? వాడవ
సరంకొద్దీరప్పించేడు, అయిపోయినతరువాతపొమ్మం
టాడు! అయితేం వాళ్లకూభయములేకు. కూలీల
నుకుదిర్చినట్లు నాటకమునకింతని నిర్ణయించుకు
న్నాడు! అంతసొమ్ము కడిగివాళ్లకిస్తాడు. తరువాత
మొఖమొఖాలు చూసుకోవలసినపనిలేకు. నటకు
లలోటుపాటులగూర్చి సభికులేమైననడగదల్చుకు
న్నప్పుడు ‘కంట్లాక్టరునడుగమని నటకులునూ’
‘నటకులనడుగమని కంట్లాక్టరు’ దూటేస్తారు.
అక్కడ ఎవరికినారు “నన్నునుట్టుకున్నామా
లికాకే”

అంతఃపురకాంతయగుసీత రావణునిలో
బోడిచేతులు, బోడిమడలో ఉన్నదని కొన్నిగిల్చిన
గీత

గలు తగిలిస్తున్నారు, తల జడలుకట్టినదని కంపునూ నెలతో రకరకాలముళ్ళువేస్తున్నారు, మలినవస్త్రములుతీసివేసి సిల్కు-లంగాలిస్తున్నారు. ఈసౌకర్యములతో సీతసంతృప్తిచెంది రాముడు మరినాల్గురోజులకొచ్చిననూసరే అన్నట్టుందిగానివిచారమణుమా త్రిము సూచించుటలేదు. ఆనాడుదేవతలు సురాపానముచేసిరన్నసంగతిమాత్రము బాగుగజ్ఞప్తియందుంచుకొని ఏరుకూడ అట్లుచేయనిచో ఆవాగ్ధాటి, ఆనటనాచమత్కృతి, ఆనవరసప్రదర్శనము కలుగవనిప్రతిగంటకు తెరవెనుక ద్రవపానముచేస్తూనేవున్నారు. ఈరసముపడితేనేగాని రాద్రీ శృంగారభక్తిరసాలు పైకిరాలేకుండావున్నాయి. అయ్యో శాస్త్రీగారూ, నేనుమొదటచెప్పినట్లు ఇదితర్కించి నకొద్దీపెరుగును. అంతులేదు. ఇంకనెన్నోబటాచోరుతనాలున్నాయి,మనకు కూడూగుడ్డపెట్టని విషయంకోసం ఇంతఆయాసమెందుకండీ. ఇకచాలిద్దాము. నాబోటిగాడు ఏదోకాస్త తెలిసినహంశములు వాళ్లకుచెప్పితే, పూర్వకాలపు ముసిలిముండాకొడుకని నిరాకరించి, పీఠినిపోతూంటే వాళ్లసజ్జంతాకలిసి చప్పట్లుకొట్టి, తలమీదాన్న పుంజిడువెక్ర్రుకలూ ఉండనివ్వరు. మనకెందుకీ గొడవ. వారెవరండీ? ఏవూరు? మీబంధువులా?

మృత్యుము.

శాస్త్రి:— వారిది కృష్ణానగరం. ఆయన పేరు గోపీనాథంగారు. ఇంటిపేరు డొంకలవారు. ఇప్పుడు నేను చెప్పిన నాటకకంపెనీవారి రాకప్రచురణ మున్నకై ఆయనిక్కడకు—

సిద్ధాం:— (హాశ్చర్యముతో కళ్ళు పెద్దవిచేసి) ఆ! ఆ! చెప్పేరుకాదూ. ఆయన్ని దగ్గిర పెట్టుకునే నాచే ఇలా పేలించేరు. అట్టేనగోపీనాథంగారూ! ఇప్పుటి నామాటలు మీకు చాలకష్టతరమైనవి. కోపముంగక ఓయించాలి. లోకంలో జరిగే విషయాలు గనుకనూ, మామిత్రులడిగేరుగనుకనూ చెప్పేనుగాని లేకనితే నాకేంపని. మీమీదకయ్యే, కార్పణ్యమా! ఇదేమైనా మడినూన్యాలుపంచుకోడమా అన్నదమ్ముల్లాగ, లేక సంభావనకోసం ముల్లెట్టుకోడమా మాశాస్త్రుల్లు, సిద్ధాంతుల్లాగ. ఏమనుకోకండిబాబూ.

గోపీ:— ఎంతమాట శేలవిచ్చేరు. కోపమెందుకండీ. ఉన్నమాటన్నారు. మాలోచుకులు మాకు మట్టుకు తెలియవండీ. కాని మావిషయంకూడా తమరాలోచించాలి. నిజముగ మాలో కాస్తచదువుసంధ్యబొచ్చినవాడులేడు. అందుచే నిరుద్యోగులమన్నమాట విశదమే. కానిమాకూపొట్టగడవాలి.

మాకు పెట్టేవాడెవడు? కోటివిద్యలూ కూటికొరకే
 కదండి. ప్రపంచకనాటకంలో మాదొకనాటకము.
 ఆబూటకాల్లో మాదోబూటకము. ఏదో నాలుగు
 రాళ్లు తెచ్చుకుందుకు ఇదొకమార్గము. మీరువిను
 ర్చించినలక్షణములుంటే ఇప్పటినాటకాలు చలా
 మణీఅవుతున్నాయి. శాస్త్రవేత్తలుగనుక తమకుతె
 లిసినబోటుపాటులు వెల్లడిచేసితిరిగాని తక్కినవారె
 ట్లుచెప్పగలరు. వారికవసరమూలేదు. సిగరెట్లుకా
 లుస్తూ, జరికండునావడతలువేసుకుని, నాటకాన్ని
 రావడం, నచ్చినతరువాత క్లిష్టచములయూ హాటు
 నాలుగుమూలలాపరిశోధిస్తూ గుసగుసలు, దొంగ
 చూపులతో కాలక్షేపముచేయడము వారికికా
 వాలి. అవెక్కడదాహలో, ఆకల్లోగాని, నాటకం
 పొడుగునా బిస్కట్లు-చేగోణీలు కొనుక్కుతిన
 డమే. రంగుసోడాలు తాగడమే. నాటకం వారిక
 శ్కరలేదు. అందుచేతనే మాకూనిర్లక్ష్యమూ. మానా
 టకానికికాదు వాళ్లుడబ్బిచ్చేది. మేమెలాతీర్పుతే
 ఆలాతిరుగుతుందినాటకం. డబ్బుఖర్చులేనిపని. ఆనం
 దించేవాడుంటేనే, అడేవాడికి ఉత్సాహం. తూర్పు
 మూక, పెళ్లవాళ్ళదగ్గిరా, అల్లరిసజ్జ దగ్గిరా ఏమా
 డమండి. ఒకనాటకంలో మాకోనేటిరావుగారు

మర్మము.

‘హంసధ్వని,’ ‘మలయమారుతము’ మొదలగు మంచి పెద్దరాగాలతో ఆడితే ఆరాగాలసారుస్వంతెలియక నాటకంపాడుచేసేడని అందరూతిట్టారు. ‘తులాభారంతో’ భైరవిరాగంతో కప్పులెగరగొట్టేటట్టుఆరిస్తే “కృష్ణపాత్ర కోనేట్రావే వెయ్యాలి” అని ఎంతోమెచ్చుకున్నారు. ఆనాటకం అంతకు ఆయనకు పాతికవన్నుమోరులు పడ్డాయి. ఇప్పుడు మాశక్తి సామర్థ్యానులపరిమాణము వన్నుమోరులతోనేకొలవడం. ఎవడికెన్ని వన్నుమోరులు పడితే వాడంతగొప్పవాడు. పడుకుంటే వన్నుమోరు, కూర్చుంటే వన్నుమోరు, నుంచుంటే వన్నుమోరు, దగ్గితే వన్నుమోరు, తుమ్మితే వన్నుమోరు, హ్రేవే శిస్తే వన్నుమోరు, నిష్క్రమిస్తే వన్నుమోరు, అర్థంబర్థంలేనివన్నుమోరులని మేముమ్మచేయడం మానేస్తే ఈముక్కలన్న ఎవరోపదిమందిఅల్లరిసజు కలసి ఉన్నవాళ్ళను పరిదర్శనంచూడనివ్వకుండా అల్లరి. ఇదండి సభికులతత్వం.

ఇంతోటిమహద్భాగ్యానికీ పెద్దనటకులందరూ కవిగారిసమాసాలుచాలక తమతమపాత్రలకు పెద్దపెద్ద గుక్కపట్టలేనిసమాసాలుపెట్టి పాత్ర

ఋవాగ్నించుకుని, వారికిష్టమైనజావళీలు, పాటలు
చేసుకుని, ఒకప్పుడు స్వాత్మికంగాను, ఒకప్పుడు
అతివొడుదుడుకుగాను పాడతారు. సభకేసిచూ
స్తూంటారు. ఈగత్తరంతాచూసి హఠాత్తునీవాడికే
దారితోచక చస్తాడు. వీళ్ళిద్దరి తికమకలూచూసి
తబలావాడు వీళ్ళతోకలియక వాడిదారి వాడుచూ
సుకుంటాడు. పాత్రవాడి తప్పులుతోసుకుపోడానికి
గానీ—తబలాహఠ్లోనెయములగోల, పాటతోకలి
యడానికికాదు. పోనీ ఉన్నలోటుపాటులు మీబో
టిపెట్టెలనడిగి తెలుసుకుందామంటే మాంతుతీరికున్న
దండీ. కళాగ్రామ్యుల ఒకరిమీదొకరు పోటీగావచ్చి
మమ్మల్ని ఎగతేసుకుపోవచ్చు. మమ్మల్నేరకపోతే
ట్టుకొనుటకు పాత్రాహారపుతుండా చెప్పండి—దాని
మీదే ఆధారపడేవాళ్ళు.

ఇకచుట్టబీడీలూటూ! అవికేవలందుర్వ్యస
నము. అవిసంవత్సరాలకొలదీ అలవాటుపడ్డాక
సీతపాత్రవేస్తేయేమి, హరిశ్చంద్రపాత్రవేస్తేయేమి.
మానదల్చుకుంటే ఈపాత్రలువేయకపోతేమా
త్రము మానకూడదూ! సహవాసదోషాలండివన్నీ.
ఇంతకంటే నేను వేరేచెప్పనక్కరలేదు. ఇదిచాలా
పెద్దగాధ. నమస్కారము.

మర్మము

సిద్ధాంతము.—ఉన్నమాటన్నానుకు కోపములే నివాడవు నాయనా. సంకోపము. ఆయుష్యాభివృద్ధిరస్తు. మరొకడైతే మమ్మల్నిలాగంటావా అని నాకు “బుర్రుకు-బుర్రెడు” చివాట్లుపెట్టి మీదబడి కరవకపోయేడా నన్ను.

శాస్త్రీ:—పోనీ, గోపీనాథంగారూ! మీకో నేటిరావుగారిలాంటి పెద్దనటకులు ఒక పాతికమందివకమై ఒకతగు పై పెద్దమనిషిని మేనేజరుగా పెట్టుకొని ఊరూర పెద్దనాటకములు హెచ్చురేట్లతోవేస్తే ఎంతబాగుంటుందోచూడండి. ఊళ్ళదో చెయ్యవచ్చును. చూసేప్రజకా ఎంతోఆనందం. ఏనెల్లోవచ్చినడబ్బు ఆనెలాంతరమని ఖర్చులుపోను మిగతాసొమ్ము అందరూపంచుకోవచ్చునే. ఒకడే పెట్టుబడిపెట్టకక్కరలేనిది. మనోవ్యాధులుండనక్కరలేనిది. మాశాస్త్రవిజ్ఞానమూఘ్నమూడండి. పాతికముప్పైమంది కట్టకట్టుకుపోయిఉంటున్నదండ్రుతాము. ఒకరికొకరు సాయంగావుంటాము. తిరగవలసినఉళ్ళు తిరిగి, ఇంటికొచ్చి, ఎవరిపాండిత్యమునుబట్టి వారము మాలో పెద్దలునియమించినవాటాలచొప్పునసొమ్ము పంచుకుంటాము. ఎవడికీకష్టంలేనిపని. నాకేమీరూ

దేమోయని యెవడూవిచారించవలసినపనిలేదు. వాడివాటానాడికి వెంకటేశ్వర్లుముడుపులాగ వస్తుంది. ఆలాచేస్తే మీశక్తా అభివృద్ధవుతుంది, మంచి పేరా వస్తుంది, ప్రజలకా ఆనందం, మనశ్చింతలుండవు, నెలజీతంలాగ ఎవడివాటాడబ్బువాడికొస్తుంది. పరామివాడువచ్చి మీపూర్వోగాని, మీమట్టుప్రక్కలగాని రంగుపూసుకోగలడా? సాహసించి కూనిదీర్లులుతీయగలడా? కంట్రాక్టర్లని పట్టుకోగలడా? అంతేగాని నాటకహంగులేమీలేకుండా, ఒక్కొక్కడొక్కొక్కపేరుతో ఊరికియాభైకంపె నీలులేవదీస్తే ఎవడికిడబ్బుస్తుంది? ఎవడుబాగుపడతాడు? ఇదేమయినా మళయాళమంత్రీమా, లేక కనికట్టా? “ఇంటికోయికైతే, యిల్లాలికోకంబళి అని” ఊరికోనటకుడుచొప్పున పదిఊళ్ళనుంచి పదిమందినినాటకానికిరప్పిస్తే, ఒకడికొకడు అతక్కపోతే, నాటకం ఏరక్తికడుతుంది? డబ్బుచ్చిందికాదంటే ఎలావొస్తుంది?

గోపీ:—ఆవిషయమై కొంచెముచెప్పాలి. పడవలచేపులో కూలీలపాటి కట్టెగనకమాకుంటే యీపాటికిమేమంతా కుబేరులమైపోమండి. “ఆయ

మర్కము.

నుంటే—మంగలెందుకూ” అదిలేకనే. అందరమూ
ఏకమత్యంతో ఉంటే కంట్లాక్షర్లని దరిమేనారాని
స్తామా. పూర్వము ఇల్లకు, కాలవలువగైరాలకే
గాని, నాటకాలకి కంట్లాక్షరన్నముక్క విన్నారా
మీరు? ఇప్పుడూరుకదలడానికే పైసాలేని నిర్భా
గ్యులను య్యేంగనుక అందుకూ కంట్లాక్షరేదిక్కు
య్యేడు. ఎప్పటికప్పుడు ‘స్వాతివానకు ముచ్చెపుచి
ప్పలాగ’ ఏకంట్లాక్షరొస్తాడా అని కాచుకుకూర్చో
పసు ఇప్పుడేకంపెనీ దానంతటది నాటకాలపద్ధ
ద్ధించినా డబ్బురాదన్న సంగతి రూఢవడంచేత
యాంకంట్లాక్షరుదేవుణ్ణి సమ్మారుంటున్నాము. ఒక్కొ
క్కప్పుడు హాపుకున్న డబ్బుకంటే తక్కువరాబ
డు. వాణ్ణి చూసి మేమేడవ—మమ్మల్ని చూసి
వాడేడవ. వాడిదగ్గిర రాజట్టడానికై నా ఏముంటుంది
లక్షన్నరమరకల పంచి, కోటిన్నరవిరుగుల చొక్కా!
మొదటి మడతకండువాలు, మల్లుపంచిలు, నాటక
మయ్యేక కనిపించవు. మాతులు బిగించుకొని,
నాలుకలు కరుచుకొని, కాళ్ళు విరగదన్నకుని,
నిరాశ చేసుకుని, ఎలాగోడురుచేరుకోడం.

ఒక్క-కంపెనీలో ఉన్న మొదట్లోకే ఒకడంటే
ఒకడికిష్టంలేదు. అనవసరపు మాటపట్టింపులు పెట్టు

కుని, కలహాలు పెంచుకుని, లోలోపల కుళ్ళుతూ, ముందు పళ్ళుపటపటచప్పుళ్ల వుతూ, చివర కెప్పుడో బుడ్డిబద్దలవుతుంది. కొట్టుకున్నంతపనవుతుంది. అప్పుడేమి బాటిగాళ్ళోవచ్చి గదలు, కత్తులు లాక్కుని విడిపించాలి. ఆమన్నాడు వాడుమళ్ళీకంపెనీకిరాడు. ఒకప్పుడు ప్రదయంకనిపించినసమాజం సాయంత్రానికి నామరూపాలుండకుండా అంతరించిపోతుంది. సాయంత్రం ఉన్నకంపెనీ పొద్దుటికుండదు. ఒకడి మాట నొకడికివచ్చును. నాటకానికివచ్చినడబ్బులో ఎవడికివాడికే అనుమానం. చివరపంచుకునేసరికి ఏపావలార్థానోరావడం, అది ఏరెండురోజులనీడీభిర్చుకో సరిపొవడం. రిహార్సలుహాలనిపేనేగాని బీటుకినిబ్బబులాగ ఒకడాచ్చినరోజున మరొకడు రాడు. ఏరోజునచూసినా అయిన పాతికముప్పై ముదిమొదలైస్టుకూ ఏలరడజనో కనిపిస్తారు. అప్పుడు “అవసరమైనదెవ్వం ఘోషంసమర్పయామి” అన్నట్టు— లాంతరు, తబలా, హార్మోనీ, డ్రమ్సుల పెట్టి మంచినిశ్చకుండ, ఎప్పుడూహాలులోఉండేవే గనుక, వాటికి చలనాశక్తి భగవంతుడుపెట్టలేదు గనుక, రానిపాత్రలవారిస్తానేఅవినిలబడి ఎలాగో రిహార్సలుపూర్తవుతుంది. ఆరిహార్సలుతోటే నాటకంఆరంభం. వాటాలు పంచుకునేరోజునమాత్రంఅన్ని

మర్మము.

ముఖాలూకనిపిస్తాయి. బాగా ఆలోచించి ఆలోచించి, సమయంకనిపెట్టి, ఆతిథ్యంతో మేనేజరు “ఏమండీ భీమారావుగారూ, నిన్నమీరు రాలే—” అనేసరికి వాడదిగ్రహించి, అతిథివృద్ధులతో “శతభత్యాలిస్తున్నవాడేనా ఇంతనిలదీసి అడగలేడూ— మా పనులన్నీను సుకోవాలా’ అనిపెచ్చకేకపెస్తూ మేనేజరుకు ఉద్ధరింపులాగి మాట్లాడతాడు. దానితో మేనేజరు ‘నీక్కపోయి డిస్కోను నోటికిబిచ్చి పుకుసి డిస్కోకు టాడు చాడవ. ఎంతైనా నేనా సలహా చెప్పి రెండోవాడు బానిసాడని చెప్పలేనేమోనా—’ అని దాన్ని ఆచరిస్తే వాడేగొప్పవాడు. నలుగురూ పనిచేసి ముగించుకొనిపోయి టమాకాగుమ్మం యితేలేరు. టమాకా అందరిదిగ్గిరి ఒకడినొకడు నోటఉచ్చరించరానిట్లు తిట్టకొడమే. ఎప్పుడేనా కాలవైపరీత్యమచేపాతకలహంబుమరిచి పోయినప్పుడున్నా, ఒకరికొకరికి ఏడవకారమైననూ కావసివచ్చినప్పుడున్నా “బావా, మామా, అన్నా, తమ్మడూ” అని ఎక్కడలేనిబంధుత్వాలూ వస్తాయి. ఓనిరుకులేను. ఓనీమంలేను. ఒక్క కంపెనీలోనే ఇన్నిముచ్చట్లుజరుగుతూంటే ఇకయితర కంపెనీలవారు కలియడము, ఏకీభవించినాటకాలు

వెయ్యకము ఎలాగండి? మాక్రిష్ణానగరంలో ప్రస్తుతం తొమ్మిదినాటకకంపెనీలున్నాయి. అందులో ఏకంపెనీ ఏనాటకంవేసినా, మరియొండుకంపెనీలు పోటీలగా ఆనాటకమే, ఆరాతే వెయ్యడం. వాళ్లు బాగుపడ్డానికిగాదు—ఎదటివాణ్ణి బాగుపడకుండా చెయ్యడానికి. మర్నాడువీళ్లరాబళ్ళుచూసి ఊళ్లో అందరూ నవ్వడానికి. అన్నదమ్ములచెబ్బలాటలైనా, మొగుడు పెళ్ళాల యెడబావులైనా తిర్గి మీనాటి పెద్దలద్వారా సవరణవుతాయిగాని మావికమత్యాలుమాత్రం జన్మజన్మేపికుదరవు. ఏమధ్యనర్తకానికి రాదు. నూకోనేటిరావని నేనుదాచను. మాటాచ్చింగనక చెప్పుతున్నాను. ఆమధ్యఒకసంఘము వారు మావూరొచ్చి నాటకంవేస్తే కోనేటిరావు తనస్నేహితులకొందర్ని తనడబ్బుపెట్టి నాటకానికి తీసుళ్ళునెళ్లి, అడుగడుక్కీ-వాళ్లతప్పులు పడుతూ, చప్పట్లుకొట్టించి, నానాఅభాసుచేయించేడు. అది విని మేముకొందరముకలసి అదితనకుమంచికనికాదనిచెప్పితే ఆరోజుమొదలు మామీదకొంచెము కోపదృష్టితోఉన్నాడు. తనకంపెనీలోవాళ్ళిమగ నుకసరిపోయిందిగాని లేకపోతే నడిరోడ్లుమీద మమల్ని ఎన్నిబూతులుతిట్టనో, తిట్టించనో. ఒక

మర్కము

సారి కోనేటిరావున్నా, మామూళ్లో నా కోనేటిరావునా
లో రామారావున్నానాను, ఒకకంటాకంటాతో
వెళ్ళేరు. మొదట రామారావుతోవే రామారావు
ప్రతికపోయినా కోనేటిరావు కేవలం ఒకప్పుడు కుర్చి
మనిషికనుక చివరికెళ్ళేడు. కోనేటిరావు కృష్ణపాత్ర,
రామారావు భీమపాత్ర వేసేరట. ఎందుకో నా వచ్చుం
దోకాని ముందు కేకలతో మొదలెట్టి చివరకు యిద్దరు
కలియబడి రామారావు తనగదతో కోనేటిరావు
నెత్తిమీద ఒకపెట్టుపెట్టవరకూ పాకంముదిరితే
కంటాక్కురువగైరాలు తక్షణం తెరవాల్సి, వానినివి
డిపించి, తిరిగి తెరవేత్తేసరికి అరగంటపట్టింది.

పిట్టులోవాళ్లందరూ ప్లేజిఎక్కేరట. ఎంత
ల్లరోచూడండి! ఒకడినిచూసి ఒకడుటర్వలేడు.
ఇద్దరికీకంట్రాక్ట్ రేడబ్బిచ్చేటప్పుడు ఒకరిమీదొకరికి
కక్షలెందుకగదీ. ఎవడిపాత్రనాడువాగేసి నాకూ
డమా. ఇలాంటిఅనాతిరాలుదాటి ఏపల్లెటూరినా
టకానికోమిగిల్చిన నాలుగురూపాయాలు దాచితే
మొబర్గలో ఎవడోఒకడువచ్చి మేనేజరుకు తనయి
బ్బందులన్నీ చెప్పుకుని ఆనాలుగూ మింగేస్తాడు. ఇవ్వ
కపోతే నాడు మళ్ళీకంపెనీకిరాజేమోయింభయం.

హలుకురాకపోలే అడగకుడు. నల్లయివ్వక
 పోతే కోడూ, ఏమైనా సలహాల్లే. ముగ్ధా ఇలా
 యెప్పుడకప్పుడు వచ్చిన దుశులు, భయాలేగాని
 అందరుకలిసి కంపెనీఅభివృద్ధికిపాటుబడి. పేరుసూపా
 దిం , తద్వారావచ్చుబాగుపడదామని ఒకీకీలే
 దాడి. ఎప్పుడూ శాంతిని వెయ్యడక్కోడమే.
 పాచిద్రవ్యముకంపెనీలో ఒకదమ్మిడీవుండడానికిపీలు
 లేను. అంతే బూతుతుందిగాని వెన్నమాకోనే
 టిరావు మూడుచెకోట్లుతాకట్టుపెట్టి తనయిటిది
 ల్లరఅప్పులన్నీతీర్చుకున్నాడు. శేపునాటకానికిచూ
 డండి ఏమోడుకుండాకో. కంపెనీమేనేజరుగనుక
 ఎవడూఅడగలేడు. మాకంటే వీధినాటకాలవాళ్ళు
 వెయ్యిరెట్లుమేలు. పాపకువాళ్ళు అనిజాగ్రత్తగా
 దుస్తులువగైరాసామగ్రిదాచుకుని నాటకం ఏపాతి
 కరూపాయిలకో గుత్తకి ఆడేసిపోతారు. వాళ్ళకి
 నోటీసువగైరాఖర్చులేమీలేవు. ఏవీధిలోనో రెండు
 కొబ్బరాకుచాపలు అడ్డంవేసి ఆడేస్తారు. పెండాలు
 అద్దెలక్కరలేదు. వీధినాటకమవుటచే అప్పనం
 టికెట్లఖర్చుగాని, తరువాత అనవసరంగాటికెట్లు
 యిచ్చేమని లోపలయేకవడముగాని వాళ్ళకిఅవస
 రంలేదు. ఇవన్నీమాకేపట్టేయి. వైగా వేమాలతోట

మర్మము.

గనక నాలుగిళ్ళుతిరిగేడంటే పాచలా, అర్థచొప్పున
అయిదారురూపాయాలుకూడా ముడతాయి. అన్ని
విధాలపాడైన పాపిష్టి ముండాకొడుకులం మేమే.
టిక్కెట్లకుడబ్బరాదు. ఇళ్ళకుతిరగలేము. మాబ
తుకు గోచీకిపెద్ద, అంగోస్తానికిచిన్న అయిపోయింది.

సిద్ధాంతిగారు చెప్పినట్లు నిజముగా వర్ణభేద
ములేకపోవుటచూడాలంటే మానాటకకావేసిలోనే
పరిణమిస్తూంది. అష్టాదశవర్ణాలవాళ్ళునితీసుకువచ్చి
వాడికిపాత్రలునేర్పడప్రారంభిస్తాము. ముందు వాడికి
కాపింగుచేయించడం. మొగవేషాన్నికేతే-మీసాలు
గొంచెముకత్తిరించడము; ఆడవేషాన్నికేతే-నున్నగ
గొరిగించడం. పిమ్మట చిన్నచిన్నమాటలు యేస
లేకుండునట్లుపలుకుటనేర్పి చిన్నచిన్నపాత్రముల
వ్వడం. ఆపాత్రలకు రోజూ వాడిభాగాలువాడికి
గోటిని యెవడో చెప్పుతుండడము-వాడికక్షరజ్ఞా
నంలేకుకనక-ఇలాఅయిదారుమాసాలు నోరుబద్ధ
లగొట్టుకుంటే కాస్తగుడ్డిలోమెల్లాతాడు. కాళ్ళు
చేతులు కదపడందగ్గిరనుంచీ వాడికి సర్కసులో
కొత్త అడవిమృగాలకినేర్పినట్లు నేర్పేసరికి మాతా
తలుదిగుతారు. అప్పటికి వాడికి కోంచెంపిలకము

చుట్టూంటుంది; అందుచేత కృమీపీ పెద్దపాత్రల
మీదకు పోతూంటుందిదృష్టి. కాని వాడిఅపస్వర
ములమాట జ్ఞాపకంవుంచుకోడు. పెద్దనటకులకు
ఎప్పుడూ జబ్బుకోరుతూఉంటాడు—వాడికాఛాను
దొరుకుతుందేమోఅని. అలాంటప్పుడు ముందు పేరు
ఉారు లేని పల్లెట్టూల్లువెళ్ళి అక్కడ వీడిప్రభచూ
పిస్తూంటాం. కృమీపీ అలాగ అయిదారుఅక్కింగు
పాత్రలు తగిలేయంటే ఇకవాడేఅపాత్రకు మొనగా
డవుతాడు. అందుచేత వాడు సత్తువాసాలోగూడా
ఎందుకెయ్యకూడదని బయల్దేరతాడు. కొద్దిరో
జులు వాడిఅపస్వరాలకి చెప్పుదెబ్బలుతీంటూన్నా
కృమీపీ రగడతేరతాడు. అప్పుడు వాడికులంవా
ళ్ళంతా ఎంతోఆనందిస్తూ వాడిపాత్రచూడ్డానికి
కొచ్చి వొళ్ళుపరవశమై వాణ్ణిబ్రహ్మరథంపడతారు.
అప్పుడు వాడి 'కూకోడానికి', 'కుశింతలకి', 'సెప్ప
మండానికి, సంతోసాలకి' పటుత్వముతగ్గి కమ్మకు
పోతాయి. కాని మాకక్కురితిలుకొద్దీ మాయేడు
పులుమావి. చాకలాడు పాత్రవేస్తే చాకలాళ్ళూ,
కుమ్మరాడు పాత్రవేస్తే కుమ్మరాళ్ళూ, ఎరకలాడు
పాత్రవేస్తే ఎరకలాళ్ళూ వస్తారనిభిమకొద్దీ మేమ
లాగేవేయిస్తాము. ఆమధ్య ఒకకంపెనీవాళ్ళు హరి

మర్మము.

శృంగారలో వీరబాహునివేషము ఒకసాటింపుమా
 లాడిచేతవేయిస్తే మాలాశృంగరూ బేడటిక్కట్టేగ
 దాలనిన్నీ, వాళ్ళకుఁపువాడు రంగమెక్కుతున్నా
 డనిన్నీ, ఓరోజుకల్లానీళ్ళు మానేసేమనుకుందామ
 నిన్నీ ఒకతండాతండానచ్చేరు. వాళ్లధర్మమాలని
 వాళ్ళమూలంగా రు20 లువచ్చేయిట. తక్కిన
 బల్లలు, కుర్చీలు, అన్నీ కాళీగానేఉన్నాయిట.
 అప్పుడు హాలులో తక్కినఎక్కువవర్ణస్తులు అక్క-
 డకూర్చోమనిన్నీ, డబ్బువాపసుచేయమనిన్నీ గోల
 పెడతే, ఒకసత్యాగ్రహుడు పావుగంటగొంతుక
 చించుకుని గాంధీగారి 'అస్పృశ్యతోపన్యాసము'
 యిచ్చి వాళ్ళనుసమాధానపరిచేడుట. ఆవీరబాహు
 డేవెయ్యకపోతే ఆయిరవైరూపాయిలూరాకపోను.
 చూసేరాండిమాలవస్త.

ఇకకథంటారా! ఏపెద్దసంస్కృతపండితుడో
 నాటకంవ్రాసేడంటే ఆయనదరిద్రమంతా ఆపుస్త
 కంతోతీరిపోవాలని దానికివందలాది డబ్బుడుగు
 తాడు, వ్రాసిందినాటకమైనా, నటకులాడవలసిం
 దైనా, నాటకమువాళ్లు అడిగేరంటే మాకంటే
 మూడురెట్లుఆశపెట్టుకుని డబ్బుడుగుతాడు. అందుచే

సిద్ధాంతిగారు శైలవిచ్చినట్లు మాకులోకువ బాల
కవులూ, పిల్లకవులూను, ఇప్పుడుభారత, భాగవత
రామాయణాలకు ఘనతత్త్వ సాఘికనాటకాలకే
డబ్బురాబడుంది. ప్రతిబండివాడికీలర్థమయ్యేవిఆనా
టకాలే. ఈనాటకపులు ఏప్లేడరు—పార్టీనో, ఏడా
క్టరు—రోగినో, ఏమొగుడూ—పెళ్ళానో, ఏలత్తా—
కోడల్నో, ఏమాస్టరు—విద్యార్థినో, ఏరుకుని వారిని
ముఖ్యపాత్రలుగజేసుకుని ఏదోకధరూపకములల్లి
అందులో తాగుబోతుల్నీ, ముండలముతాకోరుల్నీ
తార్చుకత్తెల్నీ, సానివృత్తుల్నీ, దొంగసాముల్నీ,,
గుచ్చి సాఘికనాటకమని ‘కోరమియం’ ‘పొట్టిగె
డ్డం,’ ‘రెండోపెండ్లాము’ ‘మూడోమొగుడు’ ‘మిథా
యిబుట్ట,’ ‘బూర్లెగంప,’ ‘విమలవివాహం,’ ‘కమల
వైధవ్యం’ మొదలగు విచిత్రనామకరణములుపెట్టి
అడగనివాడిదిపాపమన్నట్టు ఆనాటకంఅందర్నీఆడు
కోనివ్వడమే. అందులకాతడు చాలస్వల్పప్రతిఫల
ములతోసంతోషిస్తాడు. మేమొకనాటకము ఆకవి
భార్య పురిటిఖర్చుకు, మరొకటి ఇంకోకవి కొడుకు
పుట్టివెంట్రొకలఖర్చుకు, యింకొకటి ఆకవి కూతు
రుబాలసారెఖర్చుకు కొన్నాము. ఆమూడుకలిసి
రు 125-0-0 లయ్యేయి. దానికే మాకుగుడ్లుతిరి

గేయ. పాఠశాలకు మూడుకొంపెనెలవారకు ఆడనిచ్చే
 డులే అది పేరు. అది పేరు. అది పేరు. అది పేరు.
 పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు.
 స్తకమ. స్తకమ. స్తకమ. స్తకమ. స్తకమ. స్తకమ. స్తకమ. స్తకమ. స్తకమ. స్తకమ.
 లోనూ యిచ్చుస్తకావే, పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు.
 స్తకావే, అచ్చుస్తకావే, అచ్చుస్తకావే, అచ్చుస్తకావే, అచ్చుస్తకావే, అచ్చుస్తకావే, అచ్చుస్తకావే, అచ్చుస్తకావే.
 సంకుగో. సంకుగో. సంకుగో. సంకుగో. సంకుగో. సంకుగో. సంకుగో. సంకుగో. సంకుగో. సంకుగో.
 దరూ “కుచ్చెలకథ, సీతసచు, కుచ్చెలకథ, కుచ్చెలకథ, కుచ్చెలకథ, కుచ్చెలకథ, కుచ్చెలకథ, కుచ్చెలకథ.
 రుక్మిణీదేవిపెట్టి, రామచంద్రావే, రామచంద్రావే, రామచంద్రావే, రామచంద్రావే, రామచంద్రావే, రామచంద్రావే, రామచంద్రావే.
 మానేసి పీటినేకొ. మానేసి పీటినేకొ. మానేసి పీటినేకొ. మానేసి పీటినేకొ. మానేసి పీటినేకొ. మానేసి పీటినేకొ. మానేసి పీటినేకొ.
 చూస్తున్నవిషయాలు వ్రాయడానికి పేజీ, నుకా
 వాలి. పొద్దున్నకూర్పుంటే సాయంత్రానికి నాట
 కంతమూరపుతుంది. అందులో ఎవరినూ పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు.
 చెయ్యాలా, లేపులుచిద్దాలా, నాటకసభలు పెట్టుకు
 చ్చాలా. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు. పు.
 కా లే. మాకివేదిక్త. వ్యయ. పీటికేరాబడెక్కువ.
 రామ, కృష్ణ, సీత, రుక్మిణీనామములు కర్ణకలోరమై
 పోయి, రామమోహన్, కృష్ణారామ్, సీతారత్నం,
 కమలాసుందరి నామములే చెవులకింపుగానున్నాయి.
 దానధర్మములన్ననూ, సత్యమార్గాలన్ననూ అస
 హ్యముపుట్టి, కృత్రిమబుద్ధులతోనూ, దొంగసడతల

తోను నాటకం చూడముచ్చటగాఉంది. మా
 'మూడో మొగుడులో' కృత్రిమస్వభావుడగు గోపా
 లరావుకున్న ఆధిక్యత, సత్యమార్గదర్శకుండగు
 యాసత్యహరిశ్చంద్రునినకులేడు. పాతివ్రత్యాలడు
 గంటి, బంజటక్కులతో నాటకంరాణిస్తూంది. మా
 'రెండో పెళ్ళాములో' స్వల్పభిచారిశిరోమణియగు
 సుసీలాబాయికున్న విలువ పాతివ్రత్యశిరోమణియగు
 సావిత్రికిలేదు. మే మొకప్పుడు హరిశ్చంద్రపాదుక
 లాడితే, చాలమంది 'సీతమ్మశోకనాటకాలకి వెళ్ళే
 దేమిటని' ఎవ్వడూరాలేదు. ఆనాటకాలురెంటికి
 కలిసి రు 53-0-0 లు వచ్చేయి. ఆపూల్లోనే 'రెం
 డో పెళ్ళాము, మితాయిబుట్ట, కమలవైధవ్యం'
 నాటకములకు ఒక్కొక్కదానికి ఖర్చులుపోను
 సుమారు మూడేసివందలరూపాయిలు మిగిలేయి.
 చూసేరాండీ, పురాణగాధలకు ఎంతపటుత్వముతగ్గి
 పోయిందో. వినికిడిమూలంగా చెప్పే సిద్ధాంతిగారి
 కన్న, నాటకాల్లోతిరుగుతూ స్వానుభవముతో నేనే
 విమర్శిస్తే రోజులకొద్దీగాధమెరుగుతుంది. సిద్ధాంతిగా
 రన్నట్లు కేవలం డబ్బునాటకాలయ్యేయి. దానికను
 సరించే మాబుద్ధలూ, నడవడికలూ, కక్కురితులూ
 నూరిపోయేయి. ఏదో-పొట్టపోషించుకుందు కండి

మర్మము

లాంటిపనులన్నీ. ఇంతటితో క్షమించండి.

సిద్ధాం:- శాస్త్రిగారూ! నేనొకసాక్షిగిట్టో
కెళ్లి ఒకవివాహముహూర్తముపెట్టివస్తాను. నాలు
గయింది. నాయనా గోపీనాథంగారూ శెలవా!

శాస్త్రి:- చిత్తము నేను ఒకసారి బజారు
కెళ్ళాలి.

(ముగ్గురులేచిరి.)

(తాత్రి పదిగంటలకు గోపీనాథు, పేరిగాడు,
భోజనమైతరు వాత.)

గోపీ:— వేరీ—పదిగంటలైంది—నా బుద్ధి
నామ జిగురుకుండ, నిచ్చెన, నోటీసు—నుకో.
ఈగిది—నరకుపద. ముండి—పూర్తిచేద్దా—(వెళ్లిరి)

[పదిగంటలైంది, పదిగంటలైంది—నోటీసు
టిస్తూ—నో గోపీనాథు తనటార్చిలైటుతో నోడ
మీ—హాసి]

గోపీ:— ఒరేయ్—వెధవము—డాకొడకా!
తల్లకిందగాలంటిస్తూన్నా వేమిటిరోయ్. అన్నీ ఇలాగే
యేడిసే వేమిటి. ఒకసారి మొదటినుంచి చూసో
స్తాను. ఈజిగురుకుండ వైమొప్పుకుట్టుకో. నెత్తిని
డాపొస్తునావు.

పేరి:—నాకు కళ్ళుమసకలండిబాబూ. ఓదీ
పమా, దూపమా. ఓటటూ ఇటూ పడతాది.
ఇయ్యండికుండ. (కుండకట్టుకుని తనలో) నాటకం
కాయితాలు ఎలాగంటితేయేంటి, వొట్టి సేదత్తం
బామ్మడు నన్నుసంపుతున్నాడుగాని.

(గోపీనాథం వచ్చి)

గోపీ—ఒరే నీముండామొయ్య. అంటించి
నపదింట్లో ఆరు తలకిందగాఏడిసేవు. పదమళ్ళి వెన్నక్కి
తురక్ పద్ధతవలంభించి అయ్యవార్లంగారవస్తతెచ్చే
వు. రెండుపుంజీల వీధులై నా అంటిస్తామా యివ్వాలి.

(వెనకటివన్నీ సవరణచేసి మరొకబాహ్మణ
యింటి పెరటిగోడకంటిస్తూ మాట్లాడుకుంటున్నారు.
అప్పటికిరమారమీ 12గంటలు కావచ్చింది.) పెర
ట్లోపడుక్కున్న ఆయింటిముసలమ్మకు వీళ్ళమాటల
కుమెళుకువచ్చి [గట్టిగా]

ముస—ఎవరాగోడదగ్గిర? (జబాబులేదు.)

ఎవరరా, మాట్లాడరు. ముసలిముంఠననా
లోకువ. (జబాబులేదు.)

నోళ్లు పెగలవూ? ఎంతమందొచ్చే రేమిటి?
(తనలో) దొంగ వెధవల్ని ఎవరని అడగడమేమిటి.
(గట్టిగా) అబ్బాయీ! కామేశ్వరీ! (అని యింట్లోకి
కేక వేసెను. కాని బాబు లేదు.) (తనలో) ఏమి మొ
ద్దుని ద్వారే అమ్మా—ఎక్కడో రోడ్డు మీద మాటలు విని
పించగానే డబ్బెయ్యేళ్ళ చూడని యిల్లలేస్తే, ఊరం
తనోరెట్టకు ఆర్చినా వీళ్ళకి మెళుకువ లేవు. పడుచు త
నం అలా చేస్తుంది. పోనీ వాడు కచ్చేరీలో పని చేత
అలిసిపోసి ఉన్నాడు. అదీ నేనూ పడేవాటేమిటి? లేవ
కూడదూ! ఇంక ఆలస్యమెందుకు. (గట్టిగా) ఏమ
ర్రోయ్, దొంగలు, దొంగలు. రండ్రోయ్, రండ
రోయ్ (అని శక్తికొలది కేకల పెట్టింది.)

ఆపీథిలో కిచ్చీను కాణపువాళ్లు కర్రలతోను,
జుంతికలు చేస్తున్న కోమటి చట్టంతోను పెరటిగు
మ్మందగ్గరకొచ్చేరు.

ముస — తన పక్కలో ఉన్న వంకరకర్ర, అస
రా చేసుకుని వచ్చి తలుపు తీసి.) నాయన్నారా,

మిర్చిము.

చూడండిబాబు వెధవకొడుకుల్ని. ఇక్కడే మాటలువినబడ్డాయి.

దుకా—నీకంగారు, బంగ రమైపోయి ముసలమ్మ. నాటకపాళ్ళు కాగితాలంటిస్తున్నారమ్మా గోడకి. దొంగలన్నావుగాని.

గోపీ — ఇంతటితో తెవిల్పించీవిడ. నయము. ఆలోచించకుండా నిద్రకళ్ళని నిచ్చెన, మనుష్యులు కనిపించడంతో టేగనక మీరుమమ్మల్ని బడితిబా జాపట్టేరంటే మాగతేంకావలసిందో! దైవానుగ్రహంవల్ల ఇప్పటివరకూ మారోజు బాగుంది.

ముస—నాయనా, ఈనోరు నేనుకేకవేసినప్పుడు కాగితంతోపాటు అంటించుకున్నావా—కుట్టెసుకున్నావా? జవాబిస్తేనో. నువ్వుకనిపెట్టేవు, ముసిల్మీనదా పలకరిస్తూందనీ.

దుకా—అంటించుకోడయ్యా మీదారిని మీరు. చేసింది ముసలమ్మ నిర్వాకం. నిద్రరంతాచెడగొట్టింది. ఈవిడకంగారెరుగుండేకాబోలు కొడుకు, బోంబలు తలుపుతీసేరుకారు. పోనీ పలకనేనాపలి

కేగుకారయ్యా, చిత్రం. పలికితే రాబడుతుండ
నేమో! నిజంగా దొంగలొచ్చినా ఈవిణ్ణి ఇలావది
లేసేవాళ్ళేనా! శనోదిలిపోతుంది.

ముస— (గోపీనాథంతో) అయితే,
అబ్బాయీ! కాగితాలేమిటి, అంటించడమేమిటి?
గోడకేమిప్రమాదంలేదుగదా!

గోపీ— ఎల్లుండి మేము సావిత్రిదేవినాటకం
ప్రదర్శిస్తామని అందరికీ తెలియడానికి గోడలకుకాగి
తాలంటిస్తున్నామండీ! మీగోడకేవిధమైనప్రమా
దమూలేదు.

ముస— ఉహూ, అదా! తొరగాఅంటించు
కుపోండి, ఆలస్యముచేయక. [తలుపేసుకుని
వెళ్ళింది]

(గోపీనాథం పేరిగాడు మరియుగువీధులం
టించి ఇంటికిపోయేరు. మర్నాడు ప్రతికిళ్ళికొట్టు
లోను, కాఫీహాలులులోను ఒక్కొక్కదొంతర
నోటీసులు పందివెట్టడానికిపెట్టేరు. ఇవి కోనేటిరా
వురాకను తెలియచేయు అడ్వాంసు చేతినోటీసులు.

పురజనులారా!

సత్యనానాకౌశల్యము మాహాకుమారి

నామోదయము మాహాకుమారి

వేచియుండుడు!!

వేచియుండుడు!!

ప్రదర్శింతును.

ప్రదర్శింతును.

నేత్రానందము — ముక్తిదాయకము.

మనువతుడు — మునువరుడు.

సరసమైన శిల్పితో

పిలువరి కివ పేడివి

తృప్తాన గతమే

ప్రజలనూ నిర్మల గంధులుచాచి

— సానిత్రి దేవిని —

సకలసత్తి భవనములో మహావిరాట్టి పద్మనిలమున

సందర్శించి

మోక్షప్రాప్తినిండును.

ప్రాధికన మొదలు మంగళంవరకు సానుకూలముగ ప్రదర్శింతుము

సత్యనంతుని బీదత్వమును || కాలయముని భీకరావృతిన

జూచి విచారించుదు. || జూచి భీతినొందకుదు

పాతివ్రత్యపహిష భీతినిచారముల బారదోలును.

మృతినొందిన భర్త!

ఘోషించు భార్య! చూడనశక్తిమగు యముడు!

అమలాపురమునకు పురవాసులయభీష్టము

చేకూరిన యదుగ్రీష్టము. సిద్ధించు సమయము.

తరుణము మంచిది! మించిన దొరకడ!!

పి. పి. పి. (వెస్, రామన్న పేట.

॥(మరునాడుదయః.)

దారినివచ్చేపోయేవాళ్ళందరూ గోడలమీదరంగుకాగితములుచదివి కోనేటిరావు నేటికాపూరువస్తున్నాడని ఆనందిస్తున్నారు. గోపాలరావు వెంకటాచార్యులు కాపీకొంటుంటేడుతూ ఒకగోడమీద నోటీసుచదివి.

వెంక:- టోపూ! దిగుతున్నాయిమళ్ళీ యీగబ్బిలాలు, పశువులు కాస్త జెనవల్సేయిఅనుకుంటే. పట్నవాసాలు కొంచెమువట్టిపోతున్నాయి నేసరికికనిపిస్తాయి అమలాపురాలన్నీ. పశువులకనిపించేసరికి పోతుందక్కడికిపశువు.

గోపా:- ఏమిటిఘోరణంతా? పలవరిస్తున్నావేమిటా! గబ్బిలాలు, పశువులు అంటున్నావు.

వెంక:- [గోడచూపించి] ఆగోడమీదచూడవోయ్ పుల్లయ్య-ఆపంచరంగుల రామచిలకని. ఎంతచూడసాంపుగాడందో.

గోపా:- ఏదోనాటకపేపరోయ్! క్రొత్తదే! ఎవళ్ళోవస్తున్నారన్నమాట.

వెంక:- నాటకంపేరేమిటి? నాకానగిషీఅక్షరాలు తెలియడంలేదు. దగ్గిరకెళ్లిచూడు.

చేర్మము.

గోపా:- (చదివివచ్చి) (సంతోషముతో)
సావిత్రి! ట-ఎల్లుండిశుక్కు-రారం-కోనేటిరావుదేరా.

వెంక:- సావిత్రికి పచ్చినపాట్లా అవన్నీ.
ఆల్లబిల్లినగిషీలు, ఊసరకొమ్మలు, బోరపొట్టలు
చూడు అక్షరాలకి. ఏదో లతకూడా అక్షరాలుకని
పించుకున్నాడు. ఎక్కే-రోయ్. నాబోటిగాళ్ళను ఇంత
కూసేయవలసివస్తే కాస్త తేలు గావాలి కూడదు.
అందరికీ తెలియడానికేనా దానభిప్రాయము? నాట
కంకూడా ఇంతకంగారుగాను ఉంటుందన్నమాట.

గోపా:- అందుబోనేఉంది మజాఅంతాను.
అలాంటిచమక్కులుంటేనే నాటకంఎంతబాగుంటుం
దోయ్యని ప్రజభ్రాంతిచెందడం. మామూలుగావ్రా
స్తే 'పాతపుసిరీపచ్చడే'. ఆదేశవచ్చి వ్రాతలన్నీ
పూర్వపువస్థతి. ఏడెవడో ఇంకాబాగావ్రాయలేదు
కొన్నికొన్నిఅక్షరాలు చదివేసరికి పూరాగా అర
గంటపడుతుంది.

వెంక:- ఏడిసినట్టేఉంది. నాటకంలో ఎలా
గాతగిలించుకుంటారు. అక్షరాలకు కూడాఎందు
కయ్యా గెడ్డాలు, మీసాలును. ఆమధ్య ఏలూరు
లో వీళ్ళదేకాబోలు సావిత్రి నాటకంపేపరుచూసే

ను. అందులో కోడిగుడ్డ ఆకారంగానున్న చుట్టి,
అందులో అయిదుగురులుకట్టి, గదికొక అక్షరంచొ
ప్పున అడ్డమాపులవాడికి వీలుగాడండేటట్టు అడ్డం
గాను, నిలుపుమాపులవాడికి వీలుగాడండేటట్టు నిలు

సా

పుగాను [+] మార్కులాగ సా వి త్రి అక్షరాలు
జి)

వాస్తవము. కొంచెముదూరము నుంచిచూస్తే మునిసి
తలకాయ్యాగానుదిగాని నాటక పోలగాని లేదు. మివ
న్నెలు చిట్టలు వచ్చేయొకాడు—పాత్రలతో పా
టు ఆక్షరాలకుకూడాను. మొన్న నేను కాకినాట్లో
మాచిన్న మేకల్లుడిని వ్రేషనుకుబాడితీసుకుగమ్మంటే
బల్లమారెక్కట్టలో నాటక వేస్తుంటింటి నాలుగు
బళ్ళుమాసి ఎవరో నాటకకంపెనీవాళ్ళు నాలుగు
బళ్ళుంటాన్లు చేసేరనుకుని బండిలేదని ఇంటికొ
చ్చేడు. దీనిరహస్యం నాకు తెలుసుకుగనుక నేను
వెళ్లి బండితీసుకొచ్చి వ్రేషనుకెళ్ళేసరికి రైలుదాటి
పోయింది. మొదట ఆకురాడుతీసుకొస్తే అందును.
వర్షముకురిసినప్పుడు కొంచెము అడ్డుగానైనాడం
టుందంటాడుగాని బండాడు, వాడిగుడ్డనా ఆకాగి

మర్నము.

తాలుచింపడు. ఎంతఅభాసైందోచూడు. చెప్పుకుం
టేసిగ్గు. ఒకణ్ణిచూసిఒకడు క్రమేసీ అక్షరాలుపెద్ద
విచేసి పస్త్రుతం పులుసుకళాయంతటితోఆపేరు.
ఆరోజున ఏలూరుగా సావిత్రికి 'సా వి-త్రి' అన్న
మూడుఅక్షరాలు బండికోఅక్షరం చొప్పున మూడు
బళ్ళకంటించేరు. దాన్నిబట్టి రాబడి యెక్కు-వౌతుం
డనో యేమిటో తెలియదుమరి. నాటకాలవాళ్ళలో
నటనాశక్తి అటుండగా, అంచనాలవాళ్ళుకూడాడి
న్నారు. ముందునాటకమునకు రాబడిఅంచనావే
యుటకు నోటీసునైజు, రంగు, దళసరి, అచ్చునైజు,
రేట్లపరిమితము, హాలుపేరు, నోటీసు, ఊరేగింపు
డాబు ముఖ్యమైపోయి సీనులు, దుస్తులు, నటనలు,
అడుగంటేయి. ఇప్పుడీగోడమీద ఇతరనైజు రంగు
లకాగితము సలహాయిచ్చినవాడు ఎంతరాబడిఅంచ
నావేసుండాలో!

గోపా -- [నవ్వి] కానవెకట్రాపు! నేటికి
కోనేటిరావుకు కృష్ణానగరంనుండి కనికపుట్టిందిరా
రెండేళ్ళబట్టి వస్తాడు, వస్తాడని ఊహించా. తే నేటికి
సాఫల్యమైంది.మనములేచివేళావిశేషము మంచిది-
ఎల్లుడొస్తున్నాడు. మంచుగుభవార్తవిన్నాము-

వెంక:- ఓహో! నీకూ నాటకబద్ధమైన నాటకం నేవుంది. నాకు నాటకాలంటే యిష్టమేగాని, చూపుటే నటకులంటే వాళ్ళుమంట. వాళ్ళొట్టిదగాకొంటూ బటా చోరులూరా. “ఓడకే-దాకా ఓడమలయ్యూ, ఓడదిగేక, -బోడిమలయ్యూ” వాళ్ళుతోపని. పటా టోపయెక్కువ-పర్యవసానంతక్కువ. శక్తి తగ్గిన కొద్దీ-ఎడ్వరు టైజుమొటుడాబు ఎక్కువ. పద్మనిల్లై నప్పుడు రంగుపూసుకోడమేగాని నాటక బాగుచూస్తున్నారా).

గోపా—ఎవడివిషయంలోనైనా చెప్పుగాని కోనేటిరావుమట్టుకు అలాకాదు. అతనికి ‘నాటకసంజీవని’ ఊరికేబిరుదిచ్చేరా. Modern stageకి తగ్గవాడు వాడొక్కడేయిప్పుడు. వాడివన్నీ కొత్తపద్ధతులే. వాడు ఏకేరక్తరువేసినా డ్రెస్సు ఏమీ డాబయినడక్కరలేదు. వాడిలాల్సీలు, గళ్ళు రుమాళ్ళు, శాలంకడువాలువేరు. సీనులక్కరలేకుండానేకాలక్షేపము చేస్తాడు. ఏదో ఒకటిరెండుతో నాటకం రక్తికట్టిస్తాడు. రాగాలిప్పుడు Fashion ఫేషనే గాదుగదా. ఇకపక్షనో, అతనికిపెట్టిందేరు. పూర్వపునాటకాలవలె ఏమీమందక్కరలేకుండా

మర్నము.

అయిదారుగురుకురాశ్శతో ఆడేస్తాడు. పత్తిపా
తకూ పూర్వముకంటె యిప్పుడుచాలామార్పులు
తెచ్చేడుట.

వెం—— (నిర్ఘాతబోయి) గోపాలం!
మనలోమనమాట. నాదగ్గిరపొగిడితేపా
గిడావ్వానివాణ్ణి ఇంకెక్కడాపొగడకు. నీనోరణి
చాలానితనిగావుంది. నాటకానికి (1) సీనులక్కర
లేదు. (2) గానాలు Fassion గారు. (3) నీకడుపుచ
ల్లగా నీనోమైచురకేరక్తర్లుమాతని ఉండాలన్నావు.
అదీనానును నాశ్శకీఉద్వాసనచెప్పకుండా. [4] ఇక
నీస్తునిపయంలో వాడిరుమాభ్యువగైరాలేవేరం
టావు. అంతేనేకాని నాటకమస్తులనే బట్టలుగాని
ఆభరణాలుగానిఉండవన్నమాట. కొందరుపెద్దనట
కులు హరిశ్చంద్రలో వీరబాహునికాశ్శకుగజ్జె
లునూ, చిత్రసనీయంలో బాహుకుని చెవులకు
తమ్మెట్లు పెడుతున్నారు. కొన్నిపోర్షనులువదిలేసి
అనుకున్నతైముకు నాటకముముగించుటకు కాల
మానంకొచ్చుకోడానికి దుష్కృత, దమయంతా
దులు Wrist Watches (చేతివాచీలు) వాడుతు
న్నారు. ఒకనాటకంలో మక్కాంగదుకు కశ్శజబ్బుచే

పెట్టుచూడలేక. Crooks company (కూక్సు కంపెనీ) వారి చలవజోడు పెట్టుకున్నాడు. అందులో నే, సోమయాజి పాత్రవాడు తల్లిదండ్రులు బాగుండుటచే మీసముగొరిగించకపోతే సభికులందరు మీసాల సోమయాజులని తెగ అల్లరిచేసి పారేశారు. దుస్తులు, అభరణములు వాళ్ళిష్టమైనవిధరించినను పాత్ర సహజస్వరూపమేమారిస్తే ఎలాగ చెప్పు. అంతన్యాయమా. ఇక సీతవగైరా స్త్రీ పాత్రలకు మాత్రము నూతనపద్ధతులని గెడ్డాలు, మీసాలు, తగిలించడంలేదు. అందుకు సంతోషించాలి మనము.

గోపా — ఏమిటీ లెక్కరంతాను. నీకింకా వాడి సంగతి తెలియక అలా అంటున్నావు. ప్రజాసంగోషమే సతనికి ముఖ్యమగుటచే ఒక్కొక్కపద్య చదివినప్పుడల్లా సభవారి మొఖాలే చూస్తూంటాడు పాపము. పిల్లల పడుపులు విని స్త్రీలవైపు తిరిగి చూసి “డబ్బుఖర్చు పెట్టుకురావడమేగాని, చూడనిస్తారా,, విననిస్తారా, యని యెంతో జాలిపడుతుంటాడు.

పెంక — అవునవును. జాలిమాలేమోగాని చూడ్కొనిజం. ఇప్పుడందరికీ అదే అంటువ్యాధి:

మిర్చము.

[అయిష్టతతో] అలాంటున్నావు. వాడికృష్ణుడు, రాముడు, సత్యవంతుడు, Unrivelled(సాటిలేనివి.) అంటారు. "Admire merit whoever may possess it" (విలువున్నతరువాత ఎవడైనా ఒప్పుకోకతప్పుడన్నాడు..) ఏమి Personality రావాడిది. విగ్గక్కరలేకుండా (curling bushy kropp) (వంకరదుబ్బు కాపింగు.) మంచి Stature (విగ్రహం.) Fair complexion (చక్కని చాయ). వాడినోము ఫలమిలాంటిది. అందరికీ రమ్మైతేవస్తుదా?

వెంక:- నన్నిలాబ్రితకనీబాబు, చంపక. ఏంబాధపెడతావు. నీవునిజంగా ఆ Canute court (కెన్యాటు కొలువులో) ఉండవలసినవాడవు. వాడి courtiers (అనుచరులు) అంతాకలిసి నీవెంటుకీ-చాలరు.

గోపా:- నీవిత Tasteless synical fellow (అరుచి స్వభావుడ) వయ్యేవేమిరా?

(కాఫీవళాటలుస)వేశించిరి)

ఆహ్వాటలయ్యరుకూడా కొందరితోకలిసి
కోనేటిరావుసందడిలో ములిగిపోయేడు. నీళ్లనిచూ
సేవాడెవడు? కొంతసేపటికి వెంకట్రావుకు ఆవేశ
మెత్తి:- [గట్టిగా]

వెంక:- అయ్యో ! మేమువచ్చి 10 నిముషా
లైంది. కోనేటిరావు ధర్మమాని వాడిప్రాణానికు
సూదుమంటూ మేమిలాగ పడికాపులుపడి ఉండ
వలసిందేనా?

అయ్యో:- వస్తాన్-వస్తాన్, సార్! ఏంతె
చ్చేది. Hot-Hot (హాట్-హాట్) దోసి, ఉప్పా-
శెలవా?

వెంక:- రెండుస్లేటులుఉప్పా-ఇడ్లీ పట్రా).
చెట్నీ తమిళవేసి-నెయ్యియెక్కు-వెయ్యి.

ఒరేగోపాలం, మీ Brother (అన్న)ఇక్క-
డాకడున్నాడురా! చూడు ఆమొలకోటుమనిపిని.

మర్నము.

మీకోనేటిరావును గురించి ఎంత గట్టిగా పొగుడుతున్నాడో.

[టిఫిన్ తీసుకుని హగ్గాటలయగుమీదున్న కిఫీదుకాణపాణ్ణి రెండుకిఫీలుకట్టమని గోపాలం అడిగేడు. వాడు ముందు కోనేటిరావునాటకనోటీసు చేతికిచ్చి, కిఫీలుకడుతూ.]

“అబ్బాయిగారూ; ఎన్నాళ్లకొత్తంన్నాడండీ కోనేటిరావు. యెల్లుండి సుక్కురారం సావిత్రీట.” ఇదివినగానే వెంకట్రావుకు అగ్నిజ్వాలలు రవిలినను మాట్లాడక కిఫీకట్టినంతసేపూ దుకాణపు వాణ్ణి చూస్తూ నిలబడ్డాడు.

ఇదిచూసి వస్తున్న నర్సవరపుకుంటూ గోపాలరావు ప్రక్కనుంచున్నాడు. చివరకు కిఫీలు పుచ్చుకుని ఇంటికెడుతూ.

వెంక:—ఆహా! ఏమి ప్రజలవుత్సాహం. రాత్రికాగితాలంటిస్తే తెల్లవారేసరికి ఏమితహతహపుట్టిందాల్లో! (గోపాలంతో) నీకు వాడిపేరుచూసేసరికి ఆవేశమెత్తుతూంది. నాటకదృష్టి అంకురిం

చింది. కోనేటిరావుబామ్మ నీకళ్ళెదుటతాండవమా
డుతూంది. మీలాంటిప్రాపకుల్ని చూసుకునే వాడు
బిచ్చపోతున్నాడు. ఆమధ్య 'రామాపతికలా' వీడి
మీదవ్రాసినవ్యాసం నీవుచూసేవోలేదో. ఒకడొ
ళ్ళోదువ్యంతవేసి 14సంలకురాడిచేత శకుంతలవే
యించేడట. పాపము కురాడవడంవల్ల Love Sc
-ene లో (ప్రేమాంకము) తగిన Response
(జవాబు) ఇవ్వక కొయ్యదీపశ్శమ్మలాగ నిలబడే
వుందిట. దానిమీదొకమహానుభావుడు పేజిన్నర
వ్యాసం కసిదీరవ్రాసేడు. కోనేటిరావు ఒక్కడుబా
గుంటెసరా. తక్కినహంగులన్నీ బాగుండొద్దు. ఈడు
జోడు చూడాలి. సన్నని డెక్కలప్పయ్య లాంటి
వాణ్ణి భీముడు,లబందలాటి బాజారాయణ్ణి చొప్పది
వేయిస్తే ఎలాఉంటుందిరానాటకం. మనకెందుకీపొట్ట
కూటినాటకాలగొడవ. నాకువేరేపనుంది వెళ్ళొ
స్తాను. నీవువెళ్ళు. సాయంత్రంనన్ను కేకేస్తే ఇద్దరం
షికారెడదాం.

గోపా:—అయితే, ఇందాకలడుగుదామను
కున్నాను! వీళ్ళనిగబ్బిలాలు, పశువులు అన్నా
వేమిటి?

మర్కము.

• వెంక:—వీళ్ళకి కేవలంసంగీతంరాక—దక్షిణాదినాడిసంగీతాన్నితగలేస్తూ ఏవోకూనిదీర్ఘాలుతీస్తున్నారు. అందుచేత ఆసంగీతంలోనూ పాండిత్యములేదు. కవివ్రాసిన అభిప్రాయాలు, వాటిమాధుర్యం పోకుండా నటనచేసి చూపించడానికి తగినచటనాశక్తిలేదు. కాంక్షి నటకులుకాక, సంగీతవిద్వాంసులుగాక ఏవోకొక్కవచ్చిపట్టునాడునటనజూపి, పాండిత్యంలేనిపాడడంనూ ఇకప్రక్కలవాణికికానివారై ఖగనాదుల, నోటీని గట్టిలాలన్నారు. ఇక-ఇల్లుండుటకల అనంతబాబునులుబెట్టి ఎక్కరెనా నోటీనపన్యాసములతోగాని విఖితపూర్వకముగా పత్రికలలోగాని ఏకినను వాటినినిత్యపెట్టక తప్పుగాదన్నట్లుచూచే వట్లుకర్తైతూ పోలినాటని పశుప్రాయులన్నారు! ఇక వెడతాను ఆలస్యమౌతుంది. (ఇద్దరువిడిపోయిరి.)

(సాయింత్రంఅయిదుగంటలకు.)

వెంకట్రావు, గోపాలరావులు కాలవగట్టున
మీకారుకెడుతూ గట్టుప్రక్కచేలో అరకదున్నుకుం

టున్న ఇద్దరు పాలికాపుల సంభాషణ వింటూ అక్కడే చలికిలిపడ్డారు.

మొదటి పాలికాపు — (రెండవవాడితో.)
ఓరన్నా! ఓరన్నోయ్! మనూరికి నాటకం వోళ్ళొ
త్తంన్నారంటా? యిన్నావా?

రెండవ — ఏమైతే?

మొదటి — కిట్టానగర పోళ్ళు.

రెండవ — ఆళ్ళా! కోనేటోళ్ళు.

మొ — నీవాడినాటకం యెప్పుడేనాచూసే
వంటా?

రెండవ — సూడ కేం. మాపంతుల్తో యెళ్లేను.
ఆయనరిచ్చందుడుంటాడు. అంతేనా! బమ్మలోకం
లోంచి నిజంగా దిగివచ్చింటాడా. అప్పుడు నేనుకా
లుత్తున్న సుట్ట, సుట్టలాగేవుందరా. ఒట్లు తెలియందే.
అందుట్లో లోతాసుడు సిన్నికుర్రోడా. ముద్దొత్తా
డేయి! ఆపంతుల్ని సూత్రే దేవుణ్ణి సూసినట్టేరా. ఈత
లాయనదర్శనం సేద్దామంటే బామ్మడు దొరికేడుకా
డా. అడినాటకం! న్నులైకుటవేరాబాబు అందు
మొయిసామిత్తుడు నాయడటా. ఏంకోశంరా అడిది.

మర్కము.

అరిచ్చందు డెలాబరించేడోకానోరే, మనమయితే
టారెత్తిపోయి పానంవాదితెయ్యం.

గోపా:—చూసేవావెంకట్రాపు! ప్రొద్దున్న
నామీదంతలెక్చర్ కొట్టేస్తా. ఆశాలగోపాలం ఎలా
చెప్పుకుంటున్నారో. వాడిజాతకమహిమ. ఆగ్రహ
సూర్యుని ఆలాటిది.

రెండ, —నేనాయనకుట్టుడేస కూడా
మనకు శుక్రయెల్లినూసేనాగి. ఎలాగుంటాదిరా.
జ్యోతిషం ఎపోతాది. నేనుపెళ్ళాడేనేనుగాని, లేక
పోలే అయితోపోయి ఆయనపాదాలుకనిపెట్టు
కుంటున్నాను. మనలాతెదవలకెలాటద్దు
ట్టంకడతాదా, యీయెదవర కేగాని. తుర్, ఘ, ఘ
పక్కకిపోతాదీయెదవెద్దూ.

వెంక- కోనేటిరాపుపేరు చేలగట్లమ్మట
కూడా పాకిందిపాపము. యింకేమికావాలి. కాస్త
పాడేవాడుంటే వాడికి తనకంపెనీలోనుంచి ఆమ
ర్నాడే ఉద్వాసనట. ఒకడిపాటవోర్చలేనివాడూ
ఒకసటకుడేనా! తనచేతిమీదుగా ఒకణ్ణితయారుచే

యలేకపోయేక ఎందుకువాడిగొప్ప తగలెయ్యను.
 తక్కినందరు నూనిసరుకైతేనే తననేతిసరుకు కాస్త
 బయలుపడుతుందని వాడిభ్రమట. అదా ఉండవల
 సినలక్షణం. అలాటివాణ్ణి తక్కినకంపెనీలవాళ్ళు
 వెలేసి పురజనులెవ్వరూ వెళ్ళకుండాఉంటే వాడికి
 బాగా బుద్ధొస్తుంది. పొయ్యిచ్చిత్తమకాతుంది. కానివీ
 స్త్రీకాబుద్ధేది. కాట్లకుక్కలాగ తిక్కెట్లకోసం పాలు
 దగ్గి గోడవ్రాతాదెబ్బలాడరుచావడమే. గోసుపగ్గ
 కుఅన్నవస్త్రాలులేక పుంసులమాడతున్నట్లు టి,
 గుడ్డి మూగవాళ్ళకి గిడ్డిబుడ్డితొంద్రానికి,
 చెయ్యివెక్కిలాగుతుంది. ఇట్లోకుర్రాడువాళ్ళూ
 వేళ్ళాబడినడిస్తే రాగిడబ్బుఇవ్వడానికి చూచుచు
 పురు. కొట్టినంత పనిచెయ్యడమే. వేదపారాయణ
 డైన సద్రాబ్బాహుడెవరేనా తనకొడుకుచదువుకో,
 కూతురుపెల్లికో, భార్యపురిటికో యాచనకొస్తే
 దొంగవేషమనీ, ఎక్కడైనా వంటకుండగూడదా
 అని 'నీకొడుకుచదువు నాకుథరింపా; నీకూతురికి
 పెండ్లి తొందరేమి; నిన్ను పిల్లల్ని యెవరుకనమ
 న్నారు' అనీ తృణీకరించి అతిచులకనగా పొమ్మం
 టాము. ఇలాంటిబటాచోరుకృష్ణులకు, సత్యవంతు
 లకు మాత్రం రూపాయిలకొద్దీ తగలేసి, పైగావీరి

మర్మము

అనుశ్రుతులకు సోడాకిళ్ళిలవాళ్లకి దక్షిణబురూడా
సమర్పిస్తున్నాము. మనలో charity [దాతృత్వము]
అనేది అనాడేనశించిందయ్యా! ఇకచీకటిపడుతూం-
దిలే, పోదాము. (ఇంటికిపోయిరి.)

మరిమూడురోజుల్లో దిగేడుకోనేటిరావు. అతనిబసదగ్గర జనం అతన్నిచూద్దామని మందమందలుగామూగిపోయేరు. కానతనిదర్శనమైతేనా. వచ్చినజనం అతనికి ప్రయాణబడలికనికొందరు,మనిషినిచూస్తేనాటకానికిరారన్నభయమని కొందరుఅనుకుని ఇళ్ళకువిసుగెత్తిపోయేరు. ఆమరునాడుదయం రిగంటలకు నాతనిబసదగ్గరనుండి ప్రచురణపరివారం బయలుదేరింది. అదియేదో భాగ్యవంతుల పెళ్ళివూరేగింపులాగవుందిగాని నాటకపేకర్లుపంచి పెడుతూన్నట్టు లేదు.

ఊరేగింపుకుమొదట ఇద్దరు డప్పులవాళ్లు, బాకాసాహేబు, రెండుతామారప్పలు ఉన్నాయి. వాళ్ళవెనుక నలుగురుకుర్రాళ్లు కర్రలకుకట్టిన పెద్ద అట్టలుపట్టుకున్నారు. వాటిమీద “సరస్వతీభవన ములో సావిత్రీని” వ్రాసేరు. వాళ్ళవెనుక రెండుచిన్నచక్కాల తోపుడుతెరలున్నాయి. ఒకదానిమీద

ఒకవైపున సత్యవంతుడు చచ్చిపడినట్లును, రెండవవైపున యముడు వాహనారూఢుడై సత్యవంతుని జీవము తనపాశముచే తీసుకుపోవునట్లును బొమ్మలు వ్రాసేరు. రెండవదానిమీద రెండువైపులా స్థలమువగైరాలు, నటకులనామములు, బిరుదులతో వ్రాసేరు. వీటివెనుక యిద్దరుకుర్రాళ్ళు రంగులపుసుకుని వికారపునాట్యము. ఒకడిరంగు ఎరవేసుకును. ఒకడిని నల్లనినలుపు. దానితరువాత కత్తసాను. పిమ్మట, దొర-దొంసానివేషాలు. ఆవేశం బ్యాండుగాడీదీన్ని కీతంతాత్రీ తెల్లవాస్త్రములను గురుముస్తాబుచేసేరు. బ్యాండువాళ్ళు ఖడ్గములు, కొంకా, టోపీ పెట్టుకున్నారు. మూడూ కనుక చ్చుంగేను— శుభసూచకమని. బండికిరుప్రక్కలా తడకల్లో ఈతాకు, కొబ్బరాకుమట్టలుగుచ్చేరు. బండిచక్కాల ఇనుపకట్లు జారికుండా చుట్టిన గడ్డివెంట్లు కనిపించకుండా చక్కించుట్టూ వేప కొట్టేకట్టేరు. చక్కరింకలన్నిటికీ రంగుకాగితపుపీలి కలంటించి, ఎడ్ల కాళ్ళకు కొన్ని కడియాలుగా అంటించి, కొమ్మలకుకుచ్చులుకట్టి, మొఖాలమీద నల్లకాగితపుబిళ్ళలు బాట్లుపెట్టేరు. కాడినిండా రంగుపీలికలే. బండివాడికి రెండువైపులా రెండరిటిచెట్లుక్రిందదుంప

పైనిగెలతోటి కట్టియున్నవి. దీనివెనక ఒకవంటెద్దు బండీ. దీనికి మొదటిబండియున్నా బే. దీనిగూడంతా పచ్చకాగితమంటించి నల్లని పెద్దవంకర నగిషీ అక్షరాలతో 'సావిత్రి' అని వ్రాసేరు. మరిరెండుపెద్ద అట్టలమీద కూడ కంపెనీపేరు, తారీఖు, రేట్లు వ్రాసి నాటిని పిచ్చుకురెండువైపులా వ్రేలాడునట్లు తాడు కట్టి ఎక్కడోడిమీదవేసేరు. ఎద్దుకు ఎండతగలకుండా ఇదీయి పడవాయమే.

పూజాగీతో తొడకపదాలుపాడుతూ ముగ్గురుకుక్కలు పున్నారు. వీళ్ళకీ పేళ్ళున్నవరగా అయి పోయి యిల్లుచేరడమేలెక్కగాని, అవి పెద్దచాకి చేతుల్లోపడుట అక్కరలేను. ఈట్రహాసం వీధిమ్మటవెడుతూంటే చాలశోభిస్తూంది. వండుకుంటున్న స్త్రీలు పట్టుచీర్లతో అరుగులునిండేరు. ఒకయింటి పూర్వసువాసినీ అంగాస్త్రముతో యీవలకురా వీలలేక కీధితలుపుచాటుననిలబడి తొంగిచూస్తూ “ఇంకాచేపుండేనా స్నానంచేసేచుకానమ్మా, దిక్కుమాలినముండని. ఇప్పుడుతగులడ్డాను. అడ్డంలేరా వెధవా. అరుగుమీదకుపో. మొగ వెధవప్రకాశా. నీఖర్మంఏంకాలింది గుమ్మంలోనిలబడ్డానికి” అని

మర్నా.

మనమడుమీద కేకలేస్తూందిపాపము. వారికి పాగ్లా
శేఖరుడుగతించి అధీనంతప్పిననూ, ఇలాంటిశోభ
స్కరాలు చూడనివ్వకుండా అంటతప్పేలాలుఅడ్డా
స్తాయి. పేపర్లబండివెనుక పిల్లలు పట్టెలుకొడు
తూంటే రంగుకాగితపుండలు ఇవతలికి ఉట్టిపడుతు
న్నాయి. ఆఉండచివరచేతిలోకివచ్చేసరికి చేటంతకా
గితము అరిచెయ్యంతనై జవుతూంది. బోకుకారుపె
నక నీళ్ళచారికలాగ బండివెనక రోడ్డుపొడుగున
రంగుకాగితపుముక్కలు చాలాఅందమిస్తున్నాయి.
బండిలోకుర్రాళ్ళు యిదంతాచూస్తూ చిదానం
దంతోనీడీలుకాల్చుకుంటున్నారు. పేపర్లన్నీ యీత
మాషాకోసమేగాని ఒకపెద్దచేతిలోను పడుటలేదు.
బజాయవీధికొచ్చేసరికి పేపర్లయిపోయి అతివేగ.
ముతో 12గంటలకు బసచేరేరు. ఆమధ్యాహ్న
మంతా ఉత్తబళ్ళేఊరేగించేరు.

(కోనేటిరావుబసలో మధ్యాహ్నం 2 గంటలకు.)

కోనేటిరావును ఎరుగున్న భాస్కరరావు,
(10) ౧౦౫

నారాయణమూర్తి వచ్చి పరుపుమీద కూర్చున్న కోనేటిరావునుజూచి.—

నారా, భాస్కర:-నమస్కారమండీ. చాలా రోజులకు మామీద దయపుట్టిది. మళ్ళీ మాచె వ్రలతుప్పొడులుదికాస్త.

కోనే:-—(చిరువర్వతో నమస్కారమిడు కుని) రండి; రండి, కూర్చోండి. ఎంతమాటన్నారు. మామీద మీకుండాలిడయ.

నారా:-ఇన్నాళ్ళు సీతకన్నే సేరేమావూరిమీద?

కోనే:-—సీతకన్నుకాదండీ! ఈచుధ్య ఎక్కడా తీసుబడిలేదు. ప్రయాణాలు, నాటకాలుఎక్కువై నాకుసుస్తీచేసింది. ఆసుస్తీకాస్తతగుతూందనేసరికి జెంగుళూరునుంచి, మద్రాసునుంచి రికార్డులుకు పిలుపులొచ్చేయి. అక్కడనుంచివచ్చినతరువాత ఇద్దరుబీదవిద్యార్థులకును, మానొఖరుపెళ్ళికిని బెనిఫిట్లుఅడచు. ఇంతలో ఈకోనసీమటూరొచ్చింది. ఊపిరిశెలపడంలేదు.

మర్నాడు.

భాస్కర:—[తనలో] ఏంకోస్తున్నాడీ రా,
వీడితప్పలబాడ్డు! అప్పటికీ ఇప్పటికీ బాగుండు పు
న్నాడు మనిషి.

[గట్టిగా] ఇప్పుడు బాగా నయమేనాండీ?

కోనే:—ఏమి నయం! ఏదో ఉంటుంది.
ఇంకా భస్మాలు, లేహాలు, శపాయాలు పుచ్చుకు
టూనే ఉన్నాను. ఇరిగో మనిషిని చూసేరా ఎలా
గున్నానో, ఇంకా రక్తం పట్టలేదు.

నారా:—ఆ! అదే! మనిషి సగమయ్యేరు.
అదురు పాటుగా చూసి మీరనుకోలేదు. వేళకు
నిద్రహారాలులేక!

కోనే:—నమ్ముతారో లేదోగాని, నీవు
నిండా తిని, కరువుదీరా నిద్రబోయి నాలుగుమా
సాలైంది.

భాస్కర:—(తనలో) నమ్మకేమి. నువ్వీచె
ప్పేదంతా నమ్మకమే పాపము. ఎప్పుడైనా అబద్ధ
మన్నమాట నీనోటినుంచి వచ్చిందా, ఇప్పుడు బద్ధ
మాడ్డానికి.

కోనే:—ఎవరేనాపిలిస్తే మాటతీసెయ్యలేను. కడుమొఖమాటము. రానంటే మోటతనం గాడంటుందనిభయము. ఇప్పటినాదేహస్థితిలో వస్తానంటానో, రానంటానోఅని సంకోచించి నాకు తెలియకుండా మొన్నరాత్రి మావెంకటామయ్యకు అడ్వాంను రు300లుఇచ్చి భీమరాజుపేటాయనొకడు వెళ్ళిపోయేడుట. ఆసంగతే ఇప్పుడునాతోచెప్పుతున్నాడు. ఈటూరయ్యక అక్కడికెళ్ళాలి. ఏదోమీదయవల్ల కాస్తపేరున్నవాళ్లమవుటచేత అసలేతీరుబడిలేదు.

భాస్క:—అలాగేమరీ! మీకనగా, వైకుంఠంగారికనగా తీరుబడివుంటుందా? ఎవడోవాకడాచ్చి వేపుకుతిని లాక్కుపోతాడుమరి. మీమీదున్నమోజలాంటిది.

కోనే:—అతనింకా తనకీలును బట్టి అనుకున్నతేదీకి నాలుగురోజులటూయిటూమార్చి వెడతాడు. నాకుమట్టుకు అలాచెయ్యడానికి మనసొప్పుదుచుమండీ. ఎంతోసరదాపడి, డబ్బుకూడాముందిచ్చి, కొండంతప్రయత్నంచేసుకుంటే, మనకేదో

మిర్మము.

కాస్తబద్ధకంగాఉందని వాళ్ళమనస్సునొప్పించేటట్టు
వెళ్ళడంమానెయ్యడమా. వాళ్లెంతనిరుత్సాహుల
తారో చూడండి!

నారా—కాదుమరీ! మీయిద్దరకూ తేడా
యేలదాడి. Post Pone (వాయిదావెయ్యడం)లో
ఆయన తరువాతేమరి. ఆమధ్యమాచేత మూడు
సార్లు మార్పించేడు తేదీ. మొదట తనకువీలైన
తేదీ యివ్వకూడదూ. మూడుసార్లు ఎడ్వర్ రైజు
మెంటు చెయ్యవలసినచ్చింది. ఎంతఖర్చు. ఆయన
తిన్నట్టా, మేముతిన్నట్టాచెప్పండి. సామ్మంతా
ముందేపుచ్చుకున్నాక ఆయనిష్టమేమరంతాను.
జుట్టుచేతికిచ్చేక ఏమనుకుంటే ఏమూది.

కోనే—ఎంతెంత అవాంతరాలోచ్చినను
నేనుఅన్నరోజున నాటకంపడాలి. ఏమైనాసరే.

భాసక—అవును, 'నాకు తెలియదూ.
మీమాట నిరుకేనండీ. పాపారావుగారే?

కోనే—(వినిపించుకోనట్టు నారాయణ
మూర్తివైపుతిరిగి.) మాటఘరాణా ఉండొద్దండి

శుద్ధపదిసార్లు మొఖాలు చూసుకునేవాళ్లము.
మాకిచ్చినంత ఎవ్వరు పైజుమెంటుకేతని లేస్తే ఇక
మీకుమిగిలేదేమిటి.

నారా.—అలాగేనండి. పాపమురానడాలో
లోటులేకు. రుసరిలువచ్చేయి. ఆముదికి రు300 -
లిచ్చేము. రు1000 ఖర్చుయింపెయి. నీవు
ఆవరణమున కాపాట్టి చిల్లరకిందవాళ్ళువారూ.
రు400లు పొందేయి. ఈజీ కట్టితికను. ఆము
సానుజేసిదాని పైకి పొందుకొన్నాదాడి. అది నీవంటిది,
చేద్దిత. స్త్రీన.

కొనె.—అదేనండి. అక్కోనీ పుత్రో
బాధ. ఎప్పుడోచ్చేగోనగాచెప్పను. ఎవరోచ్చేదోచె
ప్పరు. ఆరోజుకే వాళ్ళుకన్నిదొంగిజబ్బులును.

కొనె.—[రంగుముగురుండునీ, 4 సూ-
రరావు వచ్చి పాపారావుమాట గొత్తకమానడ
నిన్నీ, తనగట్టు నయలుపడుతుంద' న్నిభావించి,
గోపీనాథం! కొంచెము మంచిసిద్ధుతీసుకొన్నానా
యనా, కిన్నీడెక్కెట్టిది! (గోపీనాథులెచ్చేను.)
కోనేటిరావు రెండుగురికూలు తొగి పరుపుమీద

మర్మము.

వారికేడు. వెంకటామయ్య గుండెలువాస్త్రా,
గోపీనాథము విసరుతూ అతనికి ఉపచారముచేయు
నట్లునటించెరు.

నారా, భాస్క — అయ్యా వెంకటామయ్య గారూ శైలవ్రతీసుకుని తరువాత కనిపిస్తాము.
ఇప్పుడాంధ్రుల పలుకరించకూడరా. [అని వెళ్ళిపో
యేరు.]

భాస్క — [నేర్చి నారాయణమూర్తితో]
చూసేనా, వాడినూటలధోరణి.

నారా — చూసేదేమిటి. వాడికికొత్తా, మన
కికొత్తా యీడాబులన్నీని.

కోనే — (లేచి) ఏం వెంకటామయ్యా [అని
మండిహస్తంతో పలకరించేడు]

వెంక — (పకాపకమనినవ్వి.) మంచిమందో
సేరండివాళ్ళకి. మరుండలేదు.

కోనే — ఎదుకొచ్చినసాళ్ళుకబుర్లివిమరీ.
ఇంకామాట్లాడితే మనపాపారావుసంగతి తేలిపో

తుంది. భాస్కరరావు అడక్క-మానడు. ఇప్పటి నుంచి తెలియపయ్యెనుకతరురాలేదని.— ఏడెళ్ళి ఊళ్ళోసాటించడానికీ.

(రాత్రి యెనిమిదిగంటలకు శాలదగ్గర.)

చుట్టుప్రక్కపల్లెటూళ్ళనుంచి కోరపాగాలు చుట్టి, లంకచుట్టలుకాలుస్తూ, చేపాటికర్తలుపట్టుకుని, జనంరెండెడ్లబళ్ళలోనుంచి దిగుతున్నారు. అందులో సగంపైగా గూడులేనిబళ్ళే. ఊళ్లోపెద్దమనుష్యులు జరికండవాలువేసుకుని, చేత తమలపాకులుపట్టుకుని పెళ్ళివారినడకలతో నెమ్మదిగా శాలజేరుతున్నారు. యువకులందరూ గళ్ళ గూడకట్లు, పల్చని చొక్కా, తలకు జేబురుమాలు, కాళ్ళకు కలకత్తా చప్పుడు జోడు, చేతిలో సిగరెట్టు, నోట్లోకిళ్ళితోను, గుంపులుగావస్తున్నారు. ఈమూడురకాలు టికెట్ల కిటికీదగ్గర సమావేశం. ముందుగేటుదగ్గర రోడ్డంతా ఒకతీర్థమైపోయింది. కిటికీదగ్గర గుంజులాటకుకు

పల్లము

ఒకరైతు—(గట్టిగా) చీటీయెంతండీ. [ఎవ
డూమాట్లాడ్డు)

చీటీడబ్బెంతంటే మాటాడేం. (ఎవడుచె
పుతాడు?)

ఇంతానాటకానికిరమ్మని చీటీఎంతోచెప్ప
రేటి—రొంటిడబ్బుతీసుకోడానికి.

ఒకడు—ఎవడుచెప్పుతాడోయ్ ఊ—ఆరు
స్తావు. మూడు నాలుగు క్లాసులున్నాయి. ఎంతడ
బ్బుంది?

రైతు—మాకు రైల్వో మూడోక్లాసు, అల
వాటు. ఇక్కడింకాతక్కువంటే సూడండిబాబూ.
డబ్బుట్టేకనిపించదు. అంతా పీడ్రే నాగేశేడు.

ఒకడు—పీటమీదకూర్చోగలవా? దానికి
0—9—0 తొమ్మిదణాలు. అదినాలుగోక్లాసు.

రైతు—కూకోలేకేం. చేనుగట్టుకంటే తీసి
పోయిందండీ. ఎక్కడకూకుంటేమండి—మనుసులా
చడాలికాని!

ఒకిడు—అయి లేపీటటిక్కెట్టుకొను.

పైతు—(టిక్కెట్లవాణ్ణి) పీటండోయ్—
పీట—పీట—

ఒక పెద్దనునిసి—[టిక్కెట్లవాణ్ణి] చూడు
రెండోక్కాసు లివ్వండి.—

ఒకయునకుడు—(టిక్కెట్లవాణ్ణి.) అయి
దురూపాయలనోటుకన్నులలోపెట్టి.) మూడు రూపా
యి బేడలు—

కిటికీదగ్గర వీళ్ళకొదకు వోపిక పట్టిపట్టి ఇక
పట్టలేక అక్కడున్న పురుకాలవ కొందరిని బలిపు
చ్చుకోడం మొదలెట్టింది. కిట్నీనుకాణాలచాటున
Complimentary (అప్పుచం) టిక్కెట్లు చవకధర
లకు చెల్లుబడిలవుతున్నాయి. కిటికీదగ్గర బాధలు
చూస్తూ “గేట్లోవాడికి కునికిపాట్లురాకపోతాయో,
ఒంటిగంటకైనా మనములోపలకు దూరలేకపో
తామా” అని అనుకుంటూ దగ్గరబోడిగోడలమీద
కొంతలల్లరిమూక వేచిఉండి. టిక్కెట్లుకొని ప్రాణా
వశిష్టంగా ఈవలికిడాడిపడేవాళ్ళసమపాయార్థమై

మర్మము

కోమటిపుణకులు, సాహేబుతేసీరు, కాపుచేగో
 ణీలు, సిద్ధంగాపిలుస్తున్నాయి. టికెట్టుకొను
 క్లోడ - ఒకగండ్రా, గేట్లోనుంచివెళ్ళడం ఒకగండ్రాగా
 ఉండేది. - శాలవెనుకగుమ్మదగ్గర కొన్నివంటె
 దుబళ్ళు సగముచిరుగులతోఉన్న బండినాడితలగు
 డ్లలు ఆరుగట్టుకుని కొందరుగోపాఅబా వ్యూహం
 వస్తున్నారు. కొన్ని రైలులేట్టుచుండి ఒకరిద్దరు
 మునుగుస్త్రీలు ప్రాముఖ్యముగా దిగుతున్నారు.
 ఆడంగు గేటుదగ్గరకురాదు, టికెట్టుత్వరగా
 పుచ్చుకోలేకపోవడంచేత పాపము స్త్రీలు చంటి
 పిల్లలతో చాలసేపునిలబడవలసివస్తూంది. ఈయి
 బ్బందినలం నవనీతహృదయముడగు గేబిల్ చూసి
 ఒక్కపరుగునవాలి, కుర్రాణ్ణికోప్పడి, కిక్కిలు, బీడీ
 లుపట్టుకురమ్మని డబ్బులిచ్చిపంపివేసి తాగుటిక్కె
 ట్లుచ్చుకోవడం మొదలెట్టెడు. కంపెనీయోగక్షే
 మాలు బాధ్యత తనపైనుండుటవల్ల ప్రతిటిక్కెట్టు
 దీర్ఘంగాపరిశీలిస్తూ వెళ్లవలసినగేటు సందులో
 చూపిస్తున్నాడు. “ఇదాకటికంటె ఇప్పుడు మరి
 ఆలస్యమాతూందని, డబ్బిచ్చినిలుపుచున్నాని” కొం
 డరుమూలుగుతూంటే “అమ్మా, యితశ్రీమపడి

ఇన్ని ఖర్చులు పెట్టుకుని, నాలుగురాళ్ళు సరిపాదించు
కొనుట కేకదా ఈ ఊళ్లు తిరగడం" అని ఉపశ్మయింప
మొదలెట్టెడు. కొంత సేవటికి వచ్చిన ఆడంగులంతా
ఎలాగోలో పలపడి గేటు పల్చపడగానే మళ్ళీకు
ట్రాన్జి అక్కడని లేసి గేట్ బిల్ పెద్ద గేటు దగ్గర కెళ్ళి నుం
చున్నాడు. భవనంలో అన్ని క్లాసులు నిండిపోయేయి.

రొదబయ్య లేరింది. చుట్టసిగ రెటపాగ మేఘములచే
దీపాలు వెలవెలపోయేయి. పజలల్లరిచే తబలాహా
ర్యోనియాలు వినబడకపోయినా సోడా, కిళ్ళీ,
బిస్కెట్లు కేకలు స్పష్టమౌతున్నాయి. ఆడంగుల
వైపున పిల్లల పడుపులు, లిల్లుల విసుగులు బహు
జాలికరముగా ఉన్నాయి. గేటు దగ్గర తనిఖీయేగాని
లోపలన్ని క్లాసులు ఒకటే. పై క్లాసువారు, తక్కువ క్లా
సులవారు తమ దగ్గరకు రావడంచూచి విసుక్కుం
టూంటే వాళ్లలో కొందరు "నీ సామ్మూ పోయింద
య్యా అని, కోనేటిరావు నీకు చుట్టమాలని, స్వరా
జ్యమయ్య కేదూరమౌతుందని" చివాట్లేస్తూన్నారు.
మూడు రూపాయల గేట్ టోకెన్లు చాలా భయంకరమైనవి.
కమ్మిటిరలపాగావాణ్ణి టోకెన్లు అడగలేదు. పోలీ

వార్తలు.

సుఖనస్పెక్టరుగారు ముగ్గురుపిల్లలు, ఇద్దరు కనిస్త్రీబు
లతోనువచ్చేరు. ఆయన్ని చూసేసరికి గేట్లోవాడికి
మూడుప్రాణాలెగిరేయి. గేట్వాడిరకొచ్చి “కోనే
టిరావేడి? కోసలున్నాడా?” అని ధావీగా అడిగే
వాడిని అసలే టిక్కెట్టులడగలేకుండా ఉన్నాడు
ఈరకంజనాభాతో మూడువారులగొయ్యిపోయింది.
తక్కినరెండుక్లాసులు నిడిపోయి, ఊపిరాడక
తోపుళ్లతోనలిగి పోతున్నారు, చెమట్లుకక్కుతు
న్నారు, బాహులవుతున్నాయి, సోడాలందడంలేకు.
మైగాపొగ. ఇప్పుడికి 9½ గం. లైంది. ఇదే నాటక
ప్రారంభమైంది. కానికోనేటిరావేడి? ఇంకారా
లేదు. నటకులు కోటాగదిలోగుసగుసలుమొదలెట్టి
మధ్యమధ్య ప్రేజిమీదకొచ్చి తెరకన్నాలు పెద్దవి
చేస్తూన్నారు. ఉండుండొకసారి గంటవాయిస్తారు
అడావిడిసభికులకిదేమందు. కాని దీనిరహస్యం తెలి
సిందేగనక గోలతిరగబెడుతుంది. చివరకొకడు
గ్రామఫోనుతెచ్చి తబలావాడికిచ్చేడు. అదిచూడ
గానే సభలో “ఒరేయి, ఇదేట్రానాటకం? వినిపిం
(11)

చదురోయ్, వినలేమురోయ్, తీసెయ్యరోయ్" అని కేకలు బయల్దేరేయి. 'అమావాస్యచీకట్లోకన్నునై గన్నట్లు' తబలాహార్మోనియములకే దిక్కులేనప్పుడు ఇకగ్రామఫోను వినిపిస్తుందా? ఇప్పటికి 10½ గంటలైంది. ఇప్పుడొకజట్కా-బండి అతివేగమున పెద్దగేటులోనుండి లోపలకువచ్చి తిన్నగా కోటాగదిగుమ్మముదగ్గరనిలబడింది. ఆగీఆగడంలో కోనేటిరావు దుడుంగున లోపలదూరేడు. ఇతను రాచపురుషవేషములకలవాటుపడినను రాచస్త్రీగోషా బాగాపట్టుపడింది. తనజట్కాకు తెరమా తరించేడు. ఇదొక్కటే యితనిగోషాకులోటు. వచ్చినవెంటనే ప్రార్థనచేయించి సభకు కొంతతశ్శాంతి కలిగించేడు. ప్రార్థనైనతరువాత ఎంతఆలస్యముగా ఆటమొదలెట్టినను సభలల్లరిచేయరన్నసంగతి తక్కినవారికితోచలేదు. ఇతనుపెద్దనటకుడగుటచే ఇలాంటిబైరాగిచిటికిలతో నెగ్గుకొస్తూన్నాడు. 10 నిమిషములలో తెరమెత్తించేసరికి 11 గంటలయింది. జనమంతా ఎక్కడివాళ్లక్కడే చలికిలబడి జహుని

మర్మము.

శృద్ధముగాను, అతికుతూహలముగాను, తెల్లబోయి
ప్రేమచూస్తున్నారు. ఇకచూడండి బాబూ నాటకం-

పూలదండలు ధరించి బాకాలూచుచున్న
రెండు దిగంబర ఆడబొమ్మలతోను వాఱినొకపొద
చాటునూడి తొంగిచూచుచు నానందించుచున్న
నొకయువకునిబొమ్మతోను చిత్రింపబడిన మొదటి
తెర (Front Curtain) యెత్తబోయిరి. కాని
పైగిలకలు సరిలేకనో, లేక లాగేవాడు నాదారు
మనిషి అస్త్రటచేతనో అదిలేవలేదు. రెండుమూ
డుపర్యాయములుచూసి చివరకిద్దరు రెండువైపులా
కోర్కలతో పైకితోసేరు. నాటకపొడుగునా యిదే
అవస్థ.

మొదటిసీను :- రెండు అంచుబద్ధ
త్రైవమ్మిసుళ్ళలో నవోకొమ్మలుగుచ్చి రంగమునకిరు

శక్తి-లాప్తి, క గనుతా నానావైత్త స్వీకృత-
 ఎమకూ! అటవీస్థలమునుగునేటమకూరు, వనమ
 నుకునేటందుకూను. అడియేవనవిహారమనుకుందుకు
 నెంకట్రామయ్యతెచ్చిన అడవిసీను వాల్పబడియు
 న్నది. అందుడు చెట్లఆకులకు బాగాచెట్టింది.
 అప్పుడు సభలో కొందరుపూర్వపరాయణులు కళ్ళు
 నలుపుకొని నటీసూత్రధారులు వస్తున్నారని అతిదీ
 యగా రంగంవైపుచూస్తున్నారు. కాని “అమ్మా,
 ఇటు, ఇటు” అనికేకలువేయుచు దారిచూపించుచె
 లికత్తెలతో, తలలోపువ్వులు, ముడి, జారుచున్నప
 మిటెయు సవరించుకొనుచు, అతివాయారపునడ
 కతో తనసుకుమారత్వము నొప్పించుచు, సావిత్రి
 ప్రవేశించెను. నాటకములు వానియొక్కప్రలింకను
 తమ నానుధేయప్రభావములు ప్రచురించుటకై
 నటీసూత్రధారులగుచ్చి అటుదారుపేజీల అనవసర
 గాధ వ్రాస్తున్నారని ప్రస్తుతనటకాలు గ్రహించి
 నటీసూత్రధారులనామకూపాలు లేకుండాచేసేసేరు.
 తెరయెత్తగానే మిక్కిలిఆతురతతో వికసించిన సభి
 కులముఖాలు సావిత్రినిజూడగానే ముడతలుప
 డాయి. వారిదృష్టి అనుమానాస్పదముగాఉండి

వచ్చినది పాపారావుసావిత్రికాదని సభలోగొణుగు
పుట్టింది. పురుట్లోనే సంధి ప్రారంభమైంది. కొండ
రుయువకులు— పరస్పరీనిపలుకరించుట మర్యాదకా
దనియు, నామెభర్త నెదుటబెట్టుకునే యడగవ
చ్చుననియు వేచియుండిరి. కొందరభిమానస్తులూ,
Complimentary (అప్ప సం) టిక్కెట్లవారూ—
భార్యాభర్తలకు సంతోషభంగముచేసి యాయుసు
రుకట్టుకొనుటకిష్టములేక చూసీచూడనట్లు తటస్థం
గాఊరుకున్నారు.

రెండవసీను ౪౪— వనవిహారమునుండి
సావిత్రి చెలికత్తెలతో మునిపల్లెకువెళ్ళింది. దీనికి
మొదటిఅడవి తెరే. ఆమునిపల్లెయందు నొకచోట
తమదుస్థితిని గూర్చియు, అరణ్యవాసమునుగూ
ర్చియు నాలోచించుచు మనఃక్లేశముచే మీసము
దువ్విమెలివేయుచు తళతళమని మిరుమిట్లుగొల్పు
పెండ్రిగొడ్డలిపట్టుకుని సత్యవంతుడేదో ఆలోచించు
చుండెను. మరిఅంబుదునిముషములలో సావిత్రి చెలి
కత్తెలతో సత్యవంతునిసమీపమున పుష్పములుకో
యునట్లభినయించుచు తనకు గడచినరాత్రమందువ

మర్నా.

చ్చిన స్వప్నవృత్తాంతమంతయు వాసంతికతో బెల్లించుకొడెను. వాసంతిక ముసలమ్మలాగ ఊకట్టి వినపె-
తప్ప సావిత్రిని అడ్డుప్రశ్నలు చమత్కారముగావే-
యునంతటి గడసరికాదు పాపము. కారణము—పోర్న-
నురాకనే! ఆవృత్తాంతము రహస్యముగ నొకపొద-
రింటిచాటుననుండి వినుచు నామె స్వప్నగతపురు-
షలక్షణములన్నియు తనవేయని మిక్కిలియువ్వెట్లా
రుచున్నను సంశయబాధచే భయానందములమధ్య
నూగులాడుచు సత్యవంతుడుండెను. అతనిపొద-
మట్టికుండులోమొక్కే. వారిరువురిప్రేమానురాగ-
ములకంటెను, స్వప్నవిషయములకంటెను, సభికుల
సంశయనివృత్తియే ముఖ్యమనియు, అనుకూలకదియే
మంచిసమయమనియు నెంచి సభలోనొకయువకుడు
లేచి సావిత్రివైపుజూచి—

‘సావిత్రిమ్మగారూ! మీపేరేమిండి?’ అని
ప్రశ్నించెను.

సావిత్రి ఉలికిపడి చెప్పుచున్న స్వప్నవిష-
యములుమాని వెర్రిమొఖమువేసెను.

యవ: గుడు:— చెప్పకమ్మా, చెప్ప, నేను చెప్ప, నీపేరుచెప్పడానికేమీ? భయమేదను? సిగ్గుందుకు?

మహాపతివ్రతాశిరోమణియగుటచే భర్త యాజ్ఞలేనిది జవాబిచ్చుటకష్టపడక చివరకాతనిక నుసైగజూచి—

‘నాపేరు—గోపాలం’ అని గర్జనస్వరముతో భయకంపితమైన స్త్రీకంఠమొప్పునట్లు జవాబిచ్చెను..

యవ:— (కోనేటిరావగు సత్యవంతుని జూచి) సత్యవంతుడుగారూ! ఈరోజురాత్రి పాపా రావుగారిసావిత్రి చెవికి తెలియినదా, లేక, తల్లూ వాడుగామారినదా, లేక, చెప్పరాని ఆటంగమువే మైనవచ్చినవా? పరస్త్రీతోనాడుచుంటివేమయ్యా? ఊరందరికి తెలియకెసిన స్వస్త్రీనిగీడి గోపాంసా విత్రితో కులుకుచు టివా? ఇదనీకుతగునటయ్యా? ఏకపత్నీవ్రతుడగు సత్యవంతుడిట్లు చేతులు మార్చ వచ్చునటయ్యా?

కోనే:— (నిశ్చేష్టుడై, సంతోషమారిపోయి)

శుక్రము

పాపారావుగారికి నిన్న సభాత్తుగా ప్రయాణవేళకు
శూలనొప్పివచ్చుటచే ఆయనరాలేకపోయినారు.
మీకుత్సాహభంగమగునని నేను గోపాలమునుతీ
సుకువచ్చితిని. ఈతనుకూడ అనేకస్త్రీపాత్రలుధ
రించి పువర్ణపతకములు బహుమానమొందినవాడే.
చాలాబాగుండును. (అనికూర్పునే అతిపెడసరజ
వాబిచ్చేడు.)

యువ:— (సభవైపుతిరిగి నమస్కరించి)
అయ్యా! నామూలమున ఆట కొంచెమాలస్యమ
గునందులకు క్షమింపగోరెదను. ఈపుదయం పంచి
పెట్టినపేపర్లలో 'పాలకుండ్లల పాపారావుగారి
సావిత్రి' అని వ్రాయబడియున్నది. ఇప్పుడాయన
స్థానే యీగోపాలం అనే ఆక్టింగుసావిత్రి సిద్ధమై
నది. ఈవూరు కొంచెము పల్లెటూరువంటిదవుటచే
తోసుకుపోతుందనుకొన్నాడు. ఎంతసాహసమో
చూడండి. సభలో భయస్తులుకొందరు, అభిమాన
స్తులుకొందరు నుండుటచే ధైర్యముతెచ్చుకు
న్నాడు. వ్రాసేపేపరొకటి, ఆడేమనిషాకడు. (కోనే
టిరావువైపుతిరిగి) ఎవరూరారన్నభయముచేమైలు
న్నరబిరుదుతోకలతో పేర్లు పెద్ద అక్షరాలతో

వాసి, చివరకు ఎవడోపుల్లయ్యను, ఎల్లయ్యను
గుచ్చి ఆడడమా! ఇంతదొంగవేషమా! దగాకోడ
తనమా! ఆమధ్య నరసరాయపురంలోతిన్న డెబ్బల
యింతలోనేమరుపా! పాపారావు రాలేదన్న సంగతి
టిక్కెట్లకిటికీవద్ద. తెలియచేయకూడదూ! రామ
రామా. సత్యవంతుడెప్పుడైన పైకిలుకట్టుకట్టి, సిల్లు
లాల్చితోడిగేడయ్యా? సావిత్రి పొట్టిచేతులజూలు
జాకెట్టుతోడిగి, చేతిపాచీపెట్టెందయ్యా? ఇవేనా
“పేరుపడినయ్యేళ్లర్ల” కుండవలసినలక్షణాలు? వారే
మిచేసినా తప్పులేదా? సావిత్రి వనవిహారముకూ,
యిప్పటి అరణ్యమున మునిపల్లెకూ ఒకేతెరా?
ఏమిసాహసం, ఏమిదురంతం, ఏమన్యాయం! ఈమా
త్రవేషాలకేనా 11 గంటలకుఎత్తించేవు—తెర. ఇక
మీతోవాదించి కాలయాపనచేసిన లాభంలేదు.
ఇప్పుడు యిల్లకుపోవువాళ్ళకు సొమ్ము వాపసుచే
యుదురా లేదా? ఆలోచించుకుని, బాగుగ దూరా
లోచనచేసుకుని అయిదునిముషములలో సమాధా
నమియవలెను. లేనిచో ఆట ఆడనివ్వము. (అని
కూర్చుండెను.)

కోనే:— (రంగుముదిరిందని, కూర్చున్నవా

మర్కము.

డులేచి నుండుని, చేతులుజోడించి, అతివినయపూర్వకముగా.) నాదొకమనవి. ఈప్రతిర్థులను నకు వ్యవధి లేకపోవుటచే దుస్తులు కట్టించలేకపోయినాను. కాలునలుకట్టివేయుటచే సామాను తేలేకపోయినాను. అనుకోనితలుపుగా పాపాచావుగారికివచ్చి శూలపోటునకు నేనేమిచేయగలను. ఇదియధార్థము. ఇకనున్న పద్యగోచరము.

మరియొక యువకుడు: - [లేచి] (అతి తీవ్రముగా) దుస్తులులేకుండా, సామాను తేకుండా, మనుష్యులు రాకుండా, యొకనాటకమేమిట చూడ! ఇంకామనువుతున్నావు, చూచాని. అడిగేవాడు లేకపోలేదు. అన్నీ సరిచూసుకుని నునాలుగుగోళాల పోయేక రాలేకపోయినావా? ఇప్పుడొస్తే నేకాని వీల్లేదని ఎవడేడిసేడు. మమ్మల్ని ప్రధరిస్తున్నట్లు మాట్లాడుతున్నావు. ఇలాంటితుచ్చపుజబాబులుమాత్రంయివ్వకు. ఏదో ఎర్రసుద్ద, తాటాకుమసె ఫూసుకుని డబ్బుదోచేద్దామనుకున్నావా? అసలీనాటకమువ్రాసిన సప్తసముద్రాల శటగోపాలాచార్యుగారే మీకు వీలుగాఉండునట్లు కథబాగాక్లుప్తంచేసేరు. అందులో

మీ ఆక్టింగు సావిత్రి అయిన పన్నెండు పేజీల వనవి
హారం మూడు నిమిషాల్లో ఎగరగొట్టేసింది.
నీకోసం ఎంతో బెంగపెట్టుకుని మోహంబుధిముద్ది
వెతుక్కూటూ మునిషల్లెకు పరుగెట్టుకువచ్చింది.
ఆలస్యమైతే నీవు దొరకపేమోయని పాపము. ఎంతక
ష్టకాలమోచూడావిడికి. ఎన్నేళ్లు రంగుపూస్తే యేమి.
మంచి చెడ్డలెరక్కపోయేక— మర్యాద తెచ్చుకోలేన
ప్పుడు. ఇప్పుడు నామిత్రుడు చెప్పినట్లు డబ్బు వాప
సుచేయక తప్పదు. బాగా ముమ్మాటికి ఆగోచిం
చుకో. ఇందుండు తగుపెద్దలునూ, పోలీసుదారు
కూడా క్షమించాలి— మా సత్యవాక్యములకు [అని
కూర్చున్నాడు.] మొదటివాడికంటే వీడిమాటలు
కొస్తఘాటుగా ఉన్నాయి.

శాలంతా మిక్కిలి నిశ్శబ్దముగా ఉండి వీరిమా
టలకెవరూ నెదురాడలేకపోయిరి. సావిత్రి సత్య
వంతులు నిర్ఘాంతబోయి యిరువురిరుప్రక్కల స్టేజీ
మీద, కోర్టుడాకులో ముద్దాయీలవలె చేతులు
కట్టుకునిలుచుండిరి.

మర్నము.

(ఇంతలో నొక పెద్దమనిషి లేచి)

అయ్యా! ఏక్షణమున ఎవరి కేకప్తమువచ్చునో ఎవరెరుంగుదురు? పాపారావుశూలనొప్పికి కోనేటిరావేమిచేయగలడు? కాలువలు కట్టివేసిన మాటబద్ధమా?

మొదటియువకుడు } — ఇప్పుడు కోనేటిరావుబ
రెండవవాడిచెవిలో }
సచేన్ని బంగాళా ఈయనదేరా! బహుశః ఈయనకు
complimentary (అప్పనం) టికెట్టు వచ్చివుం
డాలి. అయినా అడిగిచూడు.

రెండవయువః—అయ్యామీరును మాలా
గేడబ్బుపోసికొన్నారా, టికెట్టు? ఏదీచూపించం
డాకసారి. (అని హేళనగా అడిగేడు.)

పెద్దమనిషిః—(మిక్కిలిరోషముతో) నేను
గోడలుదూకి, గేట్లుబద్దలుగొట్టి, నీవంటివాళ్ళనా
శ్రయించివచ్చేననుకున్నావా? ఇదిగో టికెట్టు.
(అని తటాలున తనజేబులోని పచ్చటికెట్టుతీసి
చూపించెను.)

రెండవయువః—నాఖోటిగాళ్ళనాశ్రయిస్తే
యేముంది. హుజూరుకే వెళ్ళింది మీ ఆశ్రయింపు.

అయ్యో, సభవారందరు యీటిక్కెట్టురంగుచూ
డాలి. మాదియెర్రటిక్కెట్టు, ఆయనది పచ్చరంగు
complimentary టిక్కెట్టు. అనగా వుల్ఫగా,
అప్పనంగాలాగినది. కోనేటిరావిప్పుడున్న బంగారా
ఈయనదే. అందుచేత ఈయనకీటిక్కెట్టువచ్చింది.
'బిడ్డబాధ గొడ్డాలికుండునా' డబ్బుతగలేసు
కున్నవాళ్ళము మాకున్నబాధ ఈయనకెట్లు తెలి
యును. అయిన మూడురూపాయీలటిక్కెట్టూ
లాగి ఈమాత్రమేనా కోనేటిరావును వెనకేసుకు
రాడా— యీబాహ్మిహ్మి. పెద్దతలకాయల్ని యి
లాంటిటిక్కెట్లతో లోబరచుకొని దగాచేసిపోతు
న్నాడు. ఇప్పుడుమనమూరుకున్నయెడల మనము
మూఢులమని తెలియుటకు వేరేకావలెనా? ముందు
కంపెనీలవారికిది పాఠముగజేయవలెను (అనికూ
ర్పున్నాడు.)

కోనే:- (మారుమాటరాక, నమస్కరిస్తూ)
నాదితప్పే. ముమ్మాటికితప్పే. ఇట్టిలోపములకు
శిక్షగా—

యువ:- లోపములుగావు, దగాలనిచెప్పు-
బటాచోరుతనాలను—

మర్రిము.

కోనే:- ఇట్టిదగాలకు, బటాచోరుతనాలకు, శిక్షగా ఈరోజున మాకుపట్టిన రు800 లతో సగము ౪400 లు ఈవూరునున్న గోసంరక్షణసమితికిచ్చి మిగతా సగము నాఖర్చులకుంచుకొనెదను. ఇంతటితోక్షమించి నాకష్టముగూడ మీరాలోచి పగోరెదను. ఇదియే నేనువినయపూర్వకముగ జేసుకొనుచున్నచునవి.

ఒకవృద్ధశాస్త్రి:- (లేచి) మిత్రులారా- యిదిగో నామెర్రటికెట్టు. ఆయనఖర్చులకొరకు సగముసామ్యతీసికోనిచ్చి మిగతా సగము ఆయన సద్వినియోగముకొరకే యిచ్చుచున్నాడు గావున అంతటితో మనముసమాధానబరుచుకొని ఆటఆడ నిచ్చుటే ధర్మమని నాయభిప్రాయము. ఆయనతప్పువొప్పుకున్నతరువాత అదేపదిసార్లురాపాడించి నవో దానిఅదములేదు. పెద్దవాణ్ణి. నాయుండుగౌరవముంచి ఆడనివ్వమని నాకోరిక. (అనికూర్చుండెను.)

సభవారు:- (నికగీర్వాణుగా) శాస్త్రిగారి మాట తీసివేయలేము. కాని శాస్త్రిగారే యిప్పుడు ఆ రు 400 లుపుచ్చుకుని రేపుసమితివా

రికివప్ప జెప్పవలెను. సామ్మియ్యనిదే ఆడుటకువీలు లేదు. (అనిపెద్దకేకలుపెట్టిరి.)

బ్రతుకుజీవుడా అనుకుని సత్యవంతుడుత
క్షణం లోనికిబోయి రు 400లు పాప్తికి వోట్లు,
చిల్లరవగైరాలు హారతిపల్లెముననుంచి, అయిదుని
ముషములలోవచ్చి తబలా, హార్మోనియమువారల
నెత్తులమీదనుండి పిట్టులో శాస్త్రీగారికి అంది
చ్చేడు. ఒంటరిగాఉండుటచే సభ్యతన్నేమిచేసిపోదు
రోయని సావిత్రికి బొందిలో ప్రాణములాలయిదుని
ముషములులేవు. శాస్త్రీగారు బాగుగలెఖ్ఖజూసు
కున్నపిమ్మట లేచి “అయ్యా, కోనేటిరావుగారు
రు 400 లుఇచ్చినారుగనుక మీఅందరితరపున
నేను ఆటఆడమనిజెప్పుచుంటిని” అనిచెప్పికూర్చు
న్నారు. సభంతయు చప్పట్లుగొట్టి అతినిశ్శబ్దము
గానుండిరి.

మూడవసీనుఁగి - సావిత్రిసత్యవంతుల
 సందర్శనమంతటితో చాలించి తెరవాల్చుబడెను.
 ఇప్పుడుజరిగిన సభావమానము పాత్రకాయలందరకు
 నాటకసహజవిచారమునకు తోడ్పడినది. తెరయె
 త్తిరి. సావిత్రి తనశయనమందిరమున సత్యవంతుని
 చిత్రపటము తనవక్షస్థలముననిడుకొని నిద్రించు
 చుండెను. ఇప్పుడుపాత్రవెనుకవాల్చినది(King's co
 -urt scene) రాజకొలుపుతెర. వెంకట్రామయ్య
 తెచ్చినరెంటిలో ఇదిరెండవది. దీనికన్నీతూట్లే.
 అప్పుడశ్వపతి భార్యసమేతుడై నారదసహితంగా
 ప్రవేశించి, నామెవక్షస్థలమందున్న సత్యవంతునిప
 టముజూచి, యామె యట్టిరాజ్యభ్రష్టుడగు వనవా
 సిని వరించెననియూహించి, అచ్చెరువంది, నామెను

లేపి, అశ్వపతీమాశవులామెను మరొకరాజపుత్రుని నేరుకొనమని పలువిధముల నచ్చజెప్పెను. కానామెవిననందున యికనాతడుతప్పడని వివాహప్రయత్నములుచేయుటకు యత్నింపదలచి సావిత్రిని లోనికితీసుకుపోయిరి. తెరపడింది. నారదుడు కేవలంలనామకుడయ్యెను. తానేమియు సావిత్రికి వివాహముగూర్చి జెప్పలేకు— కన్నతలిదండ్రులకంటె తానెక్కు-వాయని. కిధ యెంత వాయునేగంతో తరిగిపోచుందో చూడొడదూయి!

నాలవసీను— తిరిగి తెరయెత్తు

సరికి సత్యనాథుడు తనముసలబాలకస్నేహితులతోగూర్చుని ముచ్చటించుచు, రథశబ్దమువిని, తమ రాజ్యభ్రష్టత్వమునకు కారకుడైన ఉగ్రసేనహతకుడు తన్ను సమీపించుచున్నాడని భ్రమించి తనధనస్సు శబ్దమువైపునెక్కు-జెట్టగా నొకపొరోహితునితో సభ్యుని ప్రవేశించి, తనకుమార్తెయగు సావిత్రిని యతనికి భార్యగ జేయుదుననియు, తద్విషయమై నాతనితలిదండ్రులతో మాట్లాడవచ్చెన

శుభము

నియు చెప్పుచు సత్యవంతుని లోనికిగొనిపోయెను. తెరదించేరు. ఇంతటిసంతోషవార్తవిన్నను సత్యవంతునిముఖమున కళకాతులులేవు, కారణముచెప్పినదే.

అయిదవసీను:- తెరయెత్తేరు.

సావిత్రిసత్యవంతులు పల్లశాలయందుప్రవేశించి సత్యవంతుడావనబాధలన్నిటని సావిత్రితోడెల్పుచుండ సర్వఫలము నాతనిపరవారమును వారినికలుసుకుని సావిత్రికి సత్తవారియింటచుండవలసినపద్ధతులన్నియు బుజ్జగించి, లిరిగిమద్రదేశమునకతిగెను. కొన్నిరోజులొండొరులపైజనించిన మోహపాశములద్రోపుకొనలేక శుష్కమిది తుదకెట్లొదైవసాక్షులుచే వివాహమైనను, ఒకరిసమక్షమున నొకరికి వనబాధలు బాధలుగా కానిపించక సంతోషమేజనించుచున్నదని నోటమాటలేగాని ముఖములనణుమాత్రము గన్పట్టుటలేదు. దీనికిని పాతకాశణమే. మరెందునిమూషములలో ఇరువురు నిష్కరిమించేరు. తెరపడింది.

మూడురూపాయలక్లాసులో మెట్టివరు

సలో నొకచివరకూర్చున్నవాడు స్టేజి రెండవవైపున పక్కతెరలలో సావిత్రిసత్యవంతులు బీడీలు కాల్చుటజూచి-గట్టిగా- “అదుగోరోయ్! సావిత్రి సత్యవంతులు పాగానే బీడీలు కాలుస్తున్నారు. భార్యాభర్తల కిద్దరూ అలవాటైతే ఏవ్యసనమూ పరిమోసివచ్చును. అని పక్కన్నేహితుడితో చెప్పేడు. ఈనాగతి ఆప్తానాతావినిపించి, చప్పట్లు గొట్టి, పాగా వేసి, కేంద్రీకీకరించును. అందులోనే చూకడు. “చూచుచున్నావ్లే చూడనేపటివరకూ కాల్చునివ్వకు పాపము. కాల్చుకోనిచ్చండి. కొత్తవా, లేక నాతో చెప్పు, నానుకో చెయ్యినా? (Third hand, Fourth hand Redies.) ఇద్దరూ చెరొకటినా? లేక నాతో చెప్పు?” అని అన్నాడు. మళ్ళీ చప్పట్లవైరాలు అడులైరేయి. ఇదంతా చూసి నాటకముల్లరప్రహునిన్నీ, చాలాభాగాలెగిరిపోతున్నాడనిన్నీ తెలిసికొని చాలమంది జారిపోయారు-అప్పుటనన్ధలో హాలుపల్చబడినదలా మందిమాట కోనేటిరావుకు.

మర్నా.

ఆరవసీను***-తెరెజ్జేరు. అయినల్లరే
దో యెలాగాఅయిందని నాటకముత్వరగానుగింప
నిశ్చయించి సత్యవంతుడు సావిత్రిచెయ్యిపట్టుకని
కర్మిలుకొట్టుటకు వెడిగొడ్డలితో ప్రవేశించేడు.
సావిత్రితో మాట్లాడుతూ మాట్లాడుతూ కొమ్మ
నరుకుతూన్నట్టుప్రక్కతెరలమధ్య రెండుదెబ్బలువేసి
“బాధ-బాధ-తాపము-తాపము-భరింపజాల-భరిం
పజాల-ప్రేయసీ” అనిదగ్గరనున్న సావిత్రిబుజము
మీదచేయివేసి అది క్రమేపీ సాదములకొచ్చేట్లు
తానుకృంగి నేలవారిగేడు. సావిత్రి తొట్రుపా
టుతో భర్తయవస్థకు చేయునదేదియుతో చక విచా
రగ్రస్తురాలైయుండగా కారాకిళ్ళీసములుతూ యమ
ప్రవేశమైంది. నాటకమంతకు సావిత్రీయమసంభా
షణే కొంచెముముఖ్యమైనదిగనుక ఈభాగము
యెలాగో 20 నిమిషములు పట్టింది. ఇందు యముని
నోటతిరగ లేనిపదములు చాలాదొడ్లైయి. అవిసరిగా
వెంకట్రామయ్యప్రక్కతెరలోనుండి అందిస్తూంటే
యముడు వెనక్కుతిరిగాయన వైపుచూస్తూండే
వాడు. అలాపొరపాటున అలవాటుప్రకారం చూసి
నందుకు మధ్యమధ్య ఎర్రనిదొండపండులాంటిక్కి

నాలుకను దయదాక్షిణ్యాలులేకుండా కరుచుకుంటూండేవాడు. పతిపాణములకొరకు అంగకూఱుసాగరమునముద్గిర సావిత్రికికూడ యముడు అపస్వర డొప్పురణకు సవ్వొస్తూండేది. కాని తువైపుకు ముఖముత్తిప్పి బహుకప్టముతో ఆపుకు నేట. కిక్కివల్ల అపస్వరాలువస్తున్నాయేమోఅని యముడు వొడువొడుకుఅడుగులతో తూలుతు మెల్లిగాప్రక్క తెరదిగ్గరకుజరిగి తుపుక్కునడమ్మే శేష. తనభీకరాకారముచూపించుచు మధ్యమధ్యలోపోదేకము పూరించుటకై కొంచెము చుక్క యెక్కువేసేడు. ఇంత అపస్వర అపస్మారక యముడవుటచే సావిత్రికి యముడన్న అనుకున్నంతభయమొదవలేదు. అందులకుతోడు—తాను, సత్యవంతుడు, నిత్యము విహరించు అడవితెరేగనుక—నాటకానంతరమువరకూ— యముడు పక్కతెరలవైపుచూపించుచు యెంతటి ఘోరారణ్యములవర్ణించిననూ, ఎంతటి విషకూరిమృగములజూపెట్టుచున్ననూ, ఎంతటి సదీపర్వతాగ్రములవర్ణించిననూ, ఎంతటి వైతరిణాదిభయంకరవిశేషములజూపెట్టిననూ, ఇక తనపురమున తనభటులు పాపులనుబెట్టుబాధలు యెంతస్పష్టముగా చూపించిననూ సావిత్రికవేమియుకాన్పించక, భయమిసుమంతయైనకలుగజేయలేకపోయెను.

మట్టిము.

చాలసేపటివరకూ యముడు సావిత్రిని తనతోరా
వలదనియు, నామె యరణ్యాదిమార్గముల రాలేద
నియు, వారింది నామెయత్తమామలకు నేత్రదృష్టి
నొసంగి పోవుచుండెను. కానామె పెంకిఘటమవు
టచే వెడలక నాతనింకనునెంబడించెను. యముడు
అగి నాబెళిదండ్రులు పుత్రప్రాప్తి తేక మిగులవి
చారించుచున్నారని కర్ణపిశాచిపల్లనెరింగి వారికి
నూర్గుఁపుత్రులు కలుగునట్లుకూడ వరమిచ్చి ఇక
నామెతనతోరావలదని పెద్దసింహాఘర్జనలతో
నిష్క్రమించెను. కాని సావిత్రి ఎంతసభావమాన
ముకలిగినను, మాటవరసకి అనకతప్పుకుకాబట్టి—
“నాకతిని ప్రసాదించుము, నామనఃకాంతుని నొసం
గుము, నాపసుపుకుంకుమలు నిలుపుము, నాకు
పతిభిక్ష పెట్టుము, నాపాతివ్రత్యము నవలోకింపుము,
యీదీనురాలి మొరాలకింపుము—యమధర్మరాజా,
అలకింపుము, నన్ను వెతలబెట్టకుము” అని పాఠంవ
ప్పజెప్పినట్లు నాలుగుపడికట్టుముక్కలూ దులిపేసి
తానుకూడ నిష్క్రమించెను. తెరపడింది.

విడువసీను'— తెరజేరు. ముందు
కాలినడకతో యముడు, వానితరువాత సావిత్రియు
ప్రవేశించెరు. సావిత్రి యింకను యముని పతిప్రా
ణములొసంగుమని వేడివేడి యాతను కఠినత్వముజూ

పించుటచే కంటతడిలేని దుఃఖమునాపుకొనలేక
 ప్లేజిబల్లు గట్టిగా హుంకరించేటట్లు నిటాలునక్రింద
 బడింది. ఇదేరా మంచినమయమనిన్నీ, ఈవిధంగా
 నేనా కొంచెముకసిదీర్చుకోవాలనిన్నీ కొండరను
 కొని ఒక్క-మాటుగా హాశ్వర్యమునటిస్తూ “Once
 More, Once More” వచ్చి, మళ్ళీ, అనికేకపే
 శేరు. సావిత్రి లేవబోతుంటే రహస్యంగా తుట్ట
 పెదవులాడిస్తూ లేవొద్దని యముడత చెప్పినను విని
 పించుకోక అంతదెబ్బతిని సంపాదించిన Once More
 నృధాగా పోగొట్టుకోడమేమని సావిత్రిలేచి మొద
 టివారికంటే బల్లులు రెట్టిపువ్వుని చేసేటట్లు
 కడింది. సభికులందరు మెచ్చుకున్నట్లు గట్టిగా
 చేతులుకందేటట్లు చప్పట్లుకొట్టేరు. సావిత్రి తిగ్గి
 అంతదెబ్బతినకపోతే ఇన్ని చప్పట్లూ, మెప్పు గంగ
 పాలానామరి పాపము! కొందరోర్వలేని యముడంటి
 వాళ్ళు అలాటిపనులు మళ్ళీచెయ్యొద్దంటారు. అది
 చాలదరన్యాయం. ఎవడిఅదృష్టాన్నిబట్టి వాడికం
 తమెప్పు, అన్ని చప్పట్లు, అన్నినిట్టూ ర్పులు, అన్ని
 హాశ్వర్యాలు దొరుకుతాయి. అన్నప్రపంచుణ్ణి చెరి
 పేవాడున్నాడా? “అమ్మమ్మద-నాన్నమ్మద్ద”-
 అన్నట్లు, నాటకం వ్రాసిన కవిగారివంతు ఒకసారి

మృము.

పడడం, ఆనందించే ప్రజలవంతు ఒకసారిపడడం, కష్ట పడిచెమటోడ్చే ఆడేవాడివంతు ఒకసారిపడడం మూమూలే. మూడుసార్లకంటె ఎక్కువైతే వేళా కోళమన్నమాట—నటకుని ఏడిపించడానికన్నమాట. పాపము సావిత్రి యిక్కడ తనవంతువాదిలేవేసింది. ఆలస్యమౌతుందని నాటకం. ‘కస్తూరి నాట్యమంజరిలో’ సత్యభామ కృష్ణుని మూడుసార్లుతన్నలేదూ, ‘సీతారామాంజనేయ నాట్యసంఘములో’ శకుంతల నాలుగుసార్లు దుష్టంతుని దొంగవారకంటి చూపుల చూడలేదూ, ‘కాళికా సటసమ్మేళనము’ విశ్వామిత్రుడు హరిశ్చంద్రుని మూడుసార్లు కిరీటముతన్నలేదూ. ఇవన్నీ Once Moreలు మీదేజరుగుత. వాళ్ళకంటె మనసావిత్రీనయం. తెండుసార్లేపడింది. తనవంతు తిలసీశ్వతో వాదిలేసింది—ప్రజాక్షేమంకోరి.

స్పృహొచ్చి సావిత్రిలేచినతరువాత యముడు “నీపతిప్రాణములుతప్ప యింకేదేని వరముకోరుకొను” మనియడిగెను.

సావి:—నా యిచ్చవచ్చినవరమిచ్చెదవా? ముమ్మాటికిచ్చెదవా? ఇకవెతలబెట్టవుగదా?

యము:—నిస్సంసంగాయస్తా—పతిప్రాణము
ఋతపు. నేనువాక్కుద్దిగలవాడినని నీనెరుగవా,
తేక విసలేదా—రాజపుత్రీ!

సావి:— అటైర— (అని అతిదీనత్వముగా
సంకషపముప్పొగి యడగబోగా)

(హాలులో) పుణకులు, మసా—ళ—వడే;
యేడి— ండి—టీ; సభికులందరకు కడుపుబద్దలగు
నట్లు నవ్నొచ్చింది.

సావి:—యమధర్మరాజా! వియము, కోరు
చుంటిని. (అడగబోగా)

[హాలులో] జా—తి—కా; కోవాబిళ్ళలు,
కోవాబిళ్ళలూ;

(మరొకమూల) సువాసనకిళ్ళీ—ఒక్క—కాని;
స్టాంగుసోడా—ఒక్క—డబ్బు. అని కేకలతో అమ్ము
తున్నారు.

‘సావిత్రి’ యివాకోరిందని మళ్ళీనవ్వేరు.
అడేకాస్తలట అడవివ్వకుండా ‘సానకం’లోవుడక

మర్నము.

ల్లాగ' యీ అమ్మకంపి శాచాలుకొన్ని మళ్ళ—
సావిత్రీ అడుగుటకువీలుచిక్కడంలేదని తెరచాటు
నుండి సావిత్రీదేవి యముని సావిత్రీకి క్షత్రిపాణము
లనిమ్మని బాంబులాగ ఒక్కకేకవేసింది. అప్పుడు
యముడు ఉలికిపడి తనకెందుకాలపవాదని సావి
త్రీకి భర్తప్రాణములిచ్చి తనఖర్మాన్నితను ప్రక్క
తెరలోకి దూరేడు. తెరవేసేరు. అది కోనేటిరావు
కేకగనకనే అంతపనిచేసింది. మరొకరెవరిదేనాల
యితే యముడింకా బెట్టుసరిచేసును.

పిట్టులో మూడోవరుసలో మోహనరావు—
ఒరేయ్, హనుమంతు! గంటన్నరనుంచివింటున్నావు
గదా, వీళ్లరాగాలాపనలు యేలక్షరంమీదో కని
పెట్టేవా?

హను—అంటే—బోధపడలేదు.

మో—పద్యంచదివేక చివరతీసేరాగం ఏల
క్షరంమీదో చెప్పు.

హను—ప్రతివాడూ “అ—అ—అ—అ”అని
మాత్రం చివరాడుస్తున్నాడు.

మో—అద్దిగది. అదే నేనడిగేది. అల్లాట
తివాడూ ఏదోఅక్షరం ఊతలేనిదే పద్యంముగించే
లేడు. ఒక్కొక్కఊరికి, ఒక్కొక్కతాలూకాకి—

ఒక్కొక్కక్షరం ప్రాప్తిచేస్తారు. వీళ్ళది 'ఆ'గదా. బందరువారిది 'ఈ', రాజమండ్రివారిది 'హే', కాకి నాడవారిది 'ఓ', విశాఖపట్నంవారిది 'నా'. పద్యం చివర '—కావుమా', '—ఏలకో', '—పోవడే', '—గావుతన్' మొదలగు ఏలక్షరంగాని, అక్షర పొల్లుగాని వచ్చినను చివరఆర్పు వాడిపాతక్షరం తోటే. లేకపోతేఅక్కడ బండికి బ్రేకే.

హను — [గట్టిగానవ్వుతూ] అదా యీ 'ఆ' ఆర్పు. నేనదికూడా రాగవరసేలనుకున్నా నురా. కాని అన్నిపద్యాలకీ ఆ, తగిలించడం చెవికి కొంచెముబెట్టుగానే ఉందిసుమా—ఎంతరాగజ్ఞానం లేకపోయినా!

మో—రాగజ్ఞానమేఉండాలట్రా. Comm-on sense ఏమాత్రం. ఎంతస్వల్పాల్లోపెద్దయేక్ష్మ ర్గంతా బోల్తాలుకొడతారోచూడు. మొన్న నేనొక హరిశ్చంద్రుణ్ణి కాకినాడలోచూసేను. ఆంధ్రదేశమంతకు గొప్పవాడంటే కాబోలని వెళ్లేను. హరిశ్చంద్ర అంతా విచారపూరితపరిధర్మనముకాని చొంగచమ క్కులకు నాటకమయ్యా*చంద్రమతి ప్రవేశిస్తూనే జారుతున్న తల్లోచామందిదండ లోహితాస్యడికిచ్చి

మర్కము.

ప్రక్క తెరలోకి పంపించింది. లోహితుడికి ఇంకామైనా నాటివోదల్లేదుగనుక తల్లిమాటవిశ్వసించి లోపలికి తీసికెళ్లేడు. *హరిచంద్రమహారాజులంగారు రాజ్యము విశ్వామిత్రునికిధారపోసి తనకోటు, కిరీటము, వగైరాలు రంగంమీదయివ్వక “మాయంటికిరాయిస్తానన్నట్లు” ప్రక్క తెరలోకి లాక్కుపోయేడు బైరాగాణ్ణి. “దృష్టాంతరముగా ఆభరణములు, దుస్తులు యిమ్మని” విశ్వామిత్రుడడగ్గానే అక్కడయివ్వకూడదూ. *అదిమొదలు తానమ్ముడయ్యేవరకూ తెల్లలాల్చితొడిగి చేతులు గాలోసుకోడానికి చొక్కాచేతులు మోచేతిపైకిముణిచేడు. విను— అప్పుడు చేతులకువేసుకున్న తెల్లరంగు సరిహద్దుకున్నూ, చొక్కాచేతి మడతసరిహద్దుకున్నూ, మధ్య బెత్తెడు మేర మహారాజుగారి సహజశరీరరంగు నీలమేఘచ్ఛాయ వెక్కిరిస్తూంది. “ముగ్గుబుట్టతలమీద తలపాగా సరిలేనప్పుడు మీసాలకెంతనల్లమశిపూస్తే యేముంది.” ఎంతలో పట్టికొట్టేడో చూసేవా పెద్దనటకుడు. * చంద్రమతిని అమ్మినప్పుడూ, లోహితుడేడ్చినప్పుడూ, తదితరవిచారసమయములందు దుంపల్లాంటి బుగ్గలు, నదురు

ముడతలుపడక విచారసూచనలేమియు ముఖమున
జూపలేక ఉడుడుకసారి తొట్టపాటు సింహగర్జ
నలతో తెరనైపుకు తిరుగుతూండేవాడు. అదంతా
“ముఖముననైననుచూపెట్టలేనిఎక్కువవిచారమట”

*తాను వీరబాహునికమ్మజైననెంటనే పాపమువీర
బాహుడు తననల్ల కొక్కా, నడుగుడ్డ, తలగుడ్డ
హరిశ్చంద్రుడికిచ్చేసేడు—యేపండక్కి వాయిదా
వేయకుండాను. స్టాఫ్‌లోరాగానే బట్టలుబహుమ
తీచేయడం ఒక్కవీరబాహునికేచెల్లించి— తగినపా
డుగువెడల్పులుగలవచ్చి తనదగ్గర లేకపోవడంచేత
హరిశ్చంద్రుణ్ణి అతని ఎర్రబొద్దగచు మల్లిపుప్పులొం
టితెల్లనిపంచే ఉచుకోమన్నాడు. తనకల్లుచట్టి
వొళ్ళు తెలియనప్పుడు ఎక్కడపారేశాడోగాని కో
టాగదిలోని మంచినీళ్ళబాసపట్టుకొచ్చి “దీన్నిండా
రేపు కల్లోసుకుని నాయిటికాడికిరా, యీరదా
సోయ్” అనితానింటికిపోయేడు. అందిచ్చియివ్వ
డంతో హరిశ్చంద్రుడు అంతటి దుర్భర సేవకత్వ
మున కేమియు విచారింపక గభీమని బాసకాగలిం
చుకుని గూడెలకు నొక్కుకుని నుంచున్నాడు.—
సభకేసిచూస్తూ, అంతగొప్పప్రజ్ఞచేసేడని— చంద్ర

మొట్టమొదట.

మతనుకున్నాడో యేమిటోమరి, ఆబాస.—భగ
వంతుడన్నీ అలాకుదురుస్తాడుకాబోలు! అంతసైజు
కడవగనకే హరిశ్చంద్రుడు ఒంటరిగాకూర్చుని విచా
రించేటప్పుడు తనచంకానుకునేటందుకు ఎత్తుసరిపో
యింది. అంతకంటెచిన్నదైతే పోతంతమనిషి
మోచెయ్యిఆనుకున్న—అడకు—డే బ్రద్దలొను.
వింటున్నావా, యీపప్పులో అడుగులు.

సాను:— వింటున్నా, వింటున్నా. అవునాగ్రి,
పెద్దసటకులేమిచేసినా తోసుకుపోతూంది. “కొత్త
గావచ్చిన కోడలుఖర్కంగాలిదిగాని వీధిగుమ్మం
చూడకుండాఉండడానికీ—కాస్తవయస్సుమల్లిన అత్త
గారెన్నిసికార్లుకొడిలేయేమి.” ఇలాంటివాణ్ణి ఎవ
డూనోరువిప్పి అడగలేడు. పాపము నూతననటకుల
మీదకు ‘నల్లేరుమీర బండిలాగ’ ప్రితివాడూరా
వడమే. ఇంకాయెత్త—, అడుగో తెరెత్తుతున్నా
రోయ్ ఇంతసేపటికి.

మో:— బిగిసిపోయినసత్యవంతుడినరాలు
పట్టివ్వాలా లేవడానికి! యముడు వరమిచ్చియివ్వ
డంలో ఎలాలేస్తాడు? వాడిటైము వాడుచ్చుకు

న్నాడా, ఇక నరాలపైము నరాలది. అదుగో నెమ్మదిగా తేచికూర్చుంటున్నాడు.

యెనిమిదవసీను— తేరయెత్తే సరికి సత్యనాథుడు, నాతని తలిదండ్రులు, యత్త, మామలు, నారదమహర్షిని పోవేసింది సావిత్రికై వేది పూడి. అప్పుడాయాసపడునూ—కాని చెమటలు తేల్చి— సావిత్రికి బిడ్డ-కరుగునవచ్చి “ నాథా, కి, పురుషోహితా, అభయమిహి, జ్ఞానముంహి” అని అనుగ్రహం పూడిగి తగ్గించుకొనెను. సావిత్రి సత్యనాథుని ముత్యమును నాగదనుహం మాని కూనీ స్వర్ణమును గొని అందరు నిష్క్రమింపెను. టెనుకొరి పడిగొట్టాది. ఆతొందరలో ముగ్ధుని పరిచి మానేసెను. టెనుకొరి ముగ్ధుని నాటకముగా రెండుగుంటలే పట్టింది. ప్రజుతా ఇల్లకు పోయి కోనేటిరావును తిట్టించారు కొందరు, ఇక నాటకాలు-పాటలు-పాటలు పాట్లు, సత్యాలు-పాటలు కునేవాళ్ళు కొందరు. ముప్పదప్పుదెబ్బ విసేదాకానే— రంగులబాడి మానేదాకానే— యీనీ మాలు, వ్రతాలు.

నాటకపాడుగున ప్రక్క తేరలోనుంచి
యీ పూడి తేనేగాని హఠాత్తునియమువాడునూ,
గరహ

మర్మము.

వాడిమోచేతిసోటు తింటేనేగాని తబలావాడునూ
 వాయిచేవారుకారు. ఆరాతి తనపని ఒక్కనిము
 షమైననుతీకలేక, ఊపిరాడకుండా వెరవేర్చుకు
 న్నది ఒక్కప్రోప్టరే (Prompter.) అందుకు గోతి
 జనాభా అంతాసాక్షులే. పాపము హోర్నోనియము
 తబలావాళ్ళమీద ఎనడితిన్నవాడు కోరచూపులు
 చూడ్డమే. వాళ్ళుపాడేదెలాగున్న అందరికీకూడ
 వీల్లిద్దరూను—“నంవికొండయ్యలైపోయేరు.” వీల్లిద్ద
 రూలేకపోతే వాళ్ళదరూ దాటేసిన చరణాబస
 గతేమవునో— వీళ్ళవాయిపులలో వాటినికప్పెట్ట
 తేరుగాని!

(నాటకానంతరమున కోనేటిరావు బసలోపండుకొని
 నిద్రబట్టక తనలో)

ఎంతపని జరిగింది. తానొకటితలచిన దైనమొ
 కటితలచెనన్నసంగతి కూర్చుంది. గోజుమూచివైరి
 దిగాడు. ఇదివరకెన్నిసార్లు మనుష్యుల్నిమాన్చి
 ఈపుల్లోతడలేదు. కానిపూర్వపుఅయలాపులాగా
 దిప్పుడు. బాగామారిపోయింది. అంచేతే నాపాశికి

సారి పారలేదు. ఆశాస్త్రిగారిధర్మమా అని ఇంకా సగండ్బుతో వొదిలిపెట్టేరు నయం. లేకపోతే మరీ మాడిపోదును. వెంకటాశ్రమయ్య నుందేమొదలెట్టేడు—పల్లెటూళ్ళలోకిడుతుందాలని. అతనినోరు మంచిదిగాదు. శకునిపిట్ట. మరొక్కడైతే అక్కడే నాలుగు వాయిచేదును. ఎలాగో కోపంఆపుకున్నాను. కలిపురుషుడుపాత్రవేసే కోదండంవచ్చినప్పటినుంచి కంపెనీకేమీరాబడిలేకు. వాడునలుడికి కాదు కలిపురుషుడు—నాకే. ఒక్కొక్కవెధవలాలడుగుపెట్టేడంటే మాళిపోతుంది. నాలుగురోజుల్లో ఏదోవాంకకల్పించి వాడికుద్వాసనివ్వాలి. పులిమీదపుట్రీలాగ ఉన్నప్పులుండగా ఈటిప్పుకు రెండు వందలప్పుకూడాచేసేను. అదీఇప్పుడువిచారం. బాకీలవాళ్ళందరికి ఈకోససీమటూరు ఆశపెట్టి జరుపుకొస్తున్నాను. ఇందులో ఏదో బావుకుందామనుకున్నాను. రేపటినుంచి ప్రాణాలుకొరుకుతారు. ఏదో పన్నాగం పన్నాలి. తెల్లవారేసరికెత్తెయ్యాలి మకాం—తిప్పు తిప్పు. లేకపోయినాసరే. ఇంతకురెట్టిపిక్కడలాగితేనే నాప్రజ్ఞ లేకపోతే యెందుకీవెధవనుబుమీసా. రోజుదొరక్కపోతుందా, చూతాము.

మర్మము.

(గట్టిగా) గోపీనాథం, వెంకటామయ్యా—పేరీ—
వెధవాలేవరా నాలుగయింది. మనప్రయాణసరం
జామంతాచూడండి. పోదామింటికి.

వెంకట్రా:- అదేమిటండీ—ఈమాత్రానికే—
మనకిదికొత్తా?

కోనే:- కొత్తవికాదు. ఇంతలో యిక్కడ
లాభంలేదు. మరొకటై యి నే ను చెపుతాకాదూ.
తాడి నుండింటికిపోదాము. ఇక్కే చుట్టుప్రక్కలున్నా
మంటే మనపేరుకు లోపంవస్తుంది.

వెంకట్రా:- (పెదవివిరిచేడు.)

పేరిగాడుబళ్లకోసం వెళ్ళేడు, గోపీనాథం
పెట్టె సన్నుతున్నాడు.

[మరునాడుదయమున నాదారినిబోవుచు అరుగు
మీచున్న గోపాలరావును వెంకటామ్రజూచి.]

వెంక:- ఒరేగోపాలం! మీకోనేటి రావు
కైనప్పాయశ్చిత్తం విన్నావా? భగవంతుడునా
యందున్నాడుగాని లేకపోతే నీవునన్ను బ్రతకని
స్త్రీవా? కాస్తయేమాత్రంబాగున్నానునాటకం.

గోపా:—వాడుబయల్దేరిన వేళావిశేషమురా! ఏపూర్వసువాసినో, ఏనూనికావిహో, ఏకొత్తకుండ్లో, వాడికెదురైయుండాని. అన్నమనిషి రాలేదన్నవాడేగాని, వాళ్ళొదిలేసినభాగాలు అడిగేమొనగాడులేకపోయేడు.

వెంక:—పంచాంగంలోఉన్న గుళ్ళకునాలజాబితా అంతాఉపయోగించుమీకో నేటిరావును వెనకేసుకురావడానికి. కూడ, కావిడి, ముండనేదో రడమేమి. వాడుబయల్దేరినవేళావిశేషముగాదది—వాణ్ణి నువ్వు చూసినవేళావిశేషము—వాడిమీద నీకింత అభిమానం మొత్తుకుపోడానికి. “రంగులమంచానికి, తలింపుదిక్కెటని” అసలు పాత, వేసేమనిషి నేతీసుకురానప్పుడు, ఇకనాటకమంతాఆడితేయేమి, కొంతవదిలేస్తేయేమి?

గోపా:—గుడ్డలు, తెరలు, సామానులేదన్నవారేగాని వచ్చినవాళ్ళుచూడబచ్చి మంచిచెడ్డలు చూసేగోచ్. ఈఅల్లరితోవాళ్లు బెదిరిపోయి నిరుత్సాహులయ్యేరు. బెదిరినగొడు ఏంచేస్తుంది? డొంకల్లోకి, గోతుల్లోకిలాగేస్తుందిబండి. ఎంతపాడుచేస్తేయేమి. రు400 లుతో అందరిమూతులుకట్టడ్డాయి. దీనికిమూడురెట్లు ముందులాగలేమా?

మర్నా.

వెంక — ఇంకా పడుముందు రావడమే. ఏమొ
ఖంపెట్టుకొస్తాడు?

గోపా — అప్పటికిదంతా చల్లబడదటోయ్.
ఈవేళవేడి రేపు మీకందరికీ ఉంటుందా? ఇవన్నీ
తాతాల్లికములు. వాడెదుటున్నంతసేపే ఆరాత్రి
నిద్దట్లోనే వాడిమాటనుంచిపోతారు. ఇలాంటిద
కాక-మొక్కీలకి వాడెన్నింటికాగెడో! ఇదిలక్ష్యమా.
ఒక్క-అనులాపురంలో ఆడకపోతే వాడికిగడవక
పోదు. వాడికోసం ఊరూర జమ పరితపించిపో
తారు.

వెంక — (నిట్టూర్పుతో) ఊ! నీకొకాకొసవె
రిగివదల్లేదు. ఇకవదల్లు. భగవంతునిదయ వాడిమీ
దపూరాగాఉండి ఇలానాలుగుశ్శలో నాలుగుప
రాభవాలయ్యేయంటే వాడిగర్వం, పెడసరం వగై
రా రోగాలు బాగామరమ్మతోతాయి. నాకువేరే
పనుంది. పోతాను (అనివెళ్ళిపోయెను.)

కోనేటిరావు చాలాచిన్న పుచ్చుకుని, తాను
బయల్దేరినవేళావిశేషమనిన్నీ, తనగ్రహస్థితి యింకా

మూడుమాసాలవరకూ బాగాలేదని అవధానులు గారు చెప్పిననూ బయలుదేరినప్పుట చాలాబుద్ధిపూరితపాటనిన్నీ పశ్చాత్తాపపడి సావిత్రిదేవిప్రసాదించిన రు400లతో ఆవుదయ్యగంటలకే పెట్టి చంక నెట్టేడు. ఖర్చులుపోను మిగతాసొమ్ము సావిత్రిపాత్రకుడైన గోపాలముకునూ, అచ్చుచారికినీ, సాతానిషేరయ్యకునూ సరిపోయింది. పోనాతా పశ్చాత్తాపం అయింది. గోపెడేశతోడ్పెట్టే పానకాలరావును ఆశాభంగమయ్యింది. పైగా అయిదురోజులనుంచి బడికి వెళ్ళకపోవుటచే మాస్టర్ ఉద్యోగం ఉండింది. మొక ట్రామయ్యరోగులాతా అతనివెద్దం మానేశేడు. ఊళ్ళోపెద్దలంతా పేపర్లలో అమలాపురంముచ్చట్లు చదివి రకరకాలగా కోనేటిరావును ఘరామర్చుచేస్తున్నారు. కానినన్నీ అతనికలవాటుపడినవ్యవహారాలేగనుకనూ, అతనికి సిగ్గుభిడియాలభయం లేదు గనుకనూ, అతిచమత్కారముగా “అనుకున్నడబ్బు రానందుకు ఆడుటకుత్సాహములేక ఏదోతట్టతగలేసేంగాని, లేకపోతే మానాటకాలు పాడవడమేమిటని” నిర్భయముగా బీడిపొగలూత్తూ జవాబిస్తూంజేవాడు—కాని లోపలమహాకుళ్లుతున్నాడు. అన్న

